

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLÉ

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

ZSINATOK, UNIÓK, PÁPALÁTOGATÁSOK MEGYÉNKBEN
A SZABOLCSI NYOMDÁSZAT HŐSKORA
VIDÉKI RENDSZERVÁLTÓK – SESZTÁK OSZKÁR

2022
•
II.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI

SZEMLE

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

A MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

57. ÉVFOLYAM, 2022. II. SZÁM

E számunk megjelenését támogatta:
a Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Kulturális Alap
Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Karádi Zsolt

Szerkesztőség:

Antal Balázs, Babosi László, Béres Tamás, Drabancz Róbert, Marik Sándor

Nyomdai előkészítés, tördelés:

Tatár Róbert, Nyíregyháza

Kiadja:

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Felelős kiadó:

Tomasovszki Anita igazgató

A szerkesztőség címe: Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Levél cím: 4401 Nyíregyháza, Pf. 23. Telefon: (42) 598-888, fax: 404-107

E-mail: szabolcsi.szemle@gmail.com

<http://mzsk.hu/szemle>

ISSN: 1216-092X

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap ügyfélszolgálati irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál.

Évi előfizetési díj 2000 Ft.

Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle nevet!

A folyóirat Nyíregyházán megvásárolható

a Móricz Zsigmond Megyei és a Városi Könyvtárban,

Budapesten az Írók Boltjában, VI. kerület Andrássy út 45.

Nyomda: IMI Print Kft., Nyíregyháza

Tartalom

TÖRTÉNELEM

STEVANYIK ANDRÁS

Kereszt-utak

Zsinatok, uniók, pápalátogatások

Egyháztörténeti emlékek Szabolcs-Szatmár-Beregen 3

HÉJJA JULIANNA ERIKA

Az alapító atyák nyomdokán...

Mozaikok a Nyíregyházát benépesítő Békés
vármegyei családok történetéből

13

BORDÉ KATALIN

A szabolcsi nyomdászat hőskora

A nyíregyházi Piringer János-cég története 19

KÜHRNER ÉVA

Ember volt és magyar

Fél évszázada hunyt el Korompay Klekner Károly (1883–1972) 30

VITÁL ATTILA – DRABAN CZ RÓBERT

Vidéki rendszerváltók 2.

„Számunkra a győzelem a bejutást jelentette...”

Beszélgetés Seszták Oszkárral 39

IRODALOM

PETHŐ JÓZSEF

Krúdy nyírségi regényei

52

BAKAJSZA ANDRÁS

Tusakodás egy életen át

Istenkeresés és -közelítés Rákos Sándor verseiben 65

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

SIPOS LÁSZLÓ

A nagyhét és a húsvét emblematikus jelenetei

Szabolcs-Szatmár-Bereg középkori falképein 69

BUJI FERENC

Fanny és Alexander

78

FÖLDRAJZ

FRISNYÁK SÁNDOR

A kilencvenéves Kormány Gyula életműve 86

INTERJÚ

MARIK SÁNDOR

„Egy nemzet legdrágább kincse a tehetség”
Beszélgetés Orendi Mihály sportvezetővel
olimpiai aranyokról és más érmekről 91

SZÉPIRODALOM

KOVÁTS JUDIT

A Tatra gyermekei (regényrészlet) 106

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

Falu ez is, az is 114

LAJTOS NÓRA

Tente mama 118

SZEMLE

MÁRIÁS JÓZSEF

„Valaki ír a kezdeddel”
Jánosi Zoltán könyvéről 121

PETHŐ JÓZSEF

Portrék – albumba simulva
Karádi Zsolt új kötetéről 125

DOMINKOVITS PÉTER

A levéltár mint egy térség történetírásának meghatározó centruma
Adatok és gondolatok a Szabolcs-Szatmár-Bereg
Megyei Levéltár új évkönyvéről 129

FÖLDEVÁRI KATALIN

Nemesi és Polgári Füzetek 3. 134

*

Az első borítón a tarpai református templom keresztrefeszítés-jelenete,
a hátsón a nagyari református templom bevonulás Jeruzsálembé-freskója látható.
Mindkét fotót Sipos László készítette.

STEVANYIK ANDRÁS

Kereszt-utak

Zsinatok, uniók, pápalátogatások Egyháztörténeti emlékek Szabolcs-Szatmár-Beregben

Egyháztörténetünk és a magyar történelem számos sorsfordító eseménye kötődik megyénkhez. A történelem ezen két „útvonala” ugyan szervesen kapcsolódik egymáshoz, de a hangsúlyok, az értékelések nem egyszer eltérőek. A nevezetes dátumok többsége beépült közös emlékezetünkbe, a települések, a szervezetek, a helyi közösségek folyamatosan gondoskodnak erről. De sokszor véletlenszerű, hogy mikor, milyen körben és mélységben hagyományozódnak az emlékek generációról generációra. A tankönyvek természetüknél fogva szűkszavúak, nemegyszer eleve mellőzik a kisebb jelentőségűnek ítélt eseményeket. Akkor is, ha azok szűkebb környezetünk históriájának akár meghatározó pontjai voltak. Legtöbbször csak érintik a történeteket, de megérteni nem tudják az ifjú vagy idősebb lelkeket. Pedig ezek elvitathatatlanul megerősítik a lakóhely, a szülőföld iránti tiszteletet. Felszabadítják a fantáziát, közelebb hozzák a letűnt korok hőseit. Belegondolni is milyen hátborzongató, hogy hányan és miként érkezhettek meg például Szabolcs híres várához a XI. században.

Írásomban néhány megyénkhez kötődő kiemelkedő eseményt idézünk fel történelmi idejük sorrendjében: 1. A Szabolcsi zsinat (1092), 2. Beregi egyezmény (1233), 3. Csengeri zsinat (1570), 4. Ungvári unió (1646), 5. Pápalátogatás és előzménye (1991, 1978).

I. Szabolcsi zsinat (1092)

A Nemzeti Múzeum állandó kiállításán kevés szabolcs-szatmár-beregi vonatkozású tárgyat találunk. A tárlat elején örömmel fedezzük fel – a nyírbátori stallum közelében – a szabolcsi földvár makettjét. Mi persze tudtuk/tudjuk, hogy megyénk egyik legkisebb településén történelmi jelentőségű események zajlottak, mégis megható tapasztalni, hogy ez szerepel a haza históriáját feldolgozó gyűjteményben.

A mai megye egyik névadó településén 1092. május 20-án szent zsinatot tartott I. László (1040 körül – 1095) király. Közel két évtizedes uralkodása alatt két alkalommal élt ezzel a lehetőséggel. Először 1083-ban, a szentté avatások előkészítésekor és másodszer itt a szabolcsi zsinaton. Természetesen királyi ülések, törvénylátó napok sokasága övezte küldetését, de egyházi jellegű zsinat csak ez a kettő volt. László király az ország előtt álló súlyos kérdéseket akarta megvitatni az ország egyházi és világi mül-

tóságaival. Bonyolult, egymást sűrűn átszövő kül- és belpolitikai helyzet várt felelős megoldásra. Ehhez igényelte elsősorban a papság álláspontjának megismerését.

Szent királyunk ugyan sikeresen meghódította dél-nyugaton Horvátországot, de ezzel egy időben dél-keleten ölte-rabolva ránk rontottak a kunok. Az oroszok által feltételezett kunok megállítására nem tűrt halasztást, de a horvát hódítás elfogadtatása sem tűnt egyszerű feladatnak. Ezzel ugyanis magára haragította II. Orbán pápát, akitől elorozta hűbértartományát, és László az ellenpápa, Kelemen felé kezdett közeledni. Emiatt egy cseppet sem volt közömbös az egyházi méltóságok hozzáállása. A zsinat helyszínének kiválasztása összefüggött az oroszok ellen tervezett büntető hadjárat tervével. Ezért a keleti végek jelentős erődítménye megfelelőnek látszott a nagy horderejű összefogott megtartására. A találkozón a jelenlévők népes tábora alaposan megvitattott minden eléje tornyosuló problémát. A tárgyalta ügyek elsősorban nem hit- és egyházfegyelmi témákat feszegetettek – mint általában a zsinatok –, hanem inkább az államot érintő kérdéseket. Szellemét és jelentőségét a Szent Istváni törvénykezés folytatásaként értékelhetjük. Az itt elfogadott rendelkezések 42 cikkelyét (dekrétumát), annak 51 pontját most nem ismertethetjük, de a tartalom fő témaköreit igen:

1. Foglalkoztak a cölibátus kérdésével, szigorúan tiltották a papok második házasságát.
2. Döntöttek az elpusztított templomok újraépítésének megkezdéséről és a felszerelések pótlásáról.
3. Szabályozták a tizedszedést.
4. Meghatározták a parancsolt ünnepek dátumát és megülésük módját.
5. Előírták a szentmiséken való részvételt, a böjtek megtartási módját.
6. Büntetést róttak ki a pogányokra.
7. Védelmükbe vették a női becsületet és a házasság felbonthatatlanságát.
8. Rendezték a zsidók és az izmaeliták kapcsolatát a katolikusokkal.
9. A katolikus hit megerősítéséről döntöttek.

Külön tanulmányt érdemelnek a Szent László-i törvények, törvénykönyvek kutatásai. Megdöbbentő, hogy születésük után csak évszázadok múlva találtak nyomukra. Legrégibb lelőhelye egy XV. századi bécsi kódex volt.

A szabolcsi zsinat utóélete is roppant izgalmas. I. László király nem csak országosan, hanem megyénkben is kiemelten népszerű uralkodó volt és maradt. Az 1092-beli szabolcsi tartózkodása mellett bizonyíthatóan járt (Kis)Várdán, a kunok feletti győzelem egyik színhelyén. A napjainkban egyre szélesebb ismeretséget kivívó felső-szabolcsi város főterét nem véletlenül ékesíti az uralkodó kecses lovas szobra. De nem csak itt őrzik megkülönböztetett szeretettel lovagkirályunk emlékét. Számos legenda, ének, márványtábla, intézmény- és utcanév, képzőművészeti alkotás jelzi, milyen mélyen él emlékezetünkben. Példaként említjük csak a szentté avatása körüli verses zsolozsma néhány sorát:

Örök kútja szent jóságának,
Égi fénye igazságának,
Krisztus urunk, tetszéseddel,
László király segélyével,
Add, hogy téged kik dicsérünk
Menny öröme jusson nekünk.

László, jó királyunk,
Üdvözlégy, téged áldunk,
Patrónusunk, tisztességünk,
Kegyes, erős segítségünk!
Velünk hordod bajok súlyát,
Minden jóra kegyes jóság!

Visszatérve Szabolcsra, a XI. századi földvárhoz és a műemlék templomhoz, szembetűnő, hogy napjainkban milyen féltő gonddal ápolják a több mint 900 éves nagy zsinat hagyományát. Korábban sem feledkeztek meg erről, de csak kiemelt időpontokban kísérte kiemelt figyelem. Ilyen volt a Millennium környéke. Sokat köszönhet a falu és persze a megye is dr. Jósa Andrásnak. A „megye legkedvesebb gyermeke” – ahogy becézték – évekig kutatott, ásátott a földvár környékén. Felhívta a széles nagyközönség figyelmét a történelmi földben és felette rejtőző szellemi kincsekre. A

Szent László
Varga Imre alkotása (1992)
(fotó: Ilyés Gábor)

két világháború között gyakran megfordultak itt cserkész- és leventecsapatok.

1945 után néhány évtizedig lappangó csend övezte Szabolcsot, élénkületet dr. Németh Péter tudós múzeumigazgató ásátásai eredményeztek 1969–1971 között. Az igazi áttörést azonban a rendszerváltozást követő évek hozták. Ezen belül is a zsinat 900. évfordulója. Akkor avatták fel Szent László mellszobrát a régi templom előtt.

A leleplezésekor jelenlévők meglepődve látták, hogy a szobor milyen sok hasonlóságot mutat az említett ásátásokat végző múzeumigazgatóval. A kilencvenes évektől minden esztendőben László-napkor nagyszabású ünnepek vonzották ide a hálás utókort. 1991-ben Nyíregyházán, de kimondottan a szabolcsi zsinat iránti tisztelet jegyében az akkori teljes kabinet kihelyezett kormányülést tartott. Kis túlzással szinte minden mai állami és egyházi vezető tiszteletét tette már dicső elődeink egykori összejövetelének színhelyén.

Míg a büszke község lakossága látványosan összezsugorodott az elmúlt évtizedekben, addig a híre évről évre egyre szélesebb körben vált ismertté.

2. Beregi egyezmény (1233)

A tárgyalt események közül ez a legkevésbé ismert. A XIII. század elején éles konfliktus támadt az egyházi és világi érdekek ütközése miatt. Aztán a bölcs kompromisszumok következtében az ellentétek idővel elsimultak. A vitákat a keresztény egyházat ért hátrányok váltották ki. Sérelmezték a korábbi kiváltság szerinti sójárandóságuk, azaz a sóforgalom után nekik járó összegek korlátozását. Sőt a legtöbb esetben ezek meg nem fizetését. Nehezményezték, hogy az egyházi vezető személyek peres ügyeiben – a legtöbb esetben – nem az egyházi bíróságok ítélkeztek. Gondok támadtak az egyházi személyek adómentességének érvényesítése terén, és abban is, hogy a közhivatalokat gyakran más hitűekkel – izmaelitákkal, zsidókkal – töltötték fel a keresztények kárára.

A hazai egyházi méltóságok panaszaikat nem tudták II. András (1176 körül – 1235) királlyal orvosoltatni. Ezért közbenjáró segítségért IX. Gergely pápához fordultak. Az öregedő király nem vette fél vállról a kérelmeket, de a figyelmét lekötötte az újabb halicsi hódító hadjárat. Egy évtizeddel vagyunk túl az *Aranybulla* kihirdetésétől (1222), ami alaposan átrajzolta a hazai birtok- és erőviszonyokat. A király harmincéves uralkodása vége felé a folyamatos hadjáratok újabb és újabb adók kivetését követelték, ami természetesen nem segítette a köznyugalom visszaállítását.

1233 nyarán éppen Halics (a szomszédos keleti birodalom) ellen vonult a királyi had, amikor vidékünkön, a beregi erdőben utolérte a Jakab pápai legátus vezetete egyházi küldöttség, soraikban több hazai egyházi méltósággal. Itt nyújtották át a pápai ultimátumot, amely részletesen taglalta a fent vázolt nézeteltéréseket és azok jóváhagyó feloldásának követelését. Közel egy év haladékot szabtak ki az uralkodónak a szükséges intézkedések megtételére. Ennek elmulasztása kiközösítéssel fenyegette a királyt és tanácsosait. Udvarát pedig interdiktummal (azaz a szentségek kiszolgáltatásának tilalmával) sújtotta volna.

A fenyegetést illet komolyan venni, különösen a kora középkorban. II. András sem tett másként, hiszen maga is mélyen vallásos ember volt. Az Árpád-házi királyok közül egyedül ő vett részt Szentföldi hadjáratban.

Az egyezkedés pontos helyét nem ismerjük, de idejét igen. A király 1233 nyár végén fogadta a legátust és augusztus 20-án pecsétjével igazolta és elfogadta a benne foglaltakat. (Milyen érdekes, hogy az augusztusi dátumhoz mennyi tartalom tapadt az idők során...)

II. András megesküdött a cikkelyek betartására. Igaz, a követeléseket azonnal nem tudta és abban a mértékben nem is akarta teljesíteni. A sójárandóság elmaradása miatt ugyanis 10 ezer márka kárpótlást írtak elő a csanádi püspöknek, az egri és a pannonthalmi apátnak. A büntetés nagyságát érzékelteti, hogy IX. Gergely kegyesen eleve öt éves részletfizetést tartott méltányosnak. Ez még a királyi kamara számára is megterhelőnek bizonyult bő hétszáz évvel ezelőtt. (Aztán hosszas alkudozások után 10 éves részletfizetésben állapodtak meg. Ennek végét a király már nem élhette meg.)

A pecsétes jóváhagyás és a tényleges teljesítés között még hosszú hónapok és évek teltek el, de végül a szép emlékü uralkodónk elkerülte a kiközösítést. Az egyezmény igazi nyertese a kiváltságait visszaszerző hazai katolikus főpapság volt.

A beregi egyezményel ugyan csak nagyon vékony szállal kapcsolatos, de említésre méltó érdekesség, hogy Bereg egyes területeit Bánk bán birtokolta. A tragikus sorsú, királyhű főúr története kötelező tananyag, a belőle készített drámát és operát közel két évszázada játsszák a színházak. Az idegenek térnyerése, a főurak összeesküvése, Gert-rúd királynő meggyilkolása közismert minden magyarnak. Bánk beregi érdekeltisége miatt számunkra még közelebbi ez a kultikus történet.

3. Csengeri zsinat (1570)

A nemrég kívül-belül felújított csengeri református templom északi falát egy 11 alakos dombormű díszíti. A jellegzetes vörös és fekete színű égetett téglás, vakolat nélküli épület nyolcszögletes tornyával megyénk egyik legszebb temploma. A dombormű pedig a Munkácsy-díjas szobrászművész, Bíró Lajos alkotása. Szülővárosa ékesítésére készítette tele érzellemmel és lendülettel.

Mit ábrázol? A mű a reformátusok történelmi jelentőségű 1570. évi összejövetelére emlékeztet. Erről tanúskodik a felirata is:

CONFESSIO CZENGERINA 1570
 EMLÉKŰL A CSENGERI ZSINAT 450
 ÉVES ÉVFORDULÓJÁRA.
 AHOL MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER DEBRECENI
 PÜSPÖK VEZETÉSÉVEL 1570 JÚLIUS
 26-ÁN MEGERŐSÍTETTÉK A
 SZENTHÁROMSÁG ISTENBEN VETETT
 HITET.
 DICSŐSÉG AZ ATYÁNAK, A FIÚNAK,
 ÉS A SZENTLÉLEK ISTENNEK.

KÉSZÍTTETTE A TISZÁNTÚLI REFORMÁTUS
 EGYHÁZKERÜLET ÉS A CSENGERI
 REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG

A kis szatmári településen több zsinatot is tartottak, de a hitvallás szempontjából ez a közel fél évezredes alkalom a legjelentősebb. Lezárta a korábbi hitvitákat, és meghatározó formájává lett a Szentháromságban való hitnek. A megemlékező ünnepséget a zsinat 450. évfordulójára tervezték, de a terjedő koronavírus-járvány miatt csak egy évvel később gyülekezhettek az atyfiak.

A XVI. század a keresztény vallás tektonikus belső mozgásának időszaka. A nagy változások és útkeresések kora. A megújulási törekvések kemény, nem ritkán kegyet-

len harcok közben formálódtak. A magyar prédikátorok eleinte Luther követői voltak, többségük csak fokozatosan tért át a helvét református hitre.

1570 nyarán Méliusz Juhász Péter debreceni püspök elnöklete alatt ült össze a csengeri zsinat. Nagy egyetértésben erősítették meg a Szentháromság Istenben vetett hitüket. Megvitatták, pontokba rendezve megfogalmazták tételeiket. Az egyhangúlag elfogadott, Méliusz által szerkesztett 11 pontos nyilatkozatot maga a püspök vitette a debreceni nyomdába és nyomtattatta ki latin nyelven. A zsinat főbb pontjai:

1. Az egyetlen egy Istenről, aki Atya, Fiú és Szentlélek
2. Az Isten örökké való egyszülött fiáról
3. A Szentlélek egy élő igaz Úristenről, melyekkel a Szentlélek az Istenről a próféták és apostolok által szól
4. Azokról a szavakról és kifejezésekről, melyekkel a Szentlélek az Istenről a próféták és apostolok által szól
5. Az Istenről szóló kifejezéseket magyarázó szabályokról
6. A törvényről és az evangéliumról az egyházban
7. Az egyház szertartásairól és szakramentumaikról
8. Az ételben, italban, ruházatban való keresztyéni szabadságról és az egyház összegyülekezéseinek helyeiről
9. Az Isten személyre nem tekintéséről
10. A bűnnek okáról, az Isten közbenjáró Fiáról
11. A rút eretnekek és Antikrisztusok eltörléséről

Az elkészült dokumentum később bekerült a külföldi református egyházak legnevezetesebb hitvallásaival együtt a *Syntagma confessionum* című híres gyűjteménybe. Széles körű elterjedését előmozdította később a szintén e vidékhez kötődő Kiss Áron püspök. Ő fordította a szöveget magyar nyelvre 1881-ben. Áron püspök hosszú ideig Porcslmán szolgált a hívek szeretetében, közmegelegedésre. Fia a magyar neveléstörténet kimagasló alakja volt.

A Szentháromság-tan megvallása, a kijelentéshez való hűséges ragaszkodás megőrizte abban a veszedelmes korban – és a későbbiekben is – a magyar reformátusságot az európai protestáns egyházak világában és közösségében. Megyeszerető közösségünknek külön öröm, hogy ez a jelentős esemény nálunk fogadtatott el.

Méliusz Juhász Péter és Kiss Áron püspökök emlékét hűségesen őrzik a szatmári vidékek. Csengerben a fenti domborművön kívül a helyi református Idősek Otthona hirdeti Méliusz nevét. Kiss Áronról és fiáról Porcslmán készült szobor és emléktábla.

4. Ungvári unió (1646)

Parthén Péter, az „Ungvári unió apostola” néven emlegetett szerzetes Szakolyban, ebben a közép-nyírségi településen látta meg a napvilágot. Eredetileg Petrovics Péterként született a XVI. század végén, valószínűsíthetően 1592-ben. Szakoly és a görögkatolikusok büszkén ápolják emlékét, amit a község központjában lévő, mindkét oldalán

gondosan kifaragott fa emlékoszlop idéz meg. Arról, hogy szélesebb körben ismeretlen a neve, nem ő tehet. A Parthén nevet akkor vette fel, amikor belépett a Szent Bazil rendbe és azt akkor is megtartotta, amikor később püspökké választották. Bárhogy is hívták, személye végül is elválaszthatatlanul összeforrott a magyar görögkatolikus egyház születésével.

Származásáról máig vitatkoznak, egyesek szerb, mások ruszin, sőt lengyel felmenőkre esküsznek. Fontos, de nem elsődleges kérdés. Valójában az az út érdekes, amelyen eljutott az unió létrehozásáig.

Nem csak a papság, hanem a nép körében is népszerű szerzetes érett felnőtt korára feltétlen híve lett a görög- és latinkatolikus felekezet egymáshoz való közeledésének.

A XVII. század első felében meghatározó gondolatrá és törekvéssé vált hazánkban is a katolikus megújulás reformprogramja. Ennek egyik leágazása volt a felekezet-szervezés új útjaira való ráatalálás körükben. Sokféle uniós próbálkozásnak voltak szemtanúi az elbizonytalanodó kortársak. Hazánkban is gyakoriak és sokfélék a kísérletek.

Összehangolásukat nehezítette az ország három részre szakadása. Európában az egyesülési elképzelések már a XV. század közepétől jelen vannak (Firenzei unió, 1439). A törekvések többsége hamar kudarcba fulladt. A teljes latinizálás ugyanis egyik félnél sem látszott követendő útnak.

Parthén Péter 1640 előtt minden bizonnyal a munkácsi kolostor helyettes főnöke volt. A váráról és vasiparáról híres település ekkor már Bereg vármegye egyik legfontosabb városa. (Még egy vékony szál, ami a történetet megénkhez köti).

A római katolikusok körében is méltányolt Parthén innen Ungvárra költözik és a teológiaiailag kiválóan képzett szerzetestársával – Kosovich Gáborral – előkészítik az egyesülést. Kidolgozzák az unió feltételrendszerét:

1. A bizánci rítus sértetlenül maradjon meg, a latin rítust nem fogadják el.
2. A közösség vezetőjét választás útján kell kijelölni, ahogy az évszázados hagyományok előírják. Aztán a választás eredményét a Szentszék megerősíti.
3. Az uniót elfogadó papok kedvezményei, kiváltságai ugyanazok legyenek, mint a római katolikus papoknak.

Parthén Péter emlékműve
Szakolyban
(fotó: Ilyés Gábor)

Következett a szervező munka, a térség keleti papjainak meggyőzése. Az ungvári vártemplomban végül 1646. április 24-én gyülekeztek a ruszin és magyar papok. A 63 jelenlévő a fenti feltételekkel elfogadta az egyesülést Rómával. Cserébe elismerték a pápa főségét és a katolikus egyház tanításait.

A leírások szerint a minden ünnepélyességet nélkülöző, mégis történelmi jelentőségű eseményen megszületett a görögkatolikus egyház. A kinyilatkoztatás elterjedése, általános elfogadtatása természetesen nem érvényesülhetett gombnyomásra. Lassú folyamat végén

erősödött meg a mozgalom szerte Észak-Magyarországon. Sok hátráltató tényező akadályozta diadalútját. Tisztázásra várt a papképzés módja, az új egyházszervezet köz- és egyházjogi helyzete, a görögkatolikus klérus társadalmi és közjogi emancipációja.

Ennek a nagy ívű alkotásnak nemcsak elindítója, hanem több mint két évtizedig alakítója is lett a szakolyi származású Parthén Péter. Érdemei elismeréseként a kortársak 1651-ben munkácsi püspökké választották. Ezt a tisztséget haláláig, 1665-ig elismerésektől kísérve, becsülettel kiszolgált. Féltő gonddal egyengette alkotása kiteljesedését. Erre emlékezhet az utókor a szakolyi görög templom kertjében. Itt a magyar honfoglalás 1100. évének ünnepségén szentelték fel a szakolyi szerzetes emlékoszlopát.

A Benedek György által faragott méltóságteljes oszlopon kicsit nehézkesen, de olvasható a felirat:

Parthén Péter püspök úr születésének
400. és az Ungvári unió 350. évfordulójára
állította a millectenárium évében:
Szülőfalujának, Szakoly községnek
Önkormányzata és a Görög Katolikus
Egyházközsége.

1996. augusztus 20.

5. Pápalátogatások (1991, 1978)

Hivatalban lévő pápa először 1991 nyarán látogatott Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe. Hazánk más helyszínén is csak egyetlen egyszer, majdnem ezer esztendővel ezelőtt IX. Leo személyében. (Pápává választásuk előtt viszont már több magas rangú egyházi vezető tiszteletét tette nálunk. Legutóbb a 2021-es Eucharisztikus Kongresszust megelőző budapesti találkozón Eugenio Pacelli bíboros, azaz a későbbi XII. Piusz pápa.)

A megyénkhez kötődő pápai látogatás az 1991. augusztus 16–20. közötti magyar misszió szerves részét képezte. II. János Pál egy napot töltött Szabolcsban. Bár a közös emlékezet a máriapócsi százezres szentmisével azonosítja ittlétét, de Őszentisége elidőzött a megyeszékhelyen is.

A máriapócsi könnyező Madadonna

A nyíregyházi városi stadionba még soha nem vártak olyan izgalommal és felkészültséggel vendéget, mint azon az augusztusi napon. Ráadásul a vendég, ha nem is a mennyekből, de a magasból érkezett. Helikopterrel ereszkedett a már eddig is sok csodát látott játéktér kezdőkörébe. Innen a

belvárosi görögkatolikus palotába vezetett útja. A környező járdákon hatalmas tömeg tolongott, hogy legalább egy pillanatra láthassa a katolikus egyház fejét. A pápa felől érkező barátságos intés felért egy áldással.

A megyeszékhelyen csak egy kicsit megpihent a pápa. Fogadta a világi és a helyi egyházi vezetőket. A szabolcsi program természetesen elsősorban Máriapócsnak, a világhírű zarándokhelynek szólt. Az ország legkisebb városa, a nagyjából kétezer lelkes település, ennek megfelelő tisztelettel várta az egyházfőt. A pápatéren alakították ki azt az óriási fogadóteret, ami helyet adott a hatalmas tömegnek. Nem kis logisztikai szervezést követelt a valóban békés és lélekemelő rendezvény lebonyolítása.

A könnyező Mária-ikon története országhatárokon túl ismert, így érthető, hogy ide szervezték a II. János Pál magyarországi programjának második rendezvényét. Az időzítés finom gesztusa pedig az, hogy államalapítási ünnepünkhöz igazodott.

II. János Pál a szabadtéri nagy szertartás előtt a Szent Mihály főangyal-templomban a kegykép előtt bizánci szertartású szent liturgiát végzett magyar nyelven. Ennek emlékére készítették később a bazilika új bronzkapuját (a nemrég elhunyt szabolcsi szobrászművész, Tóth Sándor alkotását).

Maga a különleges ikon 1696–1905 között három alkalommal könnyezett a település régi és újabb templomaiban. Az eredeti képet a csoda megtörténte után ugyan Bécsbe szállíttatták, de a pótlására kapott másolat folytatta a csodatételt. Még a XX. század elején is előtört Mária szeméből a fájdalom és aggodás megnyilvánulása. A több mint háromszáz év alatt ki tudja hány – feloldozást váró – hívó ember kereste fel az országból és változékony határainkon túlról. Ezt még az ereje teljében lévő kommunista rendszer sem tudta megakadályozni. Az első könnyezés 250. évfordulóján és az Ungvári unió 300. évfordulóján Mindszenty József prímás is felkereste. Két évvel később a pár kilométerre lévő Pócsperiben történt sajnálatos baleset – rendőrhalál – után ezt már nem tehette volna meg. A kegykép ismertségét fokozta az is, hogy több alkalommal „kilépett” a templom védelmező homályából. 2005-ben és 2015-ben országjáró körúton a hívők számos településen személyesen is megtekinthették.

Mária neve 1715-től – a második könnyezés időpontjától – összeforrt Pócs helynevével. Azóta viseli a település mai megnevezését. Elsősorban az ikon által és miatt épült, fejlődött folyamatosan napjainkig az 1993-ban városi rangra emelt helység. Két évvel a pápalátogatás után, nyilván azzal összefüggésben.

2005-ben dr. Erdő Péter bíboros jelenlétében pedig Nemzeti Szenthellyé nyilvánítva ismerték el különleges szerepkörét. Emellett egyike a történelmi emlékhelyeknek. A megyében öt ilyen kitüntetett hely létezik.

II. János Pál szabolcs-szatmár-beregi látogatása egyszeri, de felejthetetlen emléke nemcsak a fogadóhelyeknek. Emléktáblák, képzőművészeti alkotások, fotóalbumok készültek Máriapócs, Nyíregyháza, Fehérgyarmaton, Ajakon.

Végül tegyük teljessé a pápa, a korábbi krakkói érsek és megyénk találkozásait. Helytálló a fogalmazásunk, hiszen az 1991. évi nagy találkozásnak volt egy előzménye. Sokakat meglep(het) majd, hogy legalább egyszer már vendégül láhattuk híres vendégünket. Igaz, akkor feltűnés nélkül, szinte inkognitóban érkezett Nyírbátorba egy lengyel kis csoport élén. Erről tanúskodnak az egykori nyírbátori református

lelkész szavai: „Még 1978. június 27-én történt, hogy beállított hozzám egy vidám tekintetű lengyel úr és a kíséretében lévő férfi. Kevés német tudásommal megértettük egymást, hogy a Bátor-i-család emlékeire kíváncsiak. A város református lelkésze voltam akkor, megmutattam nekik az egyházunknál fellelhető emlékeket, távozásukkor beírtak a vendégkönyvbe néhány sort. Másnap egy nagyobb lengyel csoport is tolmáccsal, és amikor az emlékkönyvet írták alá, nagy ujjongásba kezdtek. Azt kérdezték: tudom én, hogy ki járt itt tegnap?

Értetlenségemet látva közölték, hogy a krakkói bíboros: Karol Wojtyła, az egyik lehetséges pápa... négy hónappal később, októberben aztán valóban pápává választották a krakkói érseket.”

A felejthetetlen nyírbátori látogatás különben annak köszönhető, hogy közelünkben lengyel vendégmunkások építették a legkorszerűbbnek mondott kabai cukorgyárat. Őket látogatta meg lelki vezetőjük. (Milyen kár, hogy a rendszerváltás után, a „korszerűség” jegyében ez a cukorgyár is az enyészet martaléka lett.)

A történet végül azzal záródott, hogy 13 évvel később, a pápa máriapócsi látogatáskor a batoriak egy díszes ajándékkal kedveskedtek neki: a tűzzománcba égetett Báthory-címer mellé részlemezre átmentették a hajdani vendégkönyvi sorokat:

„Lengyelország egyik legjobb királyának, Báthory Istvánnak városához érzelmileg kötődünk. Ezért köszönjük, hogy összegyűjtötték és a lengyelek számára megmutatják az emlékeket.”

(Új Kelet, 1996. máj. 13. Nagyon meglepődött a pápa)

Felhasznált irodalom

- SIPOS LÁSZLÓ: Szabolcs városában szent zsinat tartatott. Nyíregyháza, 2021. 74.
- KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA: Szent László nyomában. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2021. 1. sz.
- JÁNOSI MÓNIKA: Szent László zsinati határozatainak keletkezéstörténete. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 1992. 2. sz.
- MOLNÁR JÓZSEF: Molnár József Csengerről szóló írásai. Csenger. 2020. 685.
- VÉGHSEŐ TAMÁS: Az Ungvári unió előzményei, létrejötte, eredménye. In: Orcád világossága. Debrecen 38–45.
- PIRIGYI ISTVÁN: Parthén Péter püspök emlékére. Az Ungvári unió 350. évfordulójára. Szakoly, 1996.
- II. János Pál pápa máriapócsi zárandoklata. (Életünk Krisztus!) Budapest, 1991.
- ARADI BALOGH ATTILA: Nagyon meglepődött a pápa. Új Kelet, 1996. máj. 13.

HÉJJA JULIANNA ERIKA

Az alapító atyák nyomdokán...

Mozaikok a Nyíregyházát benépesítő Békés vármegyei családok történetéből

A török hódoltság másfél évszázada alatt elnéptelenedett, lepusztult vidék újránépesítésének gondolata már a XVII. század utolsó harmadában lehetőségként jelentkezett. Megkezdődött a betelepítések jogi kereteinek kidolgozása, a különféle tervezetek alap gondolata az 1722–1723. évi pozsonyi országgyűlés határozataiban is testet öltött, becikkelyezték a 103., az „annyi háború nyomorúságaival megrongált ország benépesítéséről” szóló törvényt. A szomszédos országokból és tartományokból vártak bármely szabad embert, akik hat éven át minden közadó fizetésétől mentességet kaptak. A törvény kimunkálásában nagy szerepet játszott a szatmári békét létrehozó gr. Károlyi Sándor kuruc tábornagy, aki már 1694-ben gondoskodni kívánt arról, hogy adófizetőket nyerjen meg uradalmainak. 1712-ben kérte az udvari kancelláriát és haditanácsot, hogy külföldről telepeseket hozhasson. A mezőgazdaság talpra állítására, a rurális jellegű gazdálkodás újjáélesztésére katolikus német telepesek és – újításként – nagyszámú kézműves szakember érkezett birtokaira, akik etnikailag, felekezetiileg teljesen idegen környezetbe kerültek. Földrajzilag is távolra vetődtek hazájuktól, így esetükben mind a legális, mind az illegális elvándorlásnak komoly objektív akadályai voltak. Károlyi tudatosan változtatta meg az uradalom gazdasági struktúráját, nemcsak gyorsan megtérülő nyereségre vágyott, hanem hosszú távú modernizáló reformokban gondolkodott. Tervei megvalósítását szolgálta az is, hogy nagy összegű kölcsönöket vett fel, többek között az udvari hadiszállítóként mesés vagyonnal rendelkező Harruckern János György is hitelezett neki 4000 forintot. Károlyi 1729-ben a magyar nemesség okulására filantróp értekezést írt a paraszti alattvalókkal való jobb bánásmódról.

A török hódoltság után az élet újraindítása, az első telepítési mozgalmak az *ubi populus, ibi obulus* – ahol a népesség, ott a pénz elvét követték; bebizonyosodott, hogy a telepítéspolitikát tudatosan is megszervezhető és mérnöki pontossággal végrehajtható, főleg akkor, ha nemcsak gazdasági feladatot látnak benne, hanem társadalompolitikait is. Körültekintő és következetes előkészítéssel az adódó szociális, etnikai vagy felekezeti konfliktusok is kezelhetőnek bizonyultak.

Az 1710-es évektől újratelepülő Békés vármegye az oszmán birodalomtól visszafoglalt, elnéptelenedett alföldi régióhoz tartozott, ami egyfelől a túlnépesedett felföldi megyék vándorló, sokszor szökésben lévő jobbágyainak a célállomása lett, másfelől viszont a nagy kiterjedésű uradalmakat megszerző új birtokosok kedvező és vonzó

telepítési akcióinak köszönhetően jó példával járult hozzá a szervezett telepítések sikeréhez. A Békés megye területének túlnyomó többségét lefedő gyulai uradalom új tulajdonosa, a kiváló gazdasági érzékkel és szervezőkészséggel rendelkező báró Harruckern János György néhány éves adómentesség, telek, a protestánsok számára kínált felekezeti szabadság biztosításával népesítette be új szerzeményeit. Elve az volt, hogy egy faluba azonos vallású telepések költözzenek, ezzel kívánta a felekezeti villongásoknak elejét venni. A dolgos munkáskezek iránt nagy szükség mutatkozott, ugyanis a térség rendkívül gyéren lakott volt, Békés, Csanád, Csongrád megye területénél alacsonyabb népsűrűség csak Máramarosban fordult elő. Ahogy a kedvezményekkel kecsegtető évek leperegtek, és fel-feltűntek az akár török, magyar, német fosztogató katonák vagy időközben az általános adóterhek jelentékenyen súlyosbodtak, mint ahogyan az 1723-ban a megyei portaszám megemelésével Békésben is történt, ahol ezzel az országos adóterhek több mint egyharmaddal megnövekedtek, a lakosság gyors egymásutánban ismét mozgásba lendült: legálisan, nagyobb kedvezményt garantáló uradalomba költözött át vagy legtöbbször megszökött. A gyakori szökések azt mutatták, hogy a telepítéseknek árnyoldalai is vannak, az integráció, az idealizált föld és jólét megtalálása a kedvezőtlen természeti viszonyok (folyók áradása, nagy szárazság), a rossz bánásmód, az ígért segítség elmaradása, ismétlődő, súlyos betegségek miatt csak a harmadik generációnak sikerülhet. Az 1739. évi pestisjárványban minden harmadik lakos életét vesztette. A kezdeti nehézségeket tömören összegzi a magyarországi németek emlékezés kultúrájában fennmaradt szállóige: az első nemzedék tagjai halálra, a második nyomorúságra, s csak a harmadik talált kenyérre. A Felvidékről érkező szlovák jövevények túlélési reflexként a földművelő telkesjobbágyi létforma helyett a mozgékonyabb pásztorkodó, erdőt irtó, portékával házaló, idénymunkát vállaló házatlan zsellérit választották. A Békés megyéből 1753-ban Nyíregyházára elvándorolni szándékozó családfelek mintegy 15%-a ugyancsak zsellérsorsú volt.

A jellemzően végig nyugat-kelet, illetve észak-déli irányú tömeges továbbvándorlás országos szinten felettébb áttekinthetetlen helyzetet teremtett, ezért kedvezményekre csak a szervezett telepítés keretében átköltözők számíthattak. Ezt az utat választották a már említett Károlyi Sándor fia, Ferenc hívó szavára 1753-ban fordított irányban, délről, Békés vármegyéből, legnagyobb számban Szarvasról, valamint Komlósról, Csabáról, Berényből, Endrődről és a csak alig tíz éven belül megült Orosházáról Nyíregyházára áttelepülő családok. Ezek a települések egy kivételével a már említett vagyonos, több megyére kiterjedő birtoktestekkel rendelkező Harruckern János György tulajdonába tartoztak, aki ellenérdekelteként, érthető módon, nem nézte jó szemmel az elvándorlást. Az uradalom és a megye vezetése, könnyen tehetne, hiszen a földesúr egyben a főispáni méltóságot is viselte, erőszakhoz folyamodott, és az elköltözéshez ragaszkodóktól az úrbéri földet elvették, a makacskodókat tömlöcbe vetették. Harruckern a Károlyiakkal Berény és Gyúr kapcsán birtokvitába is bonyolódott, amit végül a még Sándor grófnak nyújtott 4000 forintos kölcsön elengedésével sikerült elsimítani. Nyíregyháza ügyében Harruckern báró engedni volt kénytelen, de ez hosszú távon nem árnyékolta be a két família viszonyát. Olyannyira nem, hogy

a Nyíregyháza megülését¹ követő negyedik évben, 1757-ben Gyulán nagyszabású esküvőre került sor, és Károlyi Antal és Harruckern Jozefa házasságával családi kötelék szövődött az egykor ellenlábás főurak leszármazottai között. A frigy előkészítése és a nagyszabású menyegző lefolyása is részletesen megismerhető egy nemrég megjelent forráskiadványból, amely női és férfi nézőpontból, a bárókisasszony társalkodónője és a család udvari papja szemüvegén keresztül is bemutatja az eseményeket.

A Harruckern-tulajdonú települések 1716-tól 1746-ig népesültek be, de az eltelt majd 40 év alatt a lakosság számottevő fluktuációt mutatott, a Nyíregyházára költözőknek csak egy része mondhatta magát Békés megyei szülöttnek. Ezekben a változásokkal teli évtizedekben nagyon is jellemzőnek tekinthető annak a szarvasi Balázs Jakabnak az életútja, akinek egyik atyja fia, Balázs András két férfitrokonával Nyíregyházára távozott. Balázs Jakab személyes viszonyait 1754-ben egy komlósi határper tanújaként részletezte. Elmondása szerint 1726 körül Balassagyarmaton született, ahonnan még gyerekekfejjel, 1737 táján Ceglédre költözött, ahol egy évet szolgált, innen került Békés megyébe, Endrődre másfél évi szolgálatra, majd hét évet egyvégtében Komlóson lakott. 27 éves lehetett, amikor Komlósról Szarvasra tette át lakását, s így addigi élete során három vármegyében fordult meg.

A Nyíregyházán élők között is voltak továbbköltözők, mindjárt 1753–1754-ben akadtak, akik Újfehértóra, Debrecenbe szakadtak, néhány évtized elteltével, egy aszályos esztendő után 1794-ben 84 család Monostorpetriben próbált szerencsét. A honfoglaló békési gazdák egy része 1753-ban már az őszi vetést is elvégezte a nyíregyházi határban, ahol a telet elhagyatott földházakban vészelték át, családtagjaik és a telepések zöme 1754 tavaszán ért célba. A Békés megyéből származott ős-nyíregyházaik rövidesen a Felvidéken toborzott szlovákokkal egészültek ki, akik Hont, Gömör, Zólyom, Nógrád megyéből nagy rajokban érkeztek. Az első hullám településeit a közös, mindvégig számontartott Békés megyei eredet és a közös vallás, az evangélikus hit tartotta szorosan össze. A város igazgatása kezdetben ugyancsak az ő kezükben összpontosult. Ösztönös összetartásban, szigorúan zárt életet éltek, a párválasztásban, a sógorsági, a komasági kapcsolatok kiépítésében is saját köreiből választottak, más csoportokkal, főleg a felvidéki jöttmentekkel lehetőleg nem keveredtek. Ezzel együtt eredményesen integrálódtak a befogadó szabolcsi társadalomba. A község ügyes-bajos dolgait intéző nemesek után a jobbágygazdák is elfogadták, hogy a beilleszkedés alapfeltétele a magyar nyelvtudás, a magyar viszonyok ismerete. A gazdák a magyar nyelv tanyai iskolai tanításának bevezetéséig a hajdúvárosokba küldték szolgálni, magyar szóra fiaikat. Igaz, a bensőséges családi alkalmakon megmaradt a szlovák érintkezés, lakodalmakon a násznagyi funkciót a XIX–XX. század fordulójáig tólul végezték, és szembetűnő volt az igen jellegzetes szlovák–magyar kétnyelvűség. A kultúrák közeledését szolgálta, hogy Vietorisz József nyíregyházi tanár, költő lefordította magyarra a rézveretes evangélikus énekeskönyvet, a *Tranosciust*, amit a Luther Társaság 1935-ben kinyomtatott.

¹ megülés = megtelepedés

A származási hely számontartása, emlékének megőrzése jól látszik a földrajzi nevek megválasztásában. Az új telepesek együtödének lakóhelyeül szolgáló legnépesebb, közel másfél kilométer hosszú utcát kezdetül Szarvas utcának nevezték, a csabaiak a Csabai utcában laktak, 1759-től a négy kerületre való felosztáskor az egyik rész a Szarvas paléta nevet kapta. A bokortanyákat is az első ottani szállásfölddel rendelkező birtokos gazdáról nevezték el. A határban elsőként kimért legjobb földdarabot a néphagyomány az 1930-as évekig számontartotta, a rajta lévő kis völgyet az impopulátor² Petrikovics János után Petrikovicskának hívták. A Békés megyéből más területekre kirajzó csoportok mindenhol e szerint az elv szerint rendezkedtek be. A még Nyíregyháza megülése előtt, 1747-ben a szarvasiakból települt Arad megyei Apatelken szintén Szarvas utcának nevezték lakhelyüket.

A kapcsolat a kibocsátó Békés megyével az élet számos területén sokáig megmaradt. Kezdve azzal, hogy a szabolcsi futóhomokot Szarvasról hozott akácfákkal kötötték meg. Az evangélikus templomban szarvasi és csabai mintára Nyíregyházán is működött az énekmutató kórustáblát kezelő custos. Ez a hátsó padokban helyet foglaló, rendszerint idősebb férfiú egy hosszú pálcával sújtott le a rendetlenkedőkre. A lakodalmi verseket, beszédeket nemzedékeken át a szarvasi Boczkó Dániel 1750. évi összeállítása alapján citálták.

A bokortanyák lakosságát származás alapján rangos és nem rangos típusokba sorolták. Előbbiek azok a kis- és nagygazda családok, akiknek ősei városalapítók voltak, akik ha nem is vezető, de legalább tisztességes helyet foglaltak el a gazdátársadalomban. A rangos minősítés az idők folyamán elszegényedett gazdacsaládnak is kijárt, házasságkötéskor fontos párválasztási szempont volt a vőlegény és a menyasszony származása, vagyoni helyzete. Petrikovics János családja miután elszegényedett, lemondott rangos mivoltáról. A rangtudat mellett a nemesi származású gazdák az eredet- és származásrendet is szigorúan számontartották, általában dédszülőikig tisztában voltak vele, ki kivel áll rokonságban. Apáról fiúra hagyományozták annak a tudását is, hogy őseik honnan, merről jöttek a telepítés idején Nyíregyházára.

Nemcsak a családon belül, de valamennyi egykori és ma élő nyíregyházi eredet tudatába mélyen bevésődött a XVIII. századi településszervező, Petrikovics János helyenként legendákkal övezett alakja. Jó helyzetfelismerésű, saját és közössége érdekeit határozottan érvényesítő, de ezzel együtt alkalmazkodóképes, munkájában kitartó és céltudatos férfiú lehetett. A Szarvason kívüli viszonyokkal is tisztában volt, mesteremberként csizmadiaportékáival minden bizonnyal a közeli és messzebb eső vásárokon is megfordult. Valószínűleg tervei keresztülvitelében sok meg nem értéssel is találkozott, falakba ütközött, és a siker érdekében konfliktusokat felvállalni kényszerült. A nyíregyházi néphagyomány szerint a robot pénzen való megváltásának kialakulása is Petrikovics János érdeme volt. Ilyen gazdasági kedvezményt az akkori Szabolcsban nem ismertek, a környékbeliek a nyíregyházi gazdákat aranyosoknak nevezték.

² Impopulátor = a XVIII. században az a földesúr által – akár írásbeli szerződéssel – megbízott személy, aki szervezi a telepítést.

Petrikovics János 1652-ben nemesi rangra emelt családból származott. A nemzetség tagjai legnagyobb számban a Felvidéken éltek, de a XVIII. században Pest megyében és a Dunántúlon is lehet találkozni Petrikovicsokkal. Közülük Petrikovics István 1725-ben Széchenyi Zsigmond szentgyörgyvári uradalmának volt a tisztartója Zala megyében. Tolna mezőváros jegyzőjét 1767-ben Petrikovics Ignácnak hívták. A család Turóc, Trencsén megyében élő tagjai a XVII–XVIII. század fordulóján a nagyszombati egyetemen szereztek fokozatot, míg az 1839-ben a pozsonyi jogakadémiát látogató Petrikovics Jánosról feljegyezték, hogy ő volt az intézményen belül működő tót társaság fő-fő buzgó tagja és egyben feje. Petrikovics Ádám az armalista nemesi lét bizonytalan kilátásai helyett ugyancsak felsőfokú tanulmányokat folytatott, 1805-ben mérnöki oklevelet szerzett, majd uradalmi mérnökként dolgozott, munkái közül Nógrád megyei birtokfelméréseket ismerünk.

A Nyíregyházát benépesítő Petrikovics János Pozsony, Trencsén és Zólyom megye bizonyáglevellei alapján 1750-ben igazolta kétségtelen nemesi származását a békési rendek előtt Gyulán. Három évvel később és az átköltözködést követően szemmel láthatóan hosszú időre háttérbe szorult a maga és leszármazottai nemesi kiváltságai jogos gyakorlásának igazolása. Petrikovics János unokája, György 1821-től tett lépéseket nemesi származása bebizonyításáért, ami végül 1835-ben vezetett eredményre. Az ügy kapcsán 1822-ben Nyíregyházán, majd 1835-ben Szarvason megszólított idős tanúk kihallgatási jegyzőkönyveinek külön érdekessége, hogy 70–80 évvel a nagy kirajzás után az újonnan létesült és a kibocsátó településen is éltek olyan férfiak, akik hitelt érdemlő adatokkal szolgálhattak a Petrikovicsok származásrendjéről és az elvándorlásról.

Bizonyítható, hogy az elvándorlók és a helyben maradók között emberöltőkön át élő kapcsolat maradt, amit természetsszerűleg a családi kötelék fűzhetett a legszorosabbra. Nyíregyháziak és Békés megyeiek között még a XIX. század közepén is kötött házasság. A nyíregyházi születésű, anyai ágon csabai felmenőkkel rendelkező evangélikus csizmadia, Kupferschmid Pál például 1856-ban Békéscsabán vezetett az oltár elé egy ottani menyecskét. Ez a házassági kapcsolat Csaba vonatkozásában legalább két-három generáción át ugyanúgy megvolt a Csabát a XVIII. század elején, az első telepítési hullám idején megülő nógrádi atyafiakkal is. A vérségi nexus mellett számításba kell venni továbbá a korabeli céhes ipargyakorlásból fakadó szakmai kapcsolati hálót. Filippai András nyíregyházi szabómesterről példának okáért tudjuk, hogy 1793-ban a szarvasi céhben szabadult.

Az alapító atyák leszármazottait napjainkig érthető büszkeséggel tölti el az őket a valahol mindenki közösnek tekintett őséhez fűző legközvetlenebb viszony. Az egyik építőipari cég nyíregyházi vezetője bemutatkozó soraiban hangsúlyosan kiemeli, hogy anyai nagymamája révén Petrikovics János egyenesági leszármazottja. Évszázadokkal a megtelepülés után maga a közösség is számontartotta egyéni érdemein, teljesítményén túl, akár érintett lakostársai, ismerősei jó- vagy rossz sorsáról esett szó, Petrikovics Jánostól való származásukat. Krasznay Péter, szabolcsi szolgabíró Nyíregyháza másfél százados ünnepségsorozatáról szólva, az 1903. évi naplójegyzeteiben megemlíti, hogy mindent elkövetett a városalapítótól származó betegeskedő, nagy

szegénységben élő Petrikovics Sándor támogatására, az ünnepély emlékére segílyt próbált kijárni számára. Amikor a jó emlékű tanyai tanító és elismert pomológus,³ Petrikovics Pál friss orvosi diplomás László fia 1927-ben beadta pályázatát az egyik újonnan létesített nyíregyházi orvosi állásra, esélyeit latolgatva a helyi újság fontosnak tartotta megemlíteni azt is, hogy a doktorjelölt a Nyíregyházát alapító Petrikovics család leszármazottja. A később Szerencsen praktizáló Petrikovics László volt az, aki a családtagok közül legállhatatosabban ápolta az impopulátor emlékét. Híres műgyűjtő volt, világviszonylatban is számontartott képeslapgyűjteménye alapozta meg a Zempléni Képeslapmúzeumot, az ő birtokában maradt fenn a Károlyi Ferenc-féle telepítőlevél kiállítását követő kilencedik napon, 1753. május 25-éről keltezett személyes adománylevelével, amelyben a gróf érdemei elismeréseként telket, földet, szabad lakást biztosított minden szolgálat nélkül, élete végéig Petrikovics Jánosnak. Ezt, a Nyíregyháza újkori történetének igen becses okmányát Petrikovics László az 1970-es évek elején a Jósa András Múzeumban helyezte el.

Minden a múltja iránt elkötelezett közösségnek szüksége van a csoportidentitást hordozó emlékező rítusokra és helyekre. Nyíregyházán minden adott: az 1753. május 16-i telepítőlevél kiállítási napja köré szervezett városnapok, köztéri szobor (*Városlapító atyák*), emléktábla (Szarvas paléa), utcanevek (Szarvas, Petrikovics, Vandlik Márton). Minden nyíregyházi legyen büszke hagyományaira, ápolja, védje értékeit továbbra is!

Felhasznált irodalom

- A 18. századi arisztokrácia mindennapjai. Therese Corzan és Hueber Antal naplói, 1757–1759. Szerk. Arany Krisztina [et al.]. Budapest, 2021. (Magyar történelmi emlékek. Elbeszélő források) (Magyar Családtörténetek. Források; 3.)
- BARNA GÁBOR: Radics István, Kunszentmárton újjáalapításának a „megszállásnak” vezetője, a település első főbírója és kora. In: Kunszentmárton. Történeti néprajzi tanulmányok, (11). 2015. 34–66. p.
- MÁRKUS MIHÁLY: A bokortanyák népe. Budapest, 1943.
- Mezőberény története, 1. köt. Szerk. Szabó Ferenc. Mezőberény, 1973.
- Pro memoria. Nyíregyházi összeírások, 1752–1850. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2003. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények; 29.)
- SPANNENBERGER GABRIELLA – SPANNENBERGER NORBERT: A németek 18. századi be-telepítése: politikai és/vagy gazdasági folyamatok összessége. In: Századok, 152. évf. (2018) 1. sz. 5–30. p.
- Tótkomlós története. A település alapításának 250. évfordulója tiszteletére. Szerk. Szincsek György. Tótkomlós, 1996.

³ pomológus = a gyümölcsstermesztés szakembere

BORDÉ KATALIN

A szabolcsi nyomdászat hőskora

A nyíregyházi Piringer János-cég története

Piringer János nyomdász a bánsági Zomborban született 1846. május 14-én és Budapesten halt meg 1897. augusztus 28-án.¹ 1879 októberében került Nyíregyházára, ahol Jóba Elekkel² közös vállalkozásba kezdett.³ A szükség engedélyek beszerzését követően a tipográfiai műhelyükben jelent meg a *Szabolcsi Hírlap* című társadalmi hetilap 1879. november 2-től Kmethy István kiadásában és szerkesztésében, majd 1880. június 4-től már a saját közreadásukban.⁴ A hetilap 1880. november 28-án megszűnt, és december 16-tól beleolvadt az általuk 1880. április 1-jén indított *Nyírvidékbe*.⁵

A két barát nagyon hasonló életutat járt végig, amely a fővárosban keresztezte is egymást, ami nem számított ritkaságnak, mert a pályatársaikhoz hasonlóan nyomdáról nyomdára vándorolva sajátították el a szakmájuk fortélyait. Mindkettőjüket jellemezte a mestereik megválasztásának tudatossága annak érdekében, hogy a hivatással kapcsolatos minden munkafolyamatot a legjobban megismerhessenek.

Jóba Elek a vidéki tapasztalatszerzést követően Pesten a Pollák Testvéreknél, Heckenast Gusztávnál, majd a Franklin Társulatnál betűszedőként dolgozott, azt követően a miskolci Sártory Nyomdában cégvezetőként próbálta ki magát.⁶ Piringer János az 1870-es évek közepén művezető és az évtized végén már főgépmeister volt a Magyar Királyi Állami Nyomdában,⁷ majd 1879 májusában átvette Lesska Nándor ceglédi nyomdájának a vezetését, akit az Állami Nyomdából ismert. Az akkor 25 ezer lelkes településen Lesska elsőként állította fel az officináját 1878 nyarán és indította útjára a Czegléd című hetilapját 1879. január 5-én. A fiatal nyomdászt azonban január 19-én

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára [MNL SZSZBML], V. B. 77. Nyíregyháza rendezett tanácsú (1929-től Megyei Város) polgármesterének iratai, 1872–1950. [V. B. 77.] K. 9288/1879. Piringer János és Jóba Elek levele a városi tanácshoz, 1879. okt. 12.; Gyászrovat. Corvina, 1897. 26. sz. 144. [GYÁSZROVAT, 1897/A.]

² Jóba Elek kisbirtokos családban született Kiskunhalason 1843. szeptember 12-én és Nyíregyházán hunyt el 1906. június 26-án. (BORDÉ KATALIN: A Jóba Nyomda útja a felemelkedéstől az elárverezésig, Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2019. 1. sz. 3. [Bordé, 2019.]

³ MNL SZSZBML, V. B. 77. K. 9288/1879. Piringer János és Jóba Elek levele a városi tanácshoz, 1879. okt. 12.; PIRINGER JÁNOS – JÓBA ELEK: Nyomda megnyitási hirdetés. Hirdetés. Szabolcsi Hírlap, 1879. 1. sz. 4.

⁴ KMETHY ISTVÁN: Lapunk olvasóihoz. Szabolcsi Hírlap, 1880. 32. sz. 1.

⁵ LÁSZLÓ GÉZÁNÉ SZARKA ÁGOTA: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája (a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) sajtóbibliográfiája, 1845–2000. Nyíregyháza, 2002. Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 7., 297–298., 237–238. [László, 2002.]

⁶ BORDÉ, 2019. 3.

⁷ Magyar Királyi Államnyomda. In: Magyarország tiszti cím- és névtára. Szerk. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1879. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 108., 120.

elvitte az ólommérgezéssel súlyosbított tüdőbaj. Így az újság kis ideig szünetelt, de az előfizetőit hamarosan arról tájékoztatták, hogy „...május hóban a nyomdát egy kitűnőleg képzett nyomdász fogja átvenni, s ezzel együtt a lap kiadását is...”⁸

A kitűnően képzett nyomdász Piringer János volt, aki kényszerűségből került a vállalkozás élére, mivelhogy az egykori tulajdonos a tőle vásárolt nyomdaberendezések árának jelentős részével az adósa maradt, és csak ily módon juthatott hozzá a pénzhez. Piringer a nyomda ismételt megnyitásától remélte az értékesítését, ugyanis egy üzemen kívüli tipográfiára nehéz lett volna vevőt találnia. Így ő átvette az elhunyt testvérétől, Lesska Karolintól az üzem vezetését 1879. május elején, amelyet augusztus 31-ig működtetett. Ott a saját kiadásában vasárnaponként megjelenő Czepléd már nem kézi, hanem kerekos gyorssajtóval készült. Egy könyv is elhagyta az officináját: „Egy szó azokhoz, akiket illet. A magyar helyesírás és szófűzés érdekében írta: K. Kmety István. Ára 10 kr. Nyomatott Czepléden Piringer Jánosnál 1879.”⁹

Mivel Piringer az elődjénél jobban felmérte a nyomtatványok iránti igényeket Czepléden, ő nem ott szándékozott letelepedni, hanem felszerelésével az akkor 3 éve megyeszékhellyé vált Nyíregyházán akart céget alapítani barátjával, Jóba Elekkel. A Budapesten, 1879. március 11-én kelt levelében ajánlotta fel neki a társulást, mert anyagi, illetve szakmai segítségre volt szüksége.¹⁰

Piringer János javaslata mindkettőjük életében nagy változást és kiváló lehetőséget hozott a hosszú vándorévek után. A nyíregyházi székhellyel történő nyomdaalapítás terve pedig arra enged következtetni, hogy jól ismerték az ottani gazdasági, társadalmi viszonyokat, és kiváló felvevőpiacot láttak a leendő termékeik számára az egyre jobban polgárosodó, ebből fakadóan megnövekedett nyomtatványigényű városban.

Jóba Elek valószínűleg 1879 tavaszán már magánszemélyként is kötődött a helységhez, hiszen 1880. július 4-én házasságot kötött az odaválói Bleuer Zsuzsannával.¹¹ Piringernek ugyancsak kedvező alkalmá nyílt ott a letelepedéshez és 1882-ben a családalapításhoz is, amikor feleségül vette a nyíregyházi Bozán Máriát.¹²

Miután Jóba elfogadta Piringer felkérését, 1879. augusztus 31. után nekiláttak az előkészületeknek, majd október 12-én beadták az iparjegy iránti kérelmüket: „Van szerencsénk a tekintetes város tanácsánál tudatni, hogy itt helyben, mint tanult nyomdászok egy kor igényeinek megfelelő, s elegendő alaptőkével rendelkező nyomdát nyitunk. Amidőn azt a tek[intetes] város becses tudomására hozzuk, egyszerűs mind kérjük »Piringer és Jóba« cégünket a helybeli iparosok névsorába felvenni.”¹³

Így kezdett el működni 1879. október 14-től Dobay Sándor és Maurer Károly

⁸ SZOMORÚ ISTVÁN: A ceglédi hírlapírás története, 1. 1878–1919. Cegléd, 1957. Ceglédi Kossuth Múzeum, 13. [Szomorú, 1957.]

⁹ Beküldetett. Kecskeméti Lapok, 1879. 33. sz. 3.

¹⁰ Piringer János levele Jóba Eleknek, 1879. márc. 11. Jóba Elek családjának magántulajdonában; SZOMORÚ, 1957. 13–17.

¹¹ MNL SZSZBML, IV. 451. Szabolcs vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye, 1828–1895. Nyíregyházi ág. ev. egyház házassági anyakönyve, 1880.

¹² Gyászrovat. Nyírvidék, 1897. 4. [GYÁSZROVAT, 1897/B.]

¹³ MNL SZSZBML, V. B. 77. K. 9288/1879. Piringer János és Jóba Elek levele a városi tanácsnak, 1879. okt. 12.

vállalkozásai¹⁴ után Nyíregyháza harmadik magánnyomdája, a Piringer és Jóba cég, amikor a városi tanács bejegyezte őket a település rendszeres iparúzóinak sorába...¹⁵ Szakképzettségük és hosszú szakmai múltjuk révén mindketten megfelelték az előírásoknak, ugyanis a nyomdaalapításuk idején már közel 2 évtizede dolgoztak betűszedőként. A városi tanács főjegyzője, Sáry Pál 1879. november 2-án a Debreceni Kerületi Kereskedelmi és Iparkamarát tájékoztatta a város által októberben kiadott iparendelvényekről, bár egy betűtévésztes miatt a jelentésében bejegyzett cégnévként „Pilinger és Jóba” szerepelt.¹⁶

A vállalkozók a kézi és gyorsajtóval felszerelt üzletüket a Csengery Sámuel-féle Szarvas u. 118. sz. alatti házban nyitották meg. Piringer elgondolása kitűnő üzleti érzékre utalt: jól mérte fel, hogy a kiegyezés utáni években a korábbi mezővárosból előbb Szabolcs vármegye igazgatási, forgalmi, kézműipari, kulturális központjává, majd 1876-tól a székhelyévé vált Nyíregyházán nagy szükség jelentkezett egy újabb magánkézben lévő tipográfiai üzemre az akkor egyedül regnáló „Közlöny” Nyomda mellett. Jóba Elek szakmai és emberi kvalitása mellett nyilvánvalóan az anyagi hozzájárulása is kellett az induláshoz.

A közös cég gyors tempóban fejlődött, és 1880. október 1-jétől székhelye a „nagy-debreczeni utca Blahunka-féle ház az úgynevezett Komló helyiségbe” került át.¹⁷ A tulajdonosok 1883 júniusában 516 forintért kibérelték az új városközi 14. és 15. bolthelyiségeket is.¹⁸ Kezdetben maguk dolgoztak néhány alkalmazottal, de kitartásuk és rátermettségük eredményeként egyre jelentősebbek lettek: hamarosan az egész vármegyéből kaptak megrendeléseket. A kiadványaik között találjuk a már említett *Szabolcsi Hírlapot*, majd a *Nyírvidéket*, amelynek az első felelős szerkesztője Ábrányi Lajos volt.¹⁹

Az országos visszhangú tiszaezlári bűnper tárgyalása idején (1883. július 19 – augusztus 3.) Jóba Elek felelős szerkesztésében²⁰ napi értesítőt adott ki a *Nyírvidék* szerkesztősége *Tisza-Eszlár* címmel, amelynek számai tartalmazták a vérvád végtárgyalását, vad- és védőbeszédeit (gyorsírói jegyzetek alapján) 200 oldal terjedelemben.

Piringer és Jóba önálló nyomtatványaira néhány példa: Kmethy István költeményei *Őszi napsugarak* címmel; Lukács Ödöntől a *Vasárnapi, ünnepi s alkalmi imák* – szószéki használatra, továbbá *Nyíregyháza város szervezési szabályai, illetve építkezé-*

¹⁴ Dobay Sándor alapította városunkban az első nyomdát 1866-ban és 1877-ig működtette azt, majd Békéscsabára költözött. Ifjabb Maurer Károly (1840–1891) „Közlöny” nyomdája volt Nyíregyháza második officinája, amely 1874 nyarától 1889 végéig üzemelt. (TÓTHNÉ BORDÉ KATALIN: A nyíregyházi nyomdák története a 19. század utolsó harmadában. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv, 17. Szerk. Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2006. 161–172. [Tóthné, 2006/a.] 161–164.)

¹⁵ MNL SZSZBML, V. B. 77. K. 9288/1879. A városi tanács 1879. okt. 14-i ülésének jegyzőkönyve.

¹⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, IX. 201/b. Debreceni kerületi Kereskedelmi és Iparkamara iratai, 1866–1879. 47. 1879–1880. Nyíregyháza város tanácsa által 1879. nov. 2-án készített kimutatás a Debreceni Kerületi Kereskedelmi Kamara számára.

¹⁷ Helyiségváltóztatás. Szabolcsi Hírlap, 1880. 48. sz. 4.

¹⁸ MNL SZSZBML, V. B. 77. III. 877/1894. Dr. Meskó László főügyész jelentése.

¹⁹ LÁSZLÓ, 2002. 238.

²⁰ Jóba Elek volt az értesítő felelős szerkesztője is, mert azt a *Nyírvidék* szerkesztősége adta ki, amelynél ugyanilyen feladatokat látott el abban az időben. (BORDÉ KATALIN: A Nyírvidék hetilappól napilappá alakulása. A Nyírvidék története 1880-tól 1918-ig. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2013. 3. sz. 39–48.)

si rendszabályai. Ők készítették a Nagykállói Főreáliskola értesítőit 1880-tól 1883-ig, valamint 1880-ban, 1882-ben és 1883-ban a Nyíregyházi Ágostai Evangélikus Hatosztályú Gimnázium értesítőit.²¹

A társ cég könyveket, időszak kiadványokat és már 1880-tól a város hivatalai számára hivatalos kiadványokat, illetve közigazgatási nyomtatványokat is előállított.²² Bencs László tanácsnok és Déry Károly számvevő 1882 júniusában a Piringer és Jóba Társ-cég, valamint a „Közlöny” Nyomda vezetőit árajánlattételre szólította fel a hivatal éves nyomtatványszükségletének előállítására, aminek a figyelembevételével egy kikialtási középárat kívántak megállapítani a város magánnyomdái között meghirdetett verseny esetében. A döntéshozók nemcsak a kifizetendő összegre, hanem a papír minőségére és a nyomás tisztaságára is tekintettel voltak, azért mindkét pályázóval próbanyomást készíttettek ugyanabból a kiadványból, amelyet az árajánlatukhoz mellékeltek, továbbá írásbeli nyilatkozatban garanciát kellett vállalniuk a mintanyomtatvánnyal megegyező színvonal biztosítására.

A felhívásra először csak Piringerek reagáltak, mert Maurer Károly többszöri felkérésre sem akart a fenti beszerzési eljárásban részt venni. Ő a budapesti Dona Döme és Társa²³ által kínált nyomtatványok és irodaszerek árát vette alapul, amihez hozzáadta azok szállítási költségét, és az így kapott összegből elengedett 10%-ot. A Dona Döme árjegyzékében azonban nem szerepelt a tanács által igényelt valamennyi nyomtatványtípus. A hiányzó minták között több nagyon különleges is előfordult, amelyek előállítási költsége messze meghaladta az átlagos nyomtatványokét. Maurer Károly ajánlata alig tért el a Piringer és Jóba Társcégtől, de csak részben fedezte a hivatalok nyomtatványszükségletét, ráadásul ő nem adott próbamintát és kötelezettséget sem vállalt a nívót illetően.

A fentiek következtében Bencs László és Déry Károly a Piringerek ajánlatát tartotta előnyösebbnek Maurer Károlyéval szemben. Így Krasznay Gábor polgármester az előbbit fogadta el azzal a feltétellel, hogy adjanak 20% kedvezményt, amit a vállalkozók teljesítettek, és 1882. június 12-én megkapták 1 évre a nyomtatványszállítás jogát.²⁴

Piringer és Jóba tipográfiai műhelye mind jobban prosperált; 1884-ben már az akkor 10 éve működő „Közlöny” nyomdánál is sokkal jelentősebb volt. Az említett körülmények megeremtetették a társtulajdonosok önállósodásának az alapját, amit az 1884. április 2-án kelt adásvételi szerződésükben rögzítettek. Piringer eladta a részét

²¹ LÁSZLÓ GÉZÁNÉ: Szabolcsi iskolai értesítők bibliográfiája, 1864–1984. Nyíregyháza, 1984. Móricz M. Kvt., 45–47., 72–73. [László, 1984]; Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad, kiváltságolt város története. Nyíregyháza, 1886. 344–345.; László, 2002. 53., 92., 310–311, 360.

²² MNL SZSZBML IX. 202. Nyíregyházi Ipartársulat iratai, 1872–1884. Rendelvény, királyi közjegyzői költségjegyzék a Piringer és Jóba cég előállításában.

²³ Dona Döme és Társa papírraktára a poprádi papírgyár egyedüli raktára volt, amely társas viszonyban állt egy könyvnyomdával és litográfiai intézettel, így mindenféle nyomtatvány előállítását vállalta kedvező áron. 1894 januárjától 1899 decemberéig ez a cég szállította Nyíregyháza közigazgatási hivatala számára az irodaszereket, mindkét esetben maga mögé utasítva három helybeli papírkereskedőt. (MNL SZSZBML, V. B. 77. III. 867/1893. Dona Döme és Társa számlája, 1894. jún. 28.; Kovách Győző alszámvevő jelentése a város tanácsának, 1893. nov. 25.; Uo. A közigazgatási tanácsülés 1896. decemberi K. 3117/1896. sz. határozata.)

²⁴ MNL SZSZBML, V. B. 77. K. 4677/1882. Bencs László és Déry Károly jelentése nyomtatvány beszerzés tárgyában, Krasznay Gábor polgármesternek, 1882. jún. 4.

Jóbának a nyomdában található gépekkel, felszerelésekkel, tartozékkal, valamint a céget érintő minden tartozással és követeléssel, illetve a folyamatban lévő ügyekkel együtt. Jóba Elek pedig kötelezte magát, hogy megveszi és átvállalja mindazt. A vételárát 2300 forintban állapították meg, amelyet Jóba 9 hónap alatt törlesztett három részletben. Piringer János kapta meg a bérleti jogot az új városháza alatti 14. és 15. számú bolthelyiségekre; elismerte, hogy társ cégük tulajdonjoga attól kezdve kizárólag a barátját illette meg, és az elnevezését Jóba Elek Könyvnyomdára módosították. Az új cégnév bejegyzését a két nyomdász együtt kérelmezte, ami 1884. április 5-én vált hivatalossá.²⁵

Az egykorú adóbevallások szerint a nyomdászat és a kiadás a könyvkereskedésnél jobban jövedelmezett, kiegészítő tevékenységként azonban az utóbbi szintén haszonnal kecsegtetett. Ennek megfelelően Piringer János a nyomdászaton kívül a könyv- és papírkereskedésben is kiváló üzleti lehetőséget látott. Így ő mindegyikre kiváltotta az engedélyt, amikor a feleségével önálló vállalkozásba kezdett.²⁶ Először, 1884. január 11-én a Piringer M. cég jött létre Piringer Jánosné, szül. Bozán Mariska könyv-, zenemű-, rajz- és írószerkereskedő s könyvkötészeti iparos vezetésével. Miután a Piringer és Jóba céget április 10-én törölték, június 3-án Piringer János megalapította a saját nevével fémjelzett cégét, mint könyvnyomdai és könyvkötészeti iparos és könyv-, zenemű-, rajz- és írószerkereskedő. A Nyíregyházi Törvényszék pedig szeptember 26-án törölte a januárban bejegyzett Piringer M. céget.²⁷

A fenti körülmények feljogosították Piringer Jánost, hogy a város számára már 1884. április 24-én papír- és írószerszállításra tegyen árajánlatot mintákkal és árjegyzékkel együtt.²⁸ A könyvkereskedő üzletág a vállalkozás fennállásáig folyamatosan működött, amit a Magyar Könyvkereskedők Egyletének Közlönyében, a *Corvinában* olvasható számtalan felhívás is bizonyít.²⁹

Piringer János könyvkereskedésének a sikerét és szakmai elismerését bizonyítja, hogy az önálló vállalkozásának megindítása után másfél évvel a Magyar Könyvkereskedők Egylete felvette tagjai közé. A választmány ugyan egy korábbi kérelmét még visszautasította, másodjára azonban az 1886. január 28-án Aigner Lajos elnökletével helyt adott annak a következő indokkal. „Piringer János nyomdatulajdonos és könyvkereskedő Nyíregyházán, kit annak idejében a választmány a tagságra nem tartott képesítettnek, hosszabb appellátát küldött be az elnökséghez és annak alapján ismételve kéri a választmányt, hogy őt a tagok sorába felvegye. Hosszabb vita után s azon fő indok alapján, hogy Piringer, ki különben is mint nyomdász intelligens ember,

²⁵ Adásvételi szerződés, Jóba Elek, mint vevő és Piringer János, mint eladó között, 1884. ápr. 2. Jóba Elek családjának magántulajdonában; MNL SZSZBML, V. B. 77. K. 3327/1884. A Piringer és Jóba Társ cég kérelme a városi tanácshoz, 1884. ápr. 5.

²⁶ MNL SZSZBML, XV. 86. Szakmai képesítést igazoló iratok gyűjteménye. 1884–1989. Nyíregyháza, 1. köt.

²⁷ Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékekből. Központi Értesítő, 1884. 37. sz. 297.; Uo. 62. sz. 504., 507.; Uo. 82. sz. 637.

²⁸ MNL SZSZBML, V. B. 77. 3200/1884. A számvevő előterjesztése Piringer árajánlatáról Nyíregyháza város tanácsának, 1884. ápr. 24.

²⁹ Piringer János könyvkereskedése Nyíregyházán keres. Corvina, 1887. 6. sz. 24.; Uo. 13. sz. 56.; Uo. 23. sz. 98.

2 év óta egészen solid irányban űzi a könyvkereskedést, szép forgalmat csinál, és mint kiadó is szerepel: az egylet kebelébe befogadtatik.³⁰

A Piringer cég harmadik profilja a könyvnyomtatás volt, amely főként tankönyvek, egyházi témájú kiadványok és hivatalos nyomtatványok előállításában nyilvánult meg. Nála készült 1883-ban Antal Albert tollából *A kis- és apróirtokosok gazdasági kézikönyve*; 1884-ben Mezössy László két írása: *A nyíregyházi háromszoros választás*, illetve *Ne bántsá a zsidót, vagy hogy kell a zsidó kérdést megoldani* és Szabó Dávidtól a *Béla futása* című tizenöt énekből álló hősköltemény. 1885-ben Guttmann Józseftől *Izraelita vallástan a középiskolák számára* és Simkó Endrétől a *Szabolcsmegye földrajza a népiskolák 3. osztálya számára*, 1899-ben Jósza Andrástól a *Szabolcsvármegyei Múzeum ő- és középkori tárgyainak ismertetése* és 1901-ben a *Nyíregyházi Ipartestület alapszabályai*.³¹

A vállalkozó a sajtótermékekben szintén nagyon jó üzletet látott. A cége adta ki és nyomtatta az 1885. január 8-tól 1899 decemberéig 15 évfolyamot megért *Szabolcsi Szabadsajtó* vegyes tartalmú társadalmi hetilapot, amelynek elindítója és 1,5 évig felelős szerkesztője Inczedy Lajos³² volt, aki emiatt érkezett Nyíregyházára. Inczedyt követően egy rövid időszaktól eltekintve közel 8 esztendeig (1886. augusztus 15-től 1888. május 6-ig, majd 1889. július 7-től 1895. május 12-ig) Piringer János lett a lap főszerkesztője. Az ő officinájából került ki, ugyancsak a saját kiadásában és felelős szerkesztésében a fenti orgánum melléklapjaként a mezőgazdálkodásra, az állattenyésztésre, a szőlőművelésre, a konyhakertészetre, a selyem- és gyümölcsstermesztésre szakosodott *Gazdák Kalauza* 1889. július 14–1889. december 29. között, 2 hetenként. A *Nyíregyházi Hírlap* társadalmi hetilapot 1892. március 16-tól szeptember 15-ig készítette Piringer. Az 1902. március 15-től 1912. december 7-ig napvilágot látott *Szabolcs* című hetilapot közel 8 éven át a Piringer Nyomda, majd annak utódai Borbély Béla és később a Borbély Sámuel Könyvnyomda állította elő.³³

A levelezőlap-kiadás foglalta el a tulajdonos termékszerkezetében az ötödik részt. „Nyíregyháza (Nyíregyháza–Sóstó) legjelentősebb kiadója Piringer János volt 1899 és 1905 között. Szinte minden jelentősebb megyeszékhelyi épület, tér és utcarészlet megtalálható kiadványai közt. A nyíregyházi kiadók között Piringerrel egy időben kisebb kapacitással... Hunyady László dolgozott.”³⁴ Piringer legfőbb működési területét azonban a közigazgatási nyomtatványok és a hivatalos kiadványok (iskolai értesítők, jegyzőkönyvek, jelentések, kimutatók, szabályzatok, szabályrendeletek,

³⁰ ZILAHY SÁMUEL – AIGNER LAJOS: A Magyar Könyvkereskedők Egylete 1886. január 28-án tartott választmányi ülésének jegyzőkönyve. Corvina, 1886. 4. sz. 14–15.

³¹ MNL SZSZBML, XV. 77. Nyíregyháza város nyomtatványgyűjteménye, 1829–1954. 2. d. 6. p. Nyíregyháza, Piringer János nyomdája, 1886–1911.; HORVÁTH IGNÁCZ: Magyarországi könyvészet, 1884. Melléklet a „Magyar Könyvszemlé”-hez. Magyar Könyvszemle, 1886. 2., 48., 65.

³² Inczedy Lajos (1857–1915) hírlapíró, szabadságolt állományú honvédhadnagy, Aradon lapszerkesztő. 1896. október 1-jétől Szabolcs vármegye főlevéltárnoka. 1887-től 1912-ig a *Nyírvidék* felelős szerkesztője. (LÁSZLÓ GÉZÁNÉ: A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig. PhD értekezés. Budapest, 2013. 105.)

³³ LÁSZLÓ, 2002. 91, 224, 274, 303.

³⁴ FALUSSY JÓZSEF: Szabolcs-Szatmár megye a régi képes levelezőlapokon. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1983. 4. sz. 54–61. 58–59.

utasítások, egyéb hivatalos kiadványok) képezték. Három-három alkalommal a Nyíregyházi Római Katolikus Elemi Népiskola (1886–1887, 1895) és a Nyíregyházi Alsófokú Ipariskola (1886–1888); kétszer a Nyíregyházi Ágostai Hitvallású Evangélikus Elemi Népiskolák (1894, 1898); egy-egy évben a Nyíregyházi Községi Polgári Leányiskola (1901) és az Újfehértói Görög Katolikus Fiúiskola (1904) értesítője hagyta el a nyomdáját.³⁵

Mivel a bevételeinek a legjelentősebb hányadát a városi hivatalok kiadványainak és a számukra szükséges közigazgatási nyomtatványoknak az előállítására, illetve a szállítására adta, azért mindent elkövetett, hogy a Nyíregyháza tanácsa által 1892-től 3 évenként (korábban, 1882-től évente) meghirdetett zárt ajánlati tárgyalásokon a versenytársai-val szemben ő nyerjen. A cégvezető úgy tudott náluk jóval kisebb összeget megjelölni, hogy olcsóbb minőségű papírt használt. Nagy volt a tét, ugyanis az a cég, amelyik nyert, 3 éven keresztül folyamatos munkához, vagyis rendszeres jövedelemhez jutott.

Piringer János sokat küzdött az említett nyomdai munkáknak a helyi vállalkozók közötti minél igazságosabb elosztásáért. Így például ő 1885-ben a városi nyomdatulajdonosok (Maurer Károly, Jóba Elek, Piringer János és Mikecz Józsefné) közül az árlejtéseknél jobb megoldást, a munkának a nyomdák közötti arányos elosztását javasolta, amit Déry Károly számvevő is támogatott a nehezkesebb licitálással szemben. A sokféle nyomtatványtípus miatt eleve bonyolult volt az egységáruk megállapítása. Az indítványát – amely nem volt egyedülálló a korban, például az 1890-es években Székesfehérvár közigazgatási nyomtatványainak elkészítésén előbb 3, majd 4 helyi officina osztozott, Szeged nyomtatványkiadását pedig 1900-ban 4 nyomda biztosította – a tanács nem fogadta el. Krasznay Gábor polgármester szerint az a módszer sem az egységárat, sem a nyomtatványok egyformán jó minőségét nem garantálta, ahelyett ő az ajánlattételre felszólított helybeli nyomdászok közül a legmérsékeltőbb árat szabó vállalkozót részesítette előnyben. Ez a magyarázata annak, hogy a város hivatalaiban 1886-tól kezdve zárt árlejtés útján történt a nyomtatványok beszerzése.

Az átállás azonban nem volt zökkenőmentes, hiszen Piringer János még 1888-ban is arra panaszkodott, hogy a tanács az 1885 végén hozott határozatát nem ültette át a gyakorlatba. A többi ajánlattevővel szemben akkor még mindig befolyásos konkurense, a „Közlöny” Nyomda tulajdonosa, Maurer Károly nyerte el a Nyíregyháza város ügykezeléséhez szükséges nyomtatványok szállítás jogát.³⁶

Piringer álláspontját megerősítette Mikecz Józsefné is, aki a 1888. április 17-én tett ajánlatában ugyanazt kérte számon Nyíregyháza döntéshozóin. A vállalkozónő nyílt árverést javasolt, de azt a képviselő-testületi ülésen a város előljárói elvetették azzal az indoklással, hogy „... a versenytárgyaláson elég alkalomra nyílik lehetőség a beadott ajánlatának érvényt szerezni.”³⁷

³⁵ LÁSZLÓ, 1984. 58–60., 68., 100.

³⁶ MNL SZSZBML, V. B. 77. K. 8819/1885. Déry Károly jelentése a városi tanácsnak a nyomtatványszerzésről, 1885. nov. 19.; Uo. Krasznay Gábor válasza Déry Károlynak, 1885. nov. 25.; Uo. K. 4078/1888. Piringer János kérvénye Nyíregyháza város ügykezeléséhez szükséges könyvnyomdai munkák elnyerése iránt, 1888. ápr. 4.; TÓTHNÉ, 2006/A. 166–169.

³⁷ MNL SZSZBML, V. B. 77. K. 4078/1888. Mikecz Józsefné árajánlata, 1888. ápr. 17.; Uo. Déry Károly jelentése a városi tanácsnak, 1888. jún. 17.

Az első hároméves ciklusra (1892–1894) meghirdetett zárt ajánlati versenytárgyaláson Jóba Elek és Piringer János vett részt. Az 1892. január 25-i közigazgatási tanácsülésen a hivatali nyomtatványok készítésének és szállításának lehetőségét Jóba Elek nyerte el évenként 729 forint 34 krajcárért.³⁸

Végül, ami Piringer vállalatvezetősége alatt nem sikerült, az a felesége idején valósult meg, mert a cég 1895-től kezdve mindig győztesen került ki a háromévente meghirdetett árlejtésekből, és így a közigazgatási nyomtatványok (nyugták; kötelezvények; meghatalmazások; születési, házassági, illetve halotti anyakönyvi kivonatok; munkakönyvek; cselédkönyvek; felhívások; körlevelek stb.) állandó szállítója lett Nyíregyháza hivatalaiban.

A vállalkozás élén az első személyi változás 1894-ben következett be, mivel addigra köztudomású lett Piringer János elmebetegsége, akit a Nyíregyházi Királyi Törvényszék 1895. július 26-án a 7626/895. P. sz. ítélettel az 1877. évi XX. törvénycikknek a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 28. § a) pontja alapján gondnokság alá helyezett, amiről Mikecz János alispán 1895. október 31-én tájékoztatta a járási főszolgabírókat, Nyíregyháza polgármesterét, Bencs Lászlót és a községek elöljáróit. Hivatalosan akkortól lett a Piringer János-féle cég vezetője Piringer Jánosné.³⁹

Az 1895–1897 közötti időszakra Jóba Elek és Piringer János adott árajánlatot. Az első évenként 970 forint 44 krajcárért, a második 877 forint 79,5 krajcárért vállalta volna a szállítást. Az előnyösebb ajánlatával Piringer nyert 1894. december 27-én. A győztes versenytárgyalás eredményeként megkötött vállalati szerződést még Piringer János látta el névjegyével, bár arra ő már nem volt jogosult a fent említett betegsége miatt, azért az új szerződést 1896. június 1-jén már Piringerné írta alá.⁴⁰

Piringer János 1897. augusztus 28-án, Budapesten halt meg hosszú szenvedés után, életének 52. évében. A budai sírkertben helyezték őt örök nyugalomra augusztus 30-án. Elhunytáról a *Nyírvidék* és a *Corvina* egyaránt megemlékezett.⁴¹ A tulajdonos halálát követően a vállalkozást Borbély Béla üzemvezető közreműködésével az özvegy vitte tovább a Nyíregyházi Törvényszék 1898. április 22-i végzése értelmében, változatlanul Piringer J. Könyvnyomda néven.⁴²

Piringerné ugyanolyan üzletpolitikai elveket vallott, mint a férje. Így szerepelt az 1898–1900-ra szóló 1897. decemberi zárt ajánlati versenytárgyaláson, amelyen rajta kívül Jóba Elek és Nagy Mór vett részt. Az utóbbi, a városba újonnan érkezett nyomdász kért legalacsonyabb összeget a hivatalos nyomtatványok szállításáért, de az csak az egész periódus nyomtatványszükségletének egyszerre történő megrendeléskor lett

³⁸ MNL SZSZBML, V. B. 77. III. 93/1892. A városi tanács 1892. jan. 25-i határozatai. (Magyarországon az 1892. évi XVII. törvény bevezette a koronát – amely 100 fillérré oszlott –, és az értékét fél forintban szabta meg, de még néhány évig a régi osztrák értékű pénzek, a forint és a váltópénze a krajcár is használatban maradtak. Az új pénzrendszer 7 év után, 1900. január 1-én lépett életbe. (KOVÁCS GYÖRGY: „Globalizációs” kihívások és a magyar pénztörténet. In: Pénzügyek és globalizáció. Szerk. Botos Katalin. Szeged, 2005. JATE Press, 124–125.)

³⁹ MNL SZSZBML, V. B. 77. III. 877/1894.; Uo., III. 534/1900.; MIKECZ JÁNOS: Hirdetmény. Hivatalos melléklet a „Nyírvidék” 1895. 45-ik számához. Nyírvidék, 1895. 45. sz. 4.

⁴⁰ MNL SZSZBML, V. B. 77. 186. III. 877/1894.

⁴¹ GYÁSZROVAT, 1897A. 144.; GYÁSZROVAT, 1897/B. 4.

⁴² Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékekből. Központi Értesítő, 1898. 40. sz. 672.

volna kedvező a városi tanács számára, hiszen az egységárai viszont jóval magasabbak voltak, mint a Piringner cégé. Végül összességében Piringerné ajánlata – 1854 forint 85 krajcár – volt a legmérsékeltebb, így ő nyerte el a szállítás jogát, és vele kötött szerződést Bencs László polgármester.

Nyíregyházán 1899-től már 4 tipográfiai üzem működött. Az addigi Jóba, Piringner és Nagy Mór-féle mellett akkor indult ugyanis a Bessenyei Nyomda, amely Sebők Ede rövid életű vállalkozása volt. Így 1900 decemberében ő is pályázott a következő 3 esztendő közigazgatási nyomtatványainak elkészítésére. A szállítás jogát 1900. december 29-én azonban ismét a legjobb – 4713 korona 40 filléres – ajánlatot adó Piringerné nyerte el.⁴³

Az 1903 decemberében meghirdetett versenytárgyaláson az 1903 szeptemberétől 1912. augusztus 12-ig működött Tóth Sándor és Társa cég, valamint Piringner Jánosné vett részt. Az 1904–1906-os periódusban újból a Piringner Nyomda szállíthatta a hivatalos nyomtatványokat, mivelhogy a város elöljárói a tulajdonosnő 5698 korona 65 filléres ajánlatát fogadták el 1903. december 24-én.⁴⁴

Piringner Jánosné irányította a könyv- és papírkereskedést is, az 1884-től megszo- kott helyen, a városháza 14. számú bolthelyiségében. Éppen azért 1902-től ő ugyan- csak részt vett a városi hivatalok számára szükséges irodaszerek szállítási jogáért tar- tott árlejtéseken, amelyeket a közigazgatási nyomtatványokhoz hasonlóan 3 évente hirdettek meg.

Korábban, 1894 januárjától 1899 decemberéig a poprádi papírgyár egyedüli rak- tára, a mindenféle nyomtatvány előállítását vállaló, budapesti székhelyű Dona Döme és Társa szállította Nyíregyháza közigazgatási hivatala számára az irodaszereket, kedvező árával 1893. november 25-én Tarczali Dezső, Ferenczi Miksa és Gansl Lipót; 1896 decemberében pedig Hoffmann B. Béla, Ferenczi Miksa és Gansl Lipót hely- beli papírkereskedőket utasítva maga mögé. A fővárosi céget csak 1900. január 18-án sikerült kiszorítania Hoffmann B. Bélának, elnyerve az irodaszerekszállítás lehetőségét 1902. december 31-ig.

Az újabb 3 évre szóló árlejtési felhívásra Fekete E. Sándor, Klein Ármin, Piringner Jánosné és Ferenczi Miksa jelentkezett, akik közül a Piringner cég nyerte el a megbízást 1902. december 1-jén. Ugyanaz ismétlődött meg 1905. november 27-én is, mert akkor szintén Piringerné kapta meg a szállítás lehetőségét az 1906–1908 közötti pe- riódusra.⁴⁵

⁴³ MNL SZSZBML, V. B. 77. III. 877/1894. Kovách Győző főszámvevő hirdetménye, 1897. dec. 10.; Uo. Jóba Elek, Piringner János és Nagy Mór pályázata a felhívásra, 1897. dec. 18.; Uo. Kovách Győző levele a városi tanács- hoz, 1897. dec. 22.; Uo. a közigazgatási tanácsülés határozata, 1898. jan. 19.; Uo. III. 534/1900. A városi tanács határozata, 1900. dec. 29.; TÓTHNÉ, 2006/A. 170–171.

⁴⁴ MNL SZSZBML, V. B. 77. III. 534/1900. Tóth Sándor és Társa levele a városi tanácsnak, 1903. dec. 20.; Uo. Piringner Jánosné levele a városi tanácsnak, 1903. dec. 21.; Uo. Huray Sámuel levele a polgármesternek, 1903. dec. 24.; XV. 86. Nyíregyháza, 13. köt.; TÓTHNÉ BORDÉ KATALIN: A nyíregyházi Jóba nyomdászcsalád története, 1879–1944. PhD értekezés. Debrecen, 2006., 159–160. [Tóthné, 2006/b.]

⁴⁵ MNL SZSZBML, V. B. 77. III. 867/1893. Dona Döme és Társa számlája. Budapest, 1894. jún. 28.; Uo., III. 867/1893. Kovách Győző alszámvevő jelentése a város tanácsának, 1893. nov. 25. A közigazgatási tanácsülés 1896. decemberi K. 3117/1896. sz. határozata.; Uo., III. 617/1902. A közigazgatási tanácsülés határozatai 1902. dec. 1., 1905. nov. 27.

Piringer Jánosné a férjéhez hasonlóan gyakran kutatott könyvek után a *Corvina* hasábjain a könyvkereskedése működtetése miatt. A vállalkozónő 1899-ben és 1900-ban azonban egy könyv- és papírkereskedő segédet keresett;⁴⁶ 1903-ban pedig szaképzett nyomdai alkalmazott után érdeklődött. „Szedő és gépmester kerestetik. Csak oly fiatal törekvő segéd ajánlatát veszem figyelembe, ki a szedés minden ágában is jártas. Piringer-nyomda, Nyíregyháza.”⁴⁷

A tulajdonosnő 3 évvel később nyugalomba vonult – még 20 esztendeig élvezve a megérdemelt pihenést⁴⁸ –, és a vállalkozását eladta a művezetőjének, Borbély Bélának, aki 1906. április 7-től Piringer János utóda Könyvnyomda néven működtette azt a saját neve alatt bejegyezve. Az új cégvezető az iparigazolványát könyvnyomda-tulajdonosi, könyv-, lap- és papírkereskedői minőségben 1906. április 10-én kapta meg az elsőfokú iparhatóságtól. Bár attól kezdve hivatalosan már az övé volt a vállalkozás, és Piringer Jánosné vállalkozásának a megszűnését 1906. április 20-án a Nyíregyházi Törvényszék is bejegyezte, de az év végéig egy-egy iraton még továbbra is az özvegyet tüntették fel a nyomda tulajdonosaként.⁴⁹

A *Corvina* két hirdetésében 1906. március 20-án, majd szeptember 20-án a Piringer János könyvkereskedésbe a papírszakmában jártas fiatal könyvárus-segédet kerestek, mielőbbi belépéssel, hiszen az új tulajdonos a könyv- és papírkereskedést is működtette az addigi helyén. Éppen abból adódóan könyvek után szintén kutatott a lap segítségével.⁵⁰

A Magyar Könyvkereskedők Egylete Borbély Bélát 1906. július 26-án vette fel a soraiba. A választmányi ülés jegyzőkönyvében és a tagok névsorában a neve mellett egyaránt olvasható a nyomda korábbi tulajdonosára történő utalás: „Piringer János utóda.”⁵¹

A vállalkozó biztos megélhetési forrásul a közigazgatási és hivatalos nyomtatványok előállítását tűzte ki célul. Így nagy szerencséjére 1906 decemberében a szokásos, 3 évre kiírt árlejtési felhívásra nem jelentkeztek a riválisai: Jóba Elek, Tóth Sándor és társa, illetve Klafter Ignác.⁵² Csak a Piringer János utóda cég tett egy 7407 korona 90 filléres ajánlatot, amelyet a város előjárói 1907. január 22-én elfogadtak, hiszen az bőven befért a költségvetés által előirányozott 9000 koronás beszerzési keretbe, és a Borbély Béla által kért összeget reálisnak tartották.

⁴⁶ Piringer János könyvkereskedése Nyíregyházán keres. *Corvina*, 1897. 33. sz. 184.; Uo. 1898. 18. sz. 92., 29. sz. 149.; Uo. 1900. 13. sz. 70., 14. sz. 75., Uo. 1902. 10. sz. 48.

⁴⁷ Piringer-nyomda: Szedő és gépmester kerestetik. *Friss Újság*, 1903. 102. sz. 4.

⁴⁸ Piringer Jánosné 1926. szeptember 30-án, életének 69-ik évében hunyt el, amiről a Magyarság és egy hosszú méltató nekrológban a Nyírvidék is megemlékezett. (Halálozás. *Magyarság*, 1926. 223. sz. 8.; Piringer Jánosné. *Nyírvidék*, 1926. 223. sz. 4.)

⁴⁹ MNL SZSZBML, V. B. 77. III. 534/1900.; Uo. XIII. 19/1907.; Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékekből. Központi Értesítő, 1906. 48. sz. 1057.

⁵⁰ Piringer János könyvkereskedése Nyíregyházán keres. *Corvina*, 1906. 8. sz. 41.; Piringer János utóda Nyíregyházán keres. *Corvina*, 1907. 11. sz. 59.

⁵¹ Jegyzőkönyv a Magyar Könyvkereskedők Egylete 1906. július hó 26-án tartott választmányi üléséről. *Corvina*, 1906. 22. sz. 111., 115.

⁵² Klafter Ignác 1904 februárjában hozta létre a Jóba Nyomda után a második leghosszabb ideig, 40 évig fennálló nyíregyházi officinát. (TÓTHNÉ, 2006/B. 161.)

A 33 éves agilis nyomdász a Piringernétől átvett gyorssajtó mellé 1908 elején 1 amerikai sajtót is vásárolt, és azokkal május 1-jén nagyobb helyiségbe költözött át, de szeptember 11-én agyvérzés következtében elhunyt.

A tragédia miatt a cég élén 1908. november 7-én újabb személyi változás következett be. Akkor ugyanis a vállalkozás beltagja, Béla öccse, Borbély Sámuel új tulajdonosként megkapta a működési engedélyt a könyvnyomdász, könyv- és papírkereskedő, továbbá könyvkötő iparra.

Az officina elnevezésében azonban csupán 1909. február 6-tól érhető tetten a változás, mert akkortól lett „Borbély Sámuel (ezelőtt Piringer János utóda) Könyvnyomda.” Vagyis a legújabb cégvezető ugyancsak fontosnak tartotta az alapítóra történő utalást,⁵³ aminek két fő oka volt. Egyrészt a Borbély-fivérek is az eredeti cég üzletpolitikáját folytatták és annak a termszerkezetét vették alapul,⁵⁴ következésképpen a kialakult vevőkörét szintén szerették volna megnyerni maguknak; másrészt a Piringer Nyomda valóban a város egyik ismert és jónevű vállalkozása volt.⁵⁵

⁵³ Később, miután ismertté vált, már „Borbély Sámuel Könyvnyomda” néven működött. A tulajdonos 1922. november 4-én bekövetkezett halála után a céget az özvegye, Borbély Sámuelné Simonics Margit vezette tovább, aki 1926. május 12-én lemondott a könyvkötészetéről és a könyvnyomda üzemről, a könyvkereskedést azonban még 1931. augusztus 16-ig vezette. (BORDÉ KATALIN: Borbély Sámuel könyvnyomdája. Pedagógiai Műhely, 2012. 2. sz. 42–45.)

⁵⁴ A cég a hivatalos és közigazgatási nyomtatványokon, s a kisebb önálló kiadványokon kívül szerepet vállalt a város folyóiratainak, illetve napilapjainak kiadásában és előállítási munkáiban is. (TÓTHNÉ, 2006/B. 168.)

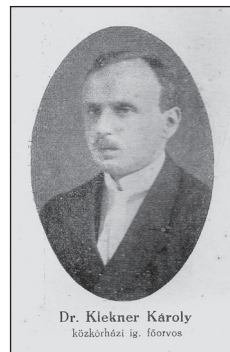
⁵⁵ MNL SZSZBML, V. B. 77. III. 534/1900.; Uo. XIII. 19/1907.; Uo. X. 586/1919. Iparigazolvány; XXXIII. 1. Állami anyakönyvi másodpéldányok és anyakönyvekkel kapcsolatos iratok, 1895–2001. Nyíregyházi halotti anyakönyv, 1908., 1922.; XV. 86. Nyíregyháza 10., 23/a. köt.

KÜHRNER ÉVA

Ember volt és magyar

Fél évszázada hunyt el Korompay Klekner Károly
(1883–1972)

1945 után nem volt ildomos emlegetni sem Nyíregyháza közisztületben álló orvosát. Még néhány évtizede is óvatosan írták le a nevét. Ennek oka nem volt más, mint a népbíróvási ügye. Fazekas Árpád a működését a kórház fénykorának nevezte – joggal.¹ Egy tipikus koncepciós per szenvedő alanyaként elvesztette mindenét. A nem mindig objektív sajtóbeszámolók egy bűnös embert ábrázolnak. Az időközben hozzáférhetővé vált levéltári források, megjelent memoárok² – ha néha pontatlanul is – de másról is árulkodnak. A kortársak visszaemlékezéseit olvasva, a korszak szellemiségét átérezve már árnyaltabb képet alkothatunk róla. Milyen ember volt Korompay Klekner Károly? Ki-ki döntse el maga!

*

Klekner Károly 1883. augusztus 31-én Budapesten született Klekner Mihály banki jogügyi előadó és Rappel Ilona gyermekeként. Alsóbb iskoláit a fővárosban végezte és ott iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi fakultására, ahol 1906 őszén szerzett diplomát. 1909. október 3-án dr. Dollinger Gyula professzor aláírásával kapta meg sebész-műtői bizonyítványát, mely szerint „a neki kijelölt kóreset felett töltött nyilvános értekezésével és az ugyanakkor nyilvánosan végezett műtétével a sebészeti ismeretekben való képzettségét, a sebkezelésben és főleg a sebészeti művelésben való jártasságát tanúsította.”³

1911-ben megnősült és otthagyta a kevés jövedelmet hozó, de nagy karriert ígérő fővárosi 1. sz. sebészeti klinikát, Nyíregyházán telepedett le. Hitvese, Staudinger Gizella (1887–1970) egy Heves megyei földbirtokos lánya volt. Házasságukból négy gyermek született. Az elsőszülött, Károly (1913–1987)⁴ apja sebészi hivatását folytat-

¹ FAZEKAS ÁRPÁD: A nyíregyházi Erzsébet Közkórház centenáriuma. Nyíregyháza, 1997. 206.

² Sóstói út 53. 1. köt. Összeáll. KOLLÁRNÉ BALLA ANNA. 2010. 814. [BALLA] és BERNÁTH ZOLTÁN: Justitia tudathasadása. Budapest, 1993. Püski. 159.

³ Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Adattár III. Személyi fondok. [SOM]

⁴ Bővebben lásd KÜHRNER ÉVA: A Korompayak szerepe megyénk egészségügyében. Ifj. Korompay Károly. Tiszalöki Hírlap, 2016. 26. évf. 5. sz. 9–10.

ta, mint ahogy testvére, Tihamér (1914–1974)⁵ is. Előbbi Tiszalökön, utóbbi Cegléden praktizált. A harmadik fiú, Tamás (1916–1944) a katonatiszti pályát választotta, aki a Ludovika Akadémiára nyert felvételekor, 1935-ben magyarosította nevét Korompayra. A névválasztással bizonyára utalni kívántak a család felvidéki eredetére.⁶ Korompay Tamás a m. kir. honvédség katonatiszteként a keleti fronton harcolt. 1944. május 3-án tüdőlővést kapott és egy nap múlva meghalt. A tűzérszázados hamvait május 5-én temették el a nadwornai görögkatolikus templom kertjében,⁷ majd hazahozták szülőföldjére, a családi kriptába.⁸ A negyedik testvér, Miklós (1921–1995) jogász volt Budapesten. Ifjú korában a Nyíregyházi Vasutas Sport Club (NyVSC) rövidtávfutó atlétájaként rekorddal országos ifi bajnok lett 1939-ben.⁹ Később atlétaedzőként is tevékenykedett.

Klekner egyik gyermekével

A család kedvelte a testmozgást: a főorvos és Károly fia kiválóan vívott, a családfő még a veterán versenyeken is indult, fia országos viadalokon jól szerepelt. Tihamér a teniszben remekelt.

Klekner doktor két világháborút is átélt és mindkettőben aktív szerepet vállalt. 1910. február 4-től a segédorvosból tartalékos főorvos lett a császári és királyi hadseregben. Az I. világháború alatt 1914.

A sportos család

augusztus – 1917. május vége (1917. szeptemberig) között, tartalékos ezredorvosként gyógyított, de küzdött azért is, hogy leszereléskor a kocsmák zárva tartsanak. Szolgálataiért Signum Laudis a kardokkal és a II. osztályú vöröskereszt kitüntetését kapott.¹⁰

A II. világháború alatt, 1943-tól orvos századosként többek között a nyíregyházi katolikus gimnáziumban felállított 200 ágyas hadikórházban gyógyított.

1941-ben Vöröskereszt Érdemérem kitüntetésben részesült. A front közeledtével, 1944. október 10-én alispáni utasításra családjával együtt elhagyta Nyíregyházát. Tíz nap múlva, amikor a város gazdát cserélt, és a németek visszafoglalták Nyíregyházát, ő is visszatért, de figyelmeztették, ha bejönnek az oroszok, ő lesz az első, akit megölnék. Parancsra ismét elmenekült. 1944–45 telén egy ideiglenes katonai kórház parancs-

⁵ Dr. Korompay Tihamér emlékünnepe. <https://toldykorhaz.hu/?p=448> (letöltve: 2022. május 30.)

⁶ Korompa (Krompachy) városka Szlovákia iglói járásában.

⁷ <https://hadisir.militaria.hu/hadisir-nyilvantarto> (letöltve: 2022. május 30.)

⁸ Holnap délután temetik Nyíregyházán a hősi halált halt Korompay Tamás tűzér századosot. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1944. 12. évf. május 15. 2.

⁹ Korompay Miklós országos rekordot futott 200 méteren. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1939. 7. évf. augusztus 23. 4.

¹⁰ HUNEK EMIL: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Budapest, 1931. [HUNEK, 1931]

nokaként a bajorországi Gangkofenbe került, ahol világra segítette egy amerikai tiszt feleségének a rosszul fekvő magzatát. Ezután egy korszerűen felszerelt szanatórium ígértével csábították Amerikába, de ő 1946 elején hazajött, és pár nap múlva letartóztatták. Hosszú népbíróági perek után hiába mentették fel, nehezen jutott kenyérkereső álláshoz. Próbálkozott a fővárosban az Országos Társadalombiztosító Intézetnél, többször is elutasították. Később Balatonföldváron volt magánorvos. Idős korában fiai tartották el. Cegléden hunyt el 1972. április 15-án, 89 éves korában. A nyíregyházi Északi temető családi kriptájában nyugszik.

A nyíregyházi kezdetek

Klekner Károly rendkívüli orvostehetség volt. Egyetemi éveit, 1905-től díjtalan, majd segélydíjas gyakornok volt a budapesti 1. számú sebészeti klinikán, ahol a kötelező gyakorlati éveit is töltötte dr. Dollinger Gyula¹¹ professzor mellett. Ezek az évek meghatározták egész pályáját. Mestere hatása lehet, hogy testgyógyászat (ortopédia) és röntgen- és rádiumsugaras eljárások szakképesítést is szerzett.¹² A klinikán az akkori legmagasabb orvosi színvonalal találkozott. Bizonyára az inspiráló közeg eredményezte, hogy még műtönövendék, amikor 1908-ban benyújtott egy szabadalmat „Az érelkötésre való fonalcsomónak az érre való letolására” szolgáló sebészeti műszerre.¹³

A professzor utódjának tekintette a rendkívül tehetséges fiatalembert, aki 1910 őszén a fényes karrier helyett a vidéki életet választotta. A fáma szerint, amikor bejelentette távozását, a professzor annyira neheztelt rá, hogy búcsúzásakor nem volt hajlandó kezét nyújtani neki. Féltette a kiváló fiatal sebészt, hogy vidéken eltemetkezik. Dollinger nagyságát jellemzi, hogy levélben jelezte a főispánnak eme egészen különleges képességű fiatalember érkezését.

Megjegyzendő, hogy a Dollinger és Klekner között keletkezett feszültség idővel enyhült. A professzor látva, hogy ifjú kollégája ugyanazzal a lendülettel végzi munkáját, és a vidéki kórház sebészetét magas színvonalra emelte, megbocsájtotta „hütlenségét”: „...látom, hogy tanításaim Benned termő talajra találtak és hogy mestered iránti szíves rokonszenvedet a lefolyt évek nem halványították el, valamint, hogy erről a klinikáról való távozásod óta a központtól való nagy távolságok dacára szakadatlanul kifejített tudományos munkásságod is meggyőzött.”¹⁴

¹¹ Dollinger Gyula (1849–1937) sebész, egyetemi tanár, a hazai ortopédia megteremtője. A Vöröskereszt keretében megszervezte az önkéntes ápolónői intézményt, szorgalmazta az ápolónőképzést. Az I. világháború alatt kórházat, utókezelő intézetet, művégtaggyárakat szervezett. A Budapesti Orvosegyesületnek, majd az Országos Orvosszövetségnek több éven át elnöke volt. Az 1906-ban alapított Magyar Sebész Társaság első elnöke. A vezetése alatt álló 1. sz. sebészeti klinikán rendezték be 1898 nyarán hazánk első röntgen laboratóriumát, a gyógyító sugárzás orvosi alkalmazásának szabadalmaztatását követő második évben.

¹² Belügyi Közlöny, 1925–1935 közötti számai.

¹³ 47406 lajstromszámú szabadalmi leírás. Bejelentés napja: 1908. november 5. Szabadalmi Közlöny, 1909. 14. évf. 14. sz. 461.

¹⁴ A levél abból az alkalomból íródott, hogy Klekner Dollinger professzorról akarta elnevezni az 1929-ben felépült sebészeti pavilont. SOM

Az Erzsébet Közkórházban

Az 1899-ben átadott vármegyei közkórház orvosi karát az akkor 57 éves Kállay Rudolf sebész, a 64 éves Lórencz Gyula belgyógyász főorvos, valamint 4–6 alorvos és gyakornok alkotta. A betegforgalom évente 3000-nél is több páciens volt.¹⁵ Kállaynak mindemellett el kellett látnia az igazgatói teendőket is. Szüksége volt segítségre a műtőorvosi feladatainak ellátásához. A megye pályázatot írt ki egy sebész főorvos számára évi 2400 korona fizetéssel, 3 szobás lakással és kórházon kívüli magángyakorlat folytatásának lehetőségével.¹⁶ Klekner nősülés előtt állt, de az egyetemi fizetésből nem lehetett egy családot eltartani, ezért kénytelen volt jobban fizető állás után nézni. Pályázott, nyert és bizonyított. Friss szemléletet és nagy munkabírást hozott magával, a fővárosban tanultakat Nyíregyházára érkezése után rögtön kamatoztatta.

1911 utolsó napjaiban a vármegyei közgyűlés röntgenkészülék beszerzéséről döntött.¹⁷ Az egy év múlva a sebészeten üzembe állított készülék kezelője Klekner lett. A klinikán tanultakat alkalmazva izolált töréseket, idegentest sérüléseket, emellett röntgensugárral kezelt arcon elhelyezkedő, szemészeti és pajzsmirigyrákokat.¹⁸ Ez a vidéki röntgenlabor valódi újdonság volt, és büszkén mutogatták a kollégáknak pl. a Szabolcsvármegyei Orvosok Országos Szövetsége tagjainak.¹⁹

A munkába állását követő évben megduplázódott az elvégzett műtétek száma, míg 1910-ben 490,²⁰ két év múlva már 1115 operációt végeztek az intézményben, és egyre több lett a nagyműtét is.²¹ Átlagban napi 100 sebészeti beteget láttak el 64 ágyon. Sokszor ide utalták Hajdú, Szatmár, Bereg, Zemplén, Ung vármegyék sürgős műtetre váróit is. A legenda szerint, ha a debreceni klinikán feltűnt egy szabolcsi, mindig elhangzott: „Minek jön maga ide, amikor maguknak ott van egy Kleknerük?”

Arról, hogy ezek a beavatkozások mifélek voltak, az 1912-es kórházi betegforgalmi jelentésben számolt be részletesen, közel száz oldalon.²² Abban az évben ellátott félszáz lőtt vagy szúrt koponyasérülést. Megmentett pl. egy hátulról meglőtt 13 éves fiút, kinek a nagyobb vérvesztés elkerülése érdekében a golyót bent hagyta a mellkasában. Visszavarrt baltával levágott lábujjat, plasztikázott lágýrésznél összenőtt kézujjat, sípcsontból vett csontléccel pótolta daganat miatt csonkolt combcsontot és rendszeresen alkalmazta a Dollinger-féle gipszkötést. Végzett nyúlajakplasztikát, de talán a legérdekesebb egy 15 éves kétoldali állkapocsizületi merev beteg esete volt, akinek vissza tudta adni rágóképeségét. Fül-orr-gégészeti műtétei között kiemelkedett egy 9 éves fiú operációja, akinek középfülgyulladás miatt elhalt kalapács- és üllőcsontocskáját

¹⁵ A nyíregyházi „Erzsébet” nyilvános közkórház 1910. évi betegforgalmának kimutatása. Nyíregyháza, 1911. Tóth nyomda. 20 p. [Betegforgalmi kimutatás]

¹⁶ Szabolcsvármegye Hivatalos Lapja, 1909. 6. évf. 51. sz. 460.

¹⁷ Szabolcsvármegye Hivatalos Lapja, 1912. 9. évf. 2. sz. 15.

¹⁸ Jelentés Szabolcsvármegye „Erzsébet” közkórházának 1912. évi működéséről. Nyíregyháza. 1911. Jóna nyomda. 133. [Betegforgalmi jelentés]

¹⁹ Orvosok közgyűlése. Nyírvidék, 1912. 33. évf. november 17. 3.

²⁰ Betegforgalmi kimutatás

²¹ Betegforgalmi kimutatás és Betegforgalmi jelentés

²² Betegforgalmi jelentés, 42–132.

távolította el a külső hallójáraton keresztül, úgy, hogy az nem vesztette el a hallását. Szürkehályog műtéteinek se szeri, se száma.

Mindent tudott és operált, amit a kor színvonala és a vidéki körülmények megengedtek. Vidéken is lépést tartott a szakma újdonságaival.

1944 májusában már velőűrszegezést²³ alkalmazott egy 10 éves balesetet szenvedett tiszalöki kisfiún.²⁴ A helyi érzéstelenítés mellett mindennapossá vált az éter-, kloroformnarkózis. A törések kezelése során előírta a masszázst és a beteg testrész mozgatását, megteremtve ezzel a gyógytorna csíráit az intézményben. 1912-től Spányi Géza²⁵ alorvos segítette a műtéteknél, akivel jó szakmai kapcsolatot alakított ki.

Korompay szomorúan konstataulta, a szociális érzékenységet bántotta, hogy sok betegének anyagi helyzete nem engedte meg a kontrollt, az utókezelést, a gyógyászati segédeszközök készíttetését, illetve a kezelés otthoni folytatását, „mert népünknel a beteg családtag értékének csekély volta nem éri meg a kezeléssel járó fáradságot”.²⁶ Közismert volt, hogy a szegény betegeket ingyen operálta még a szanatóriumában is.

Az oktató

Korompay nagy hangsúlyt fektetett az állandó képzésre és önképzésre. Akkoriban egy szakember kizárólag így szerezhetett tudomást az újdonságokról. A kórházban, folytatva elődje, Kállay Rudolf munkáját, nemcsak fejlesztette az orvosi könyvtárat, hanem annak külön helyiséget alakított ki az 1929-ben átadott új épületben. Bevezette a referálókat és a betegbemutatókat, melyek során az orvosok megosztották egymással a tapasztalataikat.

Igazgatói működése alatt ápolónőképzéseket is szervezett, aminek sajnálatos apropót adtak a háborúk. Az I. világháború alatt a Vöröskereszt nyíregyházi fiókszervezetének szervezésében közel 100 önkéntes ápolónőt képeztek a kórházban. Dohnál József vármegyei tiszti főorvos, Konthy Gyula városi orvosfőnök, Lórencz Gyula kórházi főorvos, Spányi Géza gyakorló orvos és Schön Gyula törzsorvos mellett oktatott Klekner is.²⁷ E téren is Dollinger lehetett a minta.

Kollégáival tanított a tanítók egészségügyi tanfolyamain is.²⁸ Kezdeményezésére élesztették fel a II. világháború előestéjén a Vörös Kereszt Egylet légtalmi tanfolyamait.²⁹ 1940-től aztán újból sor került az önkéntes ápolónői képzésekre az Erzsébet kórház sebészeti épületének előadótermében.³⁰

²³ Küntscher, Gerhard (1900–1972) német sebész 1939-ben fejlesztette ki és 1940-ben ismertette a róla elnevezett velőűrszegezési eljárást.

²⁴ Havacs József tiszalöki lakos személyes közlése.

²⁵ Dr. Spányi Géza (1869–1946) nyíregyházi szülész-nőgyógyász és sebész szakorvos, majd 1915-től a közkórház bőr- és nemibeteg osztályának főorvosa

²⁶ Betegforgalmi jelentés.

²⁷ Az önkéntes betegápolási tanfolyam. Nyírvidék, 1914. 35. évf. június 4. 4.

²⁸ Hétfőn reggel kezdődnek megszerezte a tanítók egészségügyi tanfolyamai. Lásd Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1934. 2. évf. augusztus 26. 3.

²⁹ Megkezdődött Nyíregyházán is a légtalmi egészségügyi tanfolyam. Lásd Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1938. 6. évf. február 10. 4.

³⁰ Hatvan nyíregyházi nő jelentkezett ápolói kiképzésre. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1940. 8. évf. február 21. 4.

A kórházépítő

Az I. világháború alatt, 1915-ben Kleknernt választották meg kórházigazgatónak dr. Kállay Rudolf utódjaként. Ezt a posztot közel három évtizedig töltötte be. Kállay már korábban is segíthette a belső átszervezéseknél. A nyugdíjba vonuló főorvosok helyére új kollégákat hozott az intézménybe: dr. Spányi Gézá és dr. Mikecz Miklóst.³¹ 1912-ben az állandó helyhiány enyhítésére 165-ről 222-re nőtt az ágyszám, a jelentősebb bővítésnek az I. világháború útját állta. Klekner személyes szívügyének tekintette a kórház nagyra és modernre tételét, ennek érdekében városi képviselőtes-

A sanatórium épülete

ner házaspárt, „Giza nénit és Kari bácsit, mint a család nagy összetartóit”.³³

1918-ban új osztályok szerveződtek (laboratórium, patológia, szemészeti osztály) egyelőre ideiglenes helyiségekben. 1919. november 29-én Piszter János építész bemutatta a kórház bővítésére készült két belső udvaros, háromszintes épület tervét, amely azonban pénz hiányában nem valósulhatott meg. Az építkezés gondolata a húszas évek közepén merült fel újra. Ekkor Fábíán Gáspár műépítész három új egységes stílusú, kellemes megjelenésű épület tervezett a sebészeti, gyermekgyógyászat és fertőző betegségek számára.³⁴ Pénzügyi nehézségek miatt, átdolgozást követően csupán a sebészeti pavilon épült fel 1929-ben. Az így már 600 ágyasra bővült kórház új épületében kapott helyet a sebészet, a gyermekosztály, a szülészet-nőgyógyászat, a gyógyszerter, a laboratórium, a könyvtár és az előadóterem, valamint a kápolna. Nőtt az orvosi létszám is Frankó Sándor, Gerlei Ferenc, Gaizler Gyula, Dohnál Jenő doktorokkal.

tületi és vármegyei törvényhatósági bizottsági pozícióit több-kevesebb sikerrel felhasználta.

1913 májusában Spányi Gézával közösen megnyitotta magánszanatóriumát, melyet 1927-ben új épületben 17 ágyasra kibővítve már egyedül vezetett tovább.³² Itt kezelte későbbi miniszterelnökünket, a gyermek Antall Józsefet, aki rokona volt. A miniszterelnök úgy emlegette egy későbbi levélben a Klek-

Sanatorium
Nyiregyháza, Kállai-u. 42
Telefon sz. 134 Telefon sz. 134

Sebészeti, szülészeti, nőgyógyászati és belgyógyászati betegek részére (fertőző betegségek kivételével).

Orvosi laboratórium. Röntgenezés. Wassermann vizsgálat. Diétás kurdák. Külön szobák. Teljes ellátás. Mérsékelt árak. Orvosi rendelés délután 2–4-ig. Beteg-felvétele egész nap. — Állandó orvosi felügyelet. — Vezető orvosok: Dr. Klekner Károly kórh. sebész főorvos, Dr. Spányi Géza orvos. 149

A sanatórium hirdetése

³¹ Szabolcsvármegye Hivatalos Lapja, 1915. 12. évf. 24. sz. 203.

³² Bővebben: KÜHRNER ÉVA: A magánkórházakról a nyiregyházi Klekner-Spányi Sanatórium (1913–1949) kapcsán. Orvosi Hetilap, 2016. 157. évf. 26. sz. 1052–1055.

³³ Antall József 1982. december 12-én kelt levele. SOM

³⁴ Bővebben: KÜHRNER ÉVA: Kórházbővítési tervek a 20. század elején. Kórházunk, 2006. 3. évf. 2. sz. 20.

Az ember

Kleknert szigorú, morózus, magába zárkózott embernek tartották. Rendkívüli szigorúságával azonban mindig a beteg javát akarta szolgálni, érdekükben a legkisebb csekélységért is patáliát csapott. Egyszer a kórház udvarán a vöröskeresztes avatáson beszédében a következőket mondta az ápolóknak: „Légítámasz esetén, még ha drága csipkeruha is van rajtatok, akkor is menjetek a romokhoz s segítsetek az áldozatokat kiásni. Ne tudjam meg, közületek is bárki elmulasztandó a kötelességét, mert azt azonnal elbocsájtánám az állásából s szigorúan megbüntetném.”³⁵ Engedményeket nem tett sem kollégáinak, sem betegeinek, de beosztottait védelmezte nemre, fajra való tekintet nélkül. Mindenkiel jól bánt. Nagy tekintélye volt a kórház dolgozói körében, páciensei szerették és bíztak benne. Szigorúságának néha per lett a vége, amit a sajtó jól megszellőztetett³⁶ és ellenfelei felhasználták ellene.

Az erős katolikus hite vitathatatlan, számtalan nyoma tetten érhető cselekedeteiben. Szokása volt, hogy a műtétek előtt imádkozott. 1921-től kezdeményezésére átvették a kórházban a betegápolást a Pozsonyból ideérkező Szent Keresztről elnevezett irgalmas nővérek és protestáns diakonisszák.³⁷ Nagy szerepet játszott abban, hogy ugyanebben az évben megalapították Nyíregyházán a katolikus gimnáziumot.

Klekner aktív szereplője volt a katolikus közéletnek. Képviselet katolikus civil egyesületeket és meggyőződéssel terjesztette a katolikus hitet. A Szent István Társulat 1920. október 14-én tartott igazgatósági választmányi ülésén felvették az alapító tagok sorába.³⁸ Szervezte és megnyitotta Bangha Béla páter, jezsuita hithirdető szerzetes több helyi gyűlését,³⁹ és beszédet mondott 1924-ben az Országos Katolikus Szövetség⁴⁰ tiszántúli nagygyűlésének nyíregyházi helyszínén. De jelen volt és felszólalt a máriapócsi görögkatolikus eseményeken is. Különös jelentőséggel bír, hogy előadást tartott 1938. május 27-én a XXXIV. Eucharisztikus Kongresszuson Budapesten az *Eucharisztia és a betegek gondozása* címmel.⁴¹

Bekapcsolódott az Országos Katolikus Szövetség utódjának, az Actio Catholicának (AC) a tevékenységébe is. Főleg szociális kérdésekkel foglalkozott. Úgy vélte, hogy az AC nem szervezet, hanem akarat, cselekedet, amelyben kifejezésre jut a katolikus valláserkölcsei felfogás. A „katolikus világi ember azt várja a Kat. Akciótól, hogy olyan társadalmat fog megteremteni, amely nem lesz rokon sem a mai kapitalista individu-

³⁵ Népbírósi iratok. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára Nb. 244/1948 [Népbírósi iratok]

³⁶ Felmentette a bíróság dr. Korompay Károlyt a közegészség elleni kihágás vádjá alól. Nyírvidék-Szabolcsi Hírlap, 1937. 5. évf. október 2. 2.

³⁷ Változások az Erzsébet-kórházban. Nyírvidék, 1921. 42. évf. augusztus 7. 2.

³⁸ A Szent István-Társulat 1020. évi október 14-én tartott igazgatósági választmányi ülésén felvetettek. Katolikus Szemle, 1920. 34. évf. 9. sz. 577.

³⁹ A keresztény sajtó vasárnapja. Nyírvidék, 1920. 41. évf. szeptember 21. 1. és Az atheizmus már kijátszotta ütőkártyáit. Nyírvidék, 1928. 49. évf. május 20. 4.

⁴⁰ Országos Katolikus Szövetség vagy Katolikus Népszövetség 1908-ban megalakult központi katolikus társadalmi szervezet, melynek célja az összes magyarországi katolikus mozgalom összefogása és országos szinten való képviselése, a társadalom katolikus szellemének ébrentartására. Országos katolikus nagygyűlések szervezője. 1932-ben szerepét és apparátusát az akkor megalakult Actio Catholica vette át.

⁴¹ A XXXIV. Eucharisztikus Kongresszus programja. 1938. május 22–29. 4.

ális renddel, sem pedig a sokak szerint eljövendő kollektív társadalmi renddel, hanem ezektől független társadalmi rend lesz, amelyet a legjobban a felebaráti szóval lehet lesz megjelölni”.⁴² 1935-ben több rendezvényükön szónokolt Salgótarjántól Csornáig. Ezek országos sajtóvisszhangot is kaptak. Volt, amikor a hercegprímás házasságvédő javaslata mellé kívánta állítani a hallgatóságot. Máskor a társadalom napi politikától mentes valláserkölcsei alapú megújulását hirdette.

A társadalom megreformálásáról alkotott nézeteit a korszak neves folyóirata, a *Magyar Kultúra* közölte.⁴³ Úgy vélte, hogy évszázadok alatt elsikkadtak a társadalom alakításában a katolikus valláserkölcsei elemek, ezeket fel kell éleszteni és „a valláserkölcseknek a társadalom kialakulásában érvényt [kell] szerezni s ezzel az egész mai emberi társadalmat gyökeresen meg [kell] változtatni”.⁴⁴ Ezt az átalakítást nem forradalmi úton képzelte el, hanem úgy, hogy meg kell szüntetni mindazt a sok rosszat, ami a törvények segítségével megakadályozza a többség erkölcsi és anyagi boldogulását; „hogy akkor, amikor akár a megélhetési lehetőséget, akár az érvényesülési lehetőségeket a maga számára is meg akarja szerezni, akkor ne legyen kénytelen szembehelyezkedni az isteni törvényekkel, ne kelljen neki választani az isteni és a világi törvények között, hanem hogy ez a kettő egymást fedje, hogy a világi törvények és szokások megfeleljenek az isteni törvényeknek, meg a tízparancsolatnak abban az értelemben, amint azt Krisztus értelmezte.”⁴⁵ A társadalom pedig elvárja a katolikus vezetőktől, hogy „lássanak hozzá társadalmunk fenti értelemben vett átalakításának gyakorlati megvalósításához.”⁴⁶

Sokat jótékonykodott, pl. a Villamos Rt. Igazgatósági tagságáért kapott jövedelméből felépíttetett egy ONCSA⁴⁷ házat.

A közéleti ember

Klekner közéleti ember volt, nem csak szakmai szervezeteknek, hanem a város társadalmi életének is aktív szereplője.

Valószínűleg Dollinger hatása – aki az 1906-ban alapított Magyar Sebész Társaság első elnöke volt –, hogy már a Sebész Társaság 2. Nagygyűlésén, 1908-ban előadást tartott. Ezt még továbbiak követték. 1908–1938 között 8 alkalommal hallhatták beszámolóit műtéteiről vagy az érzéstelenítésről. 1938-ban a Társaság elnökévé is választotta, ami nagy szó volt egy vidéki illetőségű orvos esetén. Szűkebb pátriájában is elnöki funkciót töltött be a Vöröskereszt Egyletben és 1929-től a Szabolcsvármegyei Orvosszövetségben, melynek tagjait többször vendégül látta a kórházban, bemutatókat, előadásokat tartott. 1936-ban az Orvoskamara országos választmányának

⁴² KLEKNER KÁROLY: Mit vár a Katolikus Akciótól a világi ember? *Magyar Kultúra*, 1934. 21. évf. 9. sz. 469–470. [*Magyar Kultúra*]

⁴³ *Magyar Kultúra* című jezsuita folyóirat 1913 és 1944 között kéthetente jelent meg a XX. század első felében végbement nagy katolikus megújulás zászlóvivője volt. Megalapítója és haláláig szerkesztője Bangha Béla.

⁴⁴ *Magyar Kultúra*

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Országos Nép és Családvédelmi Alap

tagja, 1938-ban a Debreceni Orvoskamara vidéki alelnökévé választották. Tagja volt a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének.⁴⁸ 1911-ben Spányi Gézával egyetemben belépett a Természettudományi Társulatba.

A város közéletének közkedvelt alakjaként funkciókat is vállalt több társadalmi szervezetben. Világi elnöke volt a nyíregyházi római katolikus egyház képviselőtestületének, elnöke a Turáni Körnek (egyesülésük után a Kaszinónak), a Credo Egyesületnek. 1928-ban Nyíregyházán is megalakult az Országos Katolikus Szövetség megyei szervezete, melynek ő volt egyik alelnöke. Hasonló funkciót látott el a Honszeretet Egyesületben, a Magyar Nemzeti szövetségben, és több feladatot is betöltött a Besenyei Körben, ahol többször szerepelt előadóként.⁴⁹ Titkári szerepet vállalt a Tűzoltó Egyesületben, választmányi tag volt a Nyírségi Rádióegyesületben, orvosa volt a Tűzoltóegyesületnek, a Tiszántúli Automobil Clubnak, a Nyíregyházi Torna és Vívó Egyletnek (NYTVE).

Jó előadókészsége miatt számos előadást, ünnepi- és avatóbeszédet tartott különböző fórumokon, kulturális és közéleti eseményeken. Nyíregyházára kerülése óta részt vett az ismeretterjesztésben a város szinte valamennyi egyesületében, a népfőiskolán, a gimnáziumokban és a tanítóképzőben. Érdekesebb eseteiről cikkek jelentek meg hazai orvosi szaklapokban (*Orvosi Hetilap*, *Orvosok és Gyógyszerészek Lapja*). Nemcsak szaktudományos dolgozatokat, hanem társadalmi kérdésekkel foglalkozó cikkeket is írt a helyi vagy országos lapokba. A témák között az anya- és a csecsemővédelem, a tbc és az alkoholizmus elleni harc, a szociális kérdések, a katolikus erkölcs egyaránt jelen vannak. Írása jelent meg a közkórházról a városi monográfiában,⁵⁰ valamint a *Város-kultúra* című lapban.⁵¹ Élénken ápolta Szabolcs vármegye polihisztorának, az orvos, régész, antropológus és múzeumalapító Jósza András emlékét.⁵²

Folytatás a következő számban

⁴⁸ MONE a keresztény nemzeti orvosokat tömörítő szervezet

⁴⁹ BÁNSZKI ISTVÁN: A Besenyei Kör története. Nyíregyháza 1989. 188.

⁵⁰ HUNEK, 1931, 206–208.

⁵¹ KOROMPAY KÁROLY: A szabolcsvármegyei „Erzsébet”-közkórház Nyíregyházán. *Városkultúra*, 1938. 11. évf. 7–8. (270–271.) sz. 68–70.

⁵² KOROMPAY KÁROLY: Dr. Jósza Andrásról, az orvosról. *Szabolcsi Szemle*, 1935. 2. évf. 1. sz. 2–5.

VITÁL ATTILA – DRABAN CZ RÓBERT

Vidéki rendszerváltók

2.

„Számunkra a győzelem a bejutást jelentette...”

Beszélgetés Seszták Oszkárral,
a Fidesz nyíregyházi alapszervezetének alapító tagjával,
a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés elnökével

32 évvel ezelőtt, 1990-ben a tavaszi országgyűlési és az őszi helyhatósági választások közjogi és politikai értelemben egyaránt legitimálták az ellenzéki pártok és mozgalmak rendszerváltó törekvéseit. A többpárti demokrácia megteremtésében kulcsszerepet játszó, országos ismertségre szert tett politikusokról viszonylag sok tudományos publikáció, illetve médiatartalom született, azonban a vidéki Magyarország demokratikus ellenzékéről, az átalakulás folyamatának helyi társadalmi viszonyairól méltatlanul kevés tudományos és ismeretterjesztő munka látott napvilágot. Ezt a hiányt pótolja ez a sorozat, amely a '80–'90-es évek fordulóján, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken a demokratikus átalakulásban jelentős szerepet játszó személyek életútját hivatott feltárni. Az 1970–80-as évek időmetszetét felölelő retrospektív interjúk készítésével az volt a célunk, hogy az egyéni életpályák állomásain keresztül felidézzük a megyei demokratikus ellenzék megszerveződésének folyamatát, a rendszerváltás lokális eseménytörténetét.

– *Seszták Oszkár, a Szabolcs megyei politikusok egyik doyenje: több mint három évtizede megszakítás nélkül, hivatásszerűen alakítja szűkebb pátriánk közéletét, viszont gyökerei nem ide kötik. A Borsod megyei Rakaca községben született, és mint a népmesékben, egy hatgyermekes család legkisebbikeként az 1970-es évek végén elindult szerencsét próbálni az ország másik végébe, Győrbe, a bencés gimnáziumba. Hogyan került a borsodi tizenéves fiú az államszocializmus időszakában több száz kilométerre az otthonától egyházi középiskolába és milyen élményekkel gazdagodott?*

– Az iskolaválasztást leginkább édesanyámnak, illetve a falunk papjának köszönhetem. Nem vagyok biztos abban, hogy kiskamaszként tényleg ezt akartam, illetve nem tudtam, hogy mire vállalkozok, de a szüleim küldtek, és engedelmes fiú voltam. Falusi gyerekként beleugrottam az ismeretlenbe, nagy kulturális sokk volt, de nagyon jól éreztem magam. Az első év nehéz volt, a másodikat már kifejezetten élveztem a Győri Bencés Gimnáziumban. Rengeteget köszönhetek a közegnek, a hétvégi kirándulások-

nak, a Bakonynak, a városnak, a tanárainknak, akik kinyitották a szememet a világra. A pártállam felügyelete alatt ugyan, de nagyon inspiráló szellemi közegben élhettünk. Olyan irodalmakkal ismerkedhettünk meg, olyan beszélgetésekben vehettünk részt, amelyek lehetőséget adtak arra, hogy foglalkozhassunk a nemzeti kérdésekkel, a nemzeti öntudattal. Megemlíteném egyik tanáromat, Jáki Teodóz atyát, aki minden nyarat a moldvai csángók között töltötte és diaképekkel színesített élménybeszámolót tartott Székelyföldről, a magyarság égető problémáiról. Van egy másik fontos, személyes élményem. 1981 nyarán másodéves gimnazistaként, iskolánk szervezésében osztálytársaimmal Krakkóban tölthettünk néhány hetet, közreműködtünk a magyar-lengyel barátságunk szentelt templom építésében. A város főterén mondott beszédet egy nagygyűlésen Lech Wałęsa, a pártállam ellenzékeként fellépő Szolidaritás mozgalom vezetője. Én olyan tömeget még nem láttam, mint amivel ott találkozhattam. Igyekeztünk kihámozni, hogy mi is történik Lengyelországban. Hoztunk haza magunkkal ellenzéki kiadványokat, és egy szolidaritási jelvényt is nagy bátran átcsempésztem a határon. Igaz, hogy a magyar határ átlépése előtti utolsó pillanatban félelmünkben az újságokat kidobtuk a vonatablakon, de a jelvényt elhoztam magammal, és évtizedekig őriztettem. Szóval a bencés iskolai közösség sajátos világot teremtett számomra, amiről azt gondolom, hogy a későbbi szerepvállalásomat is megalapozta.

Seszták Oszkár politikus

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Rakacán született

1965-ben. Nős, három felnőtt leány édesapja. 1989-

ben a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főis-

kolán történelem-népművelés szakon végzett, majd 1992-ben a Pázmány Péter

Római Katolikus Hittudományi Akadémián hittanári, 1997-ben a Pénzügyi

és Számviteli Főiskolán szakközgazdász diplomát szerzett. 1989-ben Nyíregyházán

kapott művelődésszervezői állást, majd 1990-től a Fidesz megyei irodavezetője lett, azóta hivatásszerűen politikával foglalkozik. 1988. október 2-tól

tagja a Fidesznek. 1989 februárjában alapítja meg főiskolai hallgatótársaival a párt nyíregyházi szervezetét. Az 1990-es országgyűlési választáson a párt megyei kampányának vezetésére kapott megbízást, ezt követően 2006-ig mintegy 20 választás kampányát koordinálta Szabolcs megyében. Seszták Oszkár 2006-ig a Fidesz alkalmazásában dolgozott. Az 1990-es önkormányzati választáson mandátumot szerzett a nyíregyházi közgyűlésben. 1998-tól a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés tagja, 2006–2008 között alelnöke, majd 2008 óta a Közgyűlés elnöke. 2010–2014 között Nyíregyháza 2. sz. körzetének országgyűlési képviselője volt, a parlamentben a Kereszténydemokrata Néppárt frakciójában foglalt helyet. Jelenleg megyei közgyűlési elnöki teendői mellett az Európai Unió Régiók Európai Bizottságában a helyi és regionális önkormányzatok képviselőjét látja el a magyar delegáció tagjaként.

NÉVJEGY

– *Az egyházi iskolák egyfajta burokként működtek a Kádár-korszakban, az erőteljesen szekularizált magyar társadalomban. Amikor 1983-ban leérettségizett és kikerült a bencés gimnázium mikrovilágából, hirtelen rászakadt Önre a magyar valóság, hiszen teljesen más módon szerveződött a mindennapi élet, mint ahogy az a bencés falakon belül látható volt. Hogyan birkózott meg ezzel a kihívással?*

– Számomra az államszocializmus működési logikája a Magyar Honvédségnél eltöltött időszakban mutatkozott meg a maga teljességében. Nem akarom túlzottan dramatizálni a helyzetet, a sorkatonaságom mindössze egy éves volt, elfogadható lak-tanyai körülmények között éltünk, de a politikai tisztek által szervezett előadások, a kommunista ideológiai nevelés ráébresztett arra, hogy mennyivel másabb az én világról alkotott képem, mint a magyar valóság. Erre az időszakra esett az 1985-os országgyűlési választás, amely már rendhagyó volt abban az értelemben, hogy lehetségessé vált a többes jelölés. Viszont a honvédségnél kizárólag az állampártot és a vele szövetséges társadalmi szervezeteket összefogó Hazafias Népfront listájára lehetett szavazni. Emlékszem, milyen erkölcsi bátorságot jelentett nekem az, hogy a szavazófülkében áthúztam a Népfront listáját, így érvénytelen szavazatot adtam le. Ez a véleménynyilvánítási forma mai visszatekintésben már mulatságosnak tűnik, de hozzátartozik az én személyes történetemhez, hogy megküzdve a saját félelmeimmel, képes voltam renitensen voksolni.

– *Részesültek-e megkülönböztetett figyelmében a honvédségnél azok a sorkatonák, akiknek a személyi kartonjára az volt ráírva, hogy egyházi gimnáziumban érettségizett?*

– Nem mondanám, ugyanakkor emlékszem egy politikai tiszt által kezdeményezett beszélgetésre, amelyen – utólag végiggondolva – felmérték, hogy esetleg mennyire vagyok más államhatalmi szervek számára is használható. Nem értettem, miről volt szó. Ennek a puhatolózásnak nem lett semmilyen folytatása. Senki nem vette már komolyan a rendszert, legalább is a környezetemben, de szüleim nagyon féltettek a későbbiekben is, amikor politikai szerepet vállaltam. Én viszont – feltehetően fiatal-ságom miatt – nem éltem félelemben, a regnáló politikai rezsimtől sem tartottam. A főiskolai évek alatt már a KISZ¹-szervezet sem alakult meg a főiskolai csoportunkban. Úgy emlékszem, hogy hallgatótársaim közül összesen ketten lettek párttagok: ők kifejezetten karriercélokból léptek be az MSZMP²-be. A pártállami rendszer a '80-as évek vége felé már önmaga karikatúrája volt.

– *Ha már szóba került, a kötelező katonai szolgálat után az életútja a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolára vezetett, történelem-népművelés szakra. Milyen megfontolásból választotta ezt az iskolát és ezt a képzési irányt?*

– Először Egerbe jelentkeztem, sikertelenül. A szóbeli felvételi vizsgán megkérdezték, hogy tagja voltam-e a KISZ-nek. Nyilván nem. Nem is jutottam be az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskolára, így aztán egy miskolci cementgyárban helyezkedtem el diszpécserként. Nagyüzemi közegbe kerülve, a gyári munkásokkal való érintkezés nagyon érdekes és értékes tapasztalatszerzés időszaka volt számomra. Másodjára

¹ KISZ = Kommunista Ifjúsági Szövetség

² MSZMP = Magyar Szocialista Munkáspárt

a nyíregyházi tanárképzőre jelentkeztem, itt viszont úgy éreztem – legalább is úgy emlékszem –, előnyt jelentett az, hogy a bencés gimnáziumba jártam. Volt a felvételi bizottságban egy tanár, aki számára ez komoly értékkel bírt, és nem kérdezte meg senki, hogy voltam-e KISZ-tag. Tehát úgy tűnik, hogy a nyíregyházi főiskola liberálisabb volt – már csak a Bessenyei név okán is –, mint a vietnámi kommunista vezérről elnevezett egri intézmény. Sikerral vettem az akadályokat és főiskolásként nagyon jól éreztem magam Nyíregyházán. A népművelési szakot azért választottam, mert alapvetően nem tanár akartam lenni. A közművelődési képzés többféle lehetőséget nyújtott a későbbiekben és a közösségszervezői munkához jó alapot adott.

– A '80 évek közepén kezdte meg felsőfokú tanulmányait. Ez az időszak fordulópont volt a kelet-európai kommunista rezsimiek történetében. A Szovjetunióban 1985-ben került hatalomra Mihail Gorbacsov, aki meghirdette a peresztrojka politikáját, nem kis mértékben ennek hatására egyre inkább aktivizálódtak és nagyobb nyilvánosságot kaptak a különböző ellenzéki szerveződések szerte a keleti blokkban, kiváltképp Magyarországon. Mennyire gyűrűzött be ez a folyamat vidékre, érezni lehetett-e a főiskolán, hogy fellazulóban van a rendszer? Egyáltalán a fiatalok mennyire foglalkoztak a közélettel?

– Én azt gondoltam, hogy mindenki politikálni fog. Ezzel szemben elég kevesen voltunk a többzetes tanárképzőn, akik bekapcsolódtak az ellenzéki politikai mozgalmakba. A közélet iránt viszont sokan érdeklődtek, és egyre több olyan rendezvényre került sor a főiskolán belül is, amelyeken meghívott mértékadó írók, költők, tudósok beszéltek a XX. századi magyar társadalom nagy sorskérdéseiről. Csoóri Sándor előadására mai napig emlékszem, egy klubrendezvény keretében beszélt 1956-ról és az ellenzéki mozgalmakról. Ez valamikor 1987 táján lehetett, még bőven a rendszerváltást megelőzően, de már annak az előszeleként. Volt egy előadásorozat a főiskolán, ahol társadalomkritikus akadémiai értelmiségiekkel találkozhattunk, akikkel rendkívül inspiráló beszélgetéseket folytattunk. Továbbá az egykori Szabolcs Megyei Állami Építőipari Vállalat (SZÁÉV) munkásszállójának ebédlőjében működött egy klub, amit egy nyíregyházi jogász szervezett, ahol például Raffai Ernő történész adott elő Trianonról, a hivatalos állásponttól eltérő megközelítésben. Hallatlanul érdekes előadások voltak ezek, a világra nyitott fiatalok számára komoly szellemi inspirációt jelentettek. Mi néhányan rendszeresen eljártunk ezekre az eseményekre. Így az sem véletlen, hogy később a népművelő szakon, az ottani csoporttársaimmal alakult meg a Fidesz nyíregyházi szervezete. Mi voltunk ilyen szempontból a legmozgékonyabbak a tanárképző főiskolán.

– 1987 után elképesztő sebességgel zajlottak a változások. Ha visszagondol önmagára, a világról alkotott elképzeléseire, reálisnak tűnt az, hogy itt 2–3 éven belül a sarkából kifordul a világ, hogy Magyarországon nyugati típusú demokrácia épülhet?

– Ezt nem mertük volna megálmodni sem, a célok is nagyon bizonytalanok és körvonalazatlanok voltak. Az a tény, hogy kitehettem a kabátomra, a zakómra a Kossuth-, majd a koronás címert, az engem hallatlan elégedettséggel töltött el. Azt gondoltam, ezzel vége is a szerepemnek, és majd jönnek azok, akik csinálják a politikát. Én nem gondoltam arra, nem tudatos választás volt a részemről, hogy politikai pályára kerülök, ez abszolút spontán módon alakult, a történelmi helyzet adta. Véletlen sorszerűségek

mentén zajlottak az események. Mikor a csoporttársaimmal olvastuk a rendőrhatósági figyelmeztetést a *Magyar Hírlapban*, hogy Fidesz néven egy fiatal, egyetemistákból álló társág elkezdett mozgolódni, az rendkívül szimpatikus volt. Kerestük a kontaktus felvételének a lehetőségét. A személyes kapcsolat velük az 1988-as csíksomlyói búcsúban szövődött egykori csoporttársam, Ször László révén. Ő részt vett a csíksomlyói búcsún: ott találkozott egy soproni egyetemistával, aki már Fidesz-tag volt. Belépési úrlapokat és információkat adott arról, milyen módon lehet belépni ebbe a szervezetbe. Ez 1988 pünkösdjén történt. Utána elmentünk nyári szünetre, így a belépési nyilatkozatokat csak ősszel adtuk le. 1988. október 2-án, a Jurta Színházban rendezték a Fidesz első nagyszabású kongresszusát. Tömve volt a színházterem, kaotikus viszonyok uralkodtak, a színpadon is ültünk. Én ettől a naptól kezdve számítom a Fidesz-tagságomat. Annyira nem voltunk bátrak vagy vakmerők, és a főiskolát sem akartuk lehetetlen helyzetbe hozni, hogy Nyíregyházán ellenzéki mozgalom alapszervezetét hozzuk létre. A helyi Fidesz-szervezetet 1989 februárjában alapítottuk meg, és hivatalosan március 15-re készülve jelentettük be. A politikai cselekvést viszont néhányan már korábban elkezdték a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetében (TDDSZ), az még sem volt olyan veszélyes alakulat, mint a Fidesz. Megalakítottuk a tanárokkal a TDDSZ helyi szervezetét, gyűléseztünk, különböző akciókat szerveztünk, például a menzával kapcsolatban, meg azt a követelést fogalmaztuk meg, hogy ne legyen kötelező az orosz tanítás, hanem más idegen nyelvet oktassanak a főiskolán. Voltak ilyen vakmerő kezdeményezések, de leginkább gyűléseztünk és beszélgettünk. Így jutottunk el 1989 márciusáig, amikor a Fidesz nyíregyházi szervezete nyilvánosan először állt az érdeklődők elé.

– *Amikor a Fidesz szárnyat bont 1988-ban, a Bibó Szakkollégiumban, az MSZMP vezetői és a demokratikus ellenzéki mozgalmak képviselői nagyon hasonló módon tekintettek erre a társaságra: generációs alapon létrehozott ifjúsági szervezetnek, egyfajta „ellen” Kommunista Ifjúsági Szövetségnek vagy a KISZ alternatívájának tekintették. A Fidesz nyíregyházi alapszervezetének megalakításakor Önök egy ellenzéki jellegű ifjúsági szerveződést kívántak létrehozni, vagy már látszott 1989 tavaszán, hogy ebben a mozgalomban ennél több perspektíva rejlik? Voltak más ambícióik mint ifjúsági szervezetként létezni?*

– Nyíregyházán mi ifjúsági szervezetben gondolkodtunk, még nem ért meg bennünk a párttá alakulás gondolata. Budapesten valószínűleg más volt a jövőkép, de a mi perspektívánkból nem merült fel az, hogy alig egy év múlva, 1990-ben, a következő országgyűlési választásokon a Fidesz egyáltalán elindulhat mint önálló szervezet vagy politikai párt. 1989 tavaszán politikai, jogi értelemben még messze voltunk az első szabad választásoktól. Számos reformszándék létezett, így a többpártrendszer lehetősége, követelése is felmerült bennünk, de hogy ennek a Fidesz részese lehet, ezt mi nem gondoltuk. Az az opció, hogy pártunk megmérgettheti magát a választásokon, és 1990 áprilisában már parlamenti párt lesz, a legmerészebb álmainkban sem merült fel. Emlékszem, hogy a Fideszen belül még az is demokratikus vitákat eredményezett, hogy egyáltalán részt vegyünk-e az országgyűlési választáson, illetve felvegyük-e az állami támogatást, amit az országos listát állítani képes pártok kaphatnak. Végül kongresszusi határozat született erről. A rendszerváltás sodrában magától értetődött

az a döntés, hogy a Fidesz politikai szervezetként elindul az 1990-es választáson, így teljes erőbedobással belevetettük magunkat előbb a négyigenes népszavazásba, majd a választási kampányba is.

– *Amikor 1989 tavaszán Nyíregyházán elkezdték szervezni az akkor még ifjúsági mozgalmat, ez egy laza értelmiségi, főiskolásokra épülő hálózat volt, vagy a kezdetektől fogva formalizáltabban működött?*

– Elutasítottuk a formalizált működést, ugyanis az úttörőmozgalomtól kezdve a KISZ-en keresztül a szervezetek annyira hivatalosak voltak, hogy ösztönösen tiltakoztunk minden formális struktúrával szemben. Nem volt még vezetője sem az alapszervezetnek, ügyvivőnek hívtuk azokat, akik a budapesti központtal tartották a kapcsolatot, járatták a FIDESZ PRESS-t, információkat közvetítettek, vagy az akciókat szervezték. Az első megmozdulásunk Fideszként, illetve TDDSZ-ként a Duna-mozgalmakhoz kötődött. Emlékszem, kiültünk aláírást gyűjteni a Duna-mozgalmak támogatására a főiskola főbejáratához. Ténykedésünket sokan furcsállva, kicsit lesajnálóan vagy éppen szimpátiával figyelték. Ezek a megmozdulások már semmilyen kockázatot nem jelentettek, nem hordozták a főiskoláról való kicsapás veszélyét, de a reakciók érdekesek voltak.

– *Kétségtelen, hogy a bős-nagymarosi vízlépcső elleni tiltakozás nagyon széles társadalmi konszenzust élvezett, és az ellenzék számára alkalmas tematizációs lehetőség volt, hogy megmutassa magát a szélesebb közvéleménynek. A Fidesz eredettörténetében ugyanakkor a krónikák Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének napját, 1989. június 16-át szokták megjelölni mint fordulópontot, mert sokak számára az Orbán-beszéden kívül talán nem is nagyon maradt meg más emlék az eseményen elhangozott többi felszólalásról. Nem volt ambivalens a helyzet, hogy ha ez az ünnepi alkalom mégis csak egy kommunista miniszterelnök rehabilitációját, az állampártnak a saját múltjához való viszonya tisztázását szolgálta, akkor miért legitimálja ezt a törekvést a demokratikus ellenzék azzal, hogy MSZMP-vel közösen vesz részt a megemlékezésen? Voltak-e egyáltalán abból viták, hogy részt kell-e venni ezen az eseményen, és milyen formában?*

– Ezzel kapcsolatos viták nem voltak. Persze az felmerült, hogy mi a viszonyunk Nagy Imréhez. Erre Orbán Viktor beszéde választ ad: egy kommunista miniszterelnök végül is a halálával feloldozást nyert ténykedéséért, mert felvállalta a forradalom ügyét, a szovjethatalommal szembeni ellenállást. Azt gondolom, hogy ezt a konfliktust ilyen módon oldhattuk fel annak idején. Én magam is így mérlegelem Nagy Imrének a szovjetizációban játszott szerepét, illetve a padlássöprő miniszterként történő regnálását. Persze az ember életútja bonyolult, ki tudja, milyen választások mozgatják, de végül is az akasztófa árnyékában Nagy Imre jó erkölcsi döntést hozott. Megmenekülhetett volna az akasztófától, ha másfajta módon viszonyul 1956-hoz, megtagadja '56-ot. Másodsorban 1989-ben egyértelműen húzódtak meg a frontvonalak: voltak a kommunisták és mi, a demokratikus ellenzék. Ebből a perspektívából azt mondanám, hogy az ellenzéken belül például az egymástól távol álló Független Kisgazda Párt és a Fidesz tábora között sem volt akkora törésvonal, mint a kommunistákkal szemben. Persze a kisgazdás bácsikat és a kereszténydemokratákat megmosolyogtuk. Hozzánk képest teljesen különbözött az életérzésük, mások voltak a tapasztalataik. Ugyanak-

kor számos ellenzéki érzelmű ember belépett több ellenzéki szervezetbe, utólag én is csodálkozom magamon, hogy miért nem léptem be az MDF-be és az SZDSZ-be. Emlékszem, 1989 őszén Nyíregyházára látogatott Für Lajos köztársasági elnökjelöltként. Az MDF a négyigenes népszavazáson más platformot képviselt, de a referendumat megelőzően volt egy kampánygyűlés, és ott nagyon csábított a gondolat, hogy belépjek az MDF-be is. De végül arra jutottam, hogy jó lesz nekem a Fidesz, mert korosztályos alapon oda kötődöm, ezt az identitást képviselem, így végül nem léptem be sem az MDF-be, sem az SZDSZ-be. Pedig nem voltak ezek olyan átjárhatatlan határvonalak, amelyekre a később kikristályosodott politikai törésvonalakból visszakövetkeztethetnénk.

– *Az 1989-es júniusi Orbán-beszéd bizonyos értelemben pozícionálta a Fideszt a szélesebb közvélemény számára. Sokak szemében ez a felszólalás radikális, liberális mozgalomként jelenítette meg ezt a politikai pártot. Az Ön akkori habitusával, világnézetével, keresztény neveltetésével ez mennyire tűnt koherensnek?*

– Voltunk néhányan, akik a klerikális vonalat képviseltük a Fideszben. Kívülről úgy tűnt, s egyesek tudatosan alakították is azt a képet, hogy a Fial Demokraták az SZDSZ ifjúsági szervezete, de ez a kezdeteknél sem volt így. Mondjuk vidéken nagyobb is volt az összetartás a szabaddemokratákkal, mint a fővárosban. A Fidesz felső vezetése sokkal távolságtartóbbnak mutatkozott az SZDSZ-szel, mint ahogy azt a liberális értelmiség szerette volna. Emlékszem, részt vettem az országos lista összeállításában mint megyei kampányfőnök, közel jártunk már az első választásokhoz. Kövér László, a legnagyobb meglepetésemre, azt mondta, jobb lenne, ha az MDF nyerne meg a választásokat, és nem az SZDSZ. Tehát ez a távolságtartás a szabad demokratáktól a Fidesz felső vezetésében már megvolt, ezt tanúsítani tudom. Vidéken nem lehetett tapintani ezeket a törésvonalakat. Egyrészt kevésbé láttuk át a politikai viszonyokat, másrészt mi, ellenzékiek, egyébként is kevesen voltunk, és az erőinket próbáltuk inkább összeadni. A négyigenes népszavazásban aktívan részt vettünk, plakátot ragasztottunk, sajtónyilvánosságot teremtettünk, gyűléseket szerveztünk. Rendkívül emlékezetes volt az első nyíregyházi Fidesz-nagygyűlés, amit Deutsch Tamás celebrált. 1989 őszén a művelődési házban két gyűlést is szerveztünk. Itt több negyedéves gimnazistát is sikerült a helyi szervezetbe megnyerni: ők adták később plakátragasztóink gerincét az országgyűlési kampányban.

– *1989 ellentmondásokkal teli év volt. A reformkommunisták megállapodtak az ellenzékkal a demokratikus átmenet forgatókönyvéről. Az év második felétől az embereket egyre jobban átjárta a szabadság mámor, ugyanakkor az állampárt akkori vezetője, Grósz Károly, mégiscsak ortodox kommunista vezető volt, aki a fehérterrorral fenyegetőzött. Benne volt a pakliban a visszarendeződés és így a megtorlás esélye. Mit szolt az Ön családja ahhoz, hogy ilyen erősen bevonódott a politikába?*

– Óvtak tőle, féltettek is, én pedig nem értettem félelmeiket. Látszott, hogy a kommunisták megbuktak, elmennek, új világ kezdődik. Természetes volt számomra, hogy az új kezdeténél ott kell lennem, aztán majd folytatják tovább a politikusok. Nem gondoltam, hogy magam is politikus leszek majd, így a legrosszabb fejleményre sem számítottam. A családom féltett, de kifejezetten nem tiltott, mert nem is tilthatott

volna. Nagyon jó kapcsolatban voltam a szüleimmel. Próbáltam velük megértetni a motivációimat, persze aggodtak értem.

– *A félelmek legyőzésében talán segített az, hogy a nemzeti kerekasztal-tárgyalásokon született megállapodás eredményeként – a demokratikus ellenzék által megszervezett formában – 1989 őszén a Kádár-korszak utolsó országgyűlése elfogadta a hatályos alkotmány generális módosítását, aminek eredményeként október 23-án sor került a köztársasági államforma kikiáltására. Ez a szimbolikus esemény már a visszafordíthatatlanságot, a politikai folyamatok egyirányúságát tudatosította az emberekben. Milyen emlékeket őriz erről a napról és az új köztársaság első hónapjairól?*

– Akkor már Nyíregyházán, a Honvéd utcai Művelődési Házban dolgoztam népművelőként. Kristálytisztán emlékszem arra, hogy amikor a Szűrös Mátyás kikiáltotta a Magyar Köztársaságot, éppen a ház karbantartójával közösen vettük le a vörös csillagot az épület tetejéről. Ez számomra is szimbolikus tevékenység volt. Nem levertük, hanem az igazgató javaslatára *leszereltük* a kommunista diktatúra jelképét. Egyébként Nagy Ferenc, az igazgató, maximálisan tolerálta a politikai törekvéseinket, irodai infrastruktúrát biztosított a Fidesz szervezéséhez, például használhattuk a telefont. 1989 decemberében kitört a romániai forradalom, amit mi a saját forradalmunkként éltünk meg. Magyarországon békés volt az átmenet, de a romániai forradalmat heroikusnak láttuk. Pénzt gyűjtöttünk az utcán, az emberek számolatlanul dobták a forintokat, azt sem kérdezték, kik vagyunk, mit kezdünk az adományozott pénzzel. Mi ebből élelmiszercsomagokat állítottunk össze; voltunk Nagybányán, csak éppen a kenyérszállítmányt nem tudtuk már átvinni, mert közben lezárták a határt. Ez közvetlenül karácsony előtt volt, a forradalmi élmények összefolytak a karácsonyi emlékekkel.

– *1990 tavaszán már a szabad választásra készülhettek az ellenzéki pártok. Számos politikai szervezet, ellenzéki személy lépett elő az ismeretlenségből, akinek versengeniük kellett a választópolgárok bizalmáért. Milyen módon próbálták a helyi nyilvánosságban megjelenni, hogyan reprezentálták magukat a vidéki rendszerváltók?*

– Kezdetben egyfajta szamizdatújságot működtettünk *Demokrata Műhely Klub* néven, a Szabad Demokraták és a Fidesz közösen jegyezte ezt a kiadványt. Sokszorosítása fénymásolással, sőt eleinte stencilezéssel történt; Duszka Józsi volt ennek a mestere, ő szerkesztette a lapot. Majd különböző akciókkal, demonstrációkkal, gyűlések szervezésével, különféle kampányeseményekkel próbáltuk a közügyek iránt fogékony embereket megszólítani. Az egyik emlékezetes megmozdulás volt a tarisznyás tüntetés, amit Takács Péter tanár úr, az MDF helyi szervezetének egyik alapítója, későbbi országgyűlési képviselő szervezett. Ebben a demonstrációban mi is részt vettünk. Néhány százan az MSZMP székházához vonultunk és szociális követeléseket hangoztattunk. Amikor az ellenzéki kerekasztal megalakult, a helyi pártok megpróbálták a helyi nyilvánosságban is teret nyerni. A választási kampányban a Nyíregyházi Városi Televízió élében közvetítette a jelöltek közötti vitákat, híhetetlenül sokan kísérték figyelemmel. Próbáltuk a nyilvánosság tereit bővíteni, például az állampárttól függetlenedő megyei napilapot, a *Kelet-Magyarországot* „felosztottuk” négyzetcentiméterre, hasábra pontosan, hogy az újságban minden pártnak elégséges felület jusson. Majdnem azt mondanám, hogy ettől faliújságszerű lett a belpolitikai rovata. Mai szemmel nézve

multságos volt, hogy a lap átadta bizonyos felületét a pártoknak, és mi azt írhatunk, amit gondoltunk. Lehet, hogy a szerkesztők számára is egyszerűbb volt abban a zűrzavaros szituációban átengedni egy-egy oldalt az ellenzéki mozgalmaknak. 1990. március 15-én szerveztük meg Nyíregyházán a legfontosabb kampányeseményünket. Letakartuk a Lenin-szobrot – nem ledöntöttük, hanem letakartuk –, ez a választási kampány része volt; igazi performansz. A választásokra a Fidesz alkalmi kiadványt is készített, azt osztogattuk a városban és a megyében.

– *Az ellenzéknek számos kihívással kellett szembesülnie a szabad választásra készülve. Egyrészt jelölteket kellett találni, akik arccal, névvel vállalták a megmérettetést. Továbbá össze kellett gyűjteniük 750 ajánlószelvényt, ami a feltétele volt annak, hogy a képviselő aspiráns a hivatalos jelöltilistára kerüljön. A választási törvény szerint a pártoknak megyénként az egyéni választókerületek egynegyedében kellett jelöltet állítani a területi listához, és legalább 7 területi lista volt a feltétele az országos lista állításának. Ezek meglehetősen komoly felkészültséget, logisztikai kapacitást, infrastrukturális erőforrásokat igényeltek. Hogyan tudott megfelelni ezeknek a kihívásoknak a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében megszerveződött Fidesz?*

– Nehezen és keservesen, most utólag bevallhatom. A 750 darab minimális ajánlás összegyűjtése nagyon nehezen megugorható akadály volt. Tagjaink, a negyedéves gimnazisták többsége szeretett plakátot ragasztani éjszaka is, akár éjfélig. Ez jó közösségi alkalom volt, fiúk-lányok vegyesen járták az utcákat. De ajánlást gyűjteni, becsengetni lakásokba, azért az már sokkal nehezebb műfaj. Hatalmas erőfeszítés volt erre motiválni a fiatalokat: több volt a kudarc-, mint a sikerélmény. Rögtön, a kampány első napján kellett volna elindítani az ajánlásgyűjtést. Mire eljutottunk az emberekhez, sokan ajánlószelvényüket már leadták, vagy nem merték nekünk ideadni, mert a Fidesz túl radikális volt számukra. Nem értették, hogy mit is akarunk. Végül sikerült a szükséges tartalékmennyiséggel együtt összegyűjteni az úgynevezett *kopogtatócédulákat*. Választókerületenként 850–900, talán 1000 darabot. A kampány végén sokan behozták az irodába az ajánlószelvényüket, mert nem értük el őket, vagy hozzájuk nem jutottunk el. Nagyon izgultunk, hogy meglegyen a 750 érvényes ajánlás. Tudtuk, hogy ennek stratégiai jelentősége van. A megyében 10 egyéni választókerület volt, három jelöltet tudtunk állítani első szabad választásokon, a két nyíregyházi-, és a mátészalkai választókerületben. Fontos szervezeti tudást igényelt, hogy minden megyében legyen választási listánk. Ezt a feltételt például a KDNP nem tudta teljesíteni. Ahhoz, hogy a választáson elérjük az országos bejutási küszöböt, elsődleges célunk volt: minden megyében legyen önálló területi listánk. A Fidesz országos kampányfőnöke 1990-ben Áder János volt. A Fidesz delegációjának tagjaként részt vett a nemzeti kerekasztal-tárgyalásokon, közreműködött a választási törvény megalkotásában. Elsődlegesen ő koordinálta a megyei szervezők munkáját. Átadta mindazt a jogi és technikai ismereteket, amelyek nélkülözhetetlenek bizonyultak a kampány során. Én lettem a Fidesz kampányának a megyei szervezője. Emlékszem az első találkozásunkra, Budapesten: a Fidesz Molnár utcai irodájában nem volt annyi szék, hogy le tudtunk volna ülni. A választási kampányban a Feneketlen-tónál szerzett pártunk egy pinchelyiséget vagy szuterént, ahol az országos kampányközpontunk működött. Itt

1990 tavaszán, a rendszerváltás korszakának első szabad parlamenti választásán 65 hivatalosan bejegyzett pártból 28 tudott jelöltet állítani, területi lista állítására 19 párt volt képes. A parlamentbe jutáshoz minimálisan szükséges 4%-os küszöbhatárt összesen 6 párt érte el. A Fialat Demokraták Szövetsége az előzetes várakozásokat túllépve, messze az érvényes 4%-os bejutási küszöbhatár felett, a listás szavazatok 8,95%-át szerezte meg országos összesítésben. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei területi listán 8,47% szavazatot kapott, ez 1 megyei listás mandátumot eredményezett. Az 1990-es országgyűlési választás idején 10 egyéni választókerület volt a megyében, ebből 3 helyen tudott jelöltet állítani a Fidesz. A nyíregyházi 1. számú választókerületben a választás első fordulójában a leadott voksok 9%-át szerezte meg a párt jelöltje, Szent-Királyi István, így a 4. helyen végzett. A megyeszékhely 2. számú választókerületében induló Mádi Lászlóra a választók 11%-a szavazott, ez az eredmény az 5. helyezést jelentette. A mátészalkai 9-es számú választókerületben Kicsák Gábor vállalta a megmérettetést, a leadott voksok 6,3%-át gyűjtötte be, ez szintén az 5. helyezésre volt elegendő. A Fialat Demokraták Szövetsége az 1990-es választáson összesen 1 egyéni, 8 területi listás mandátumot szerzett, a pártot a kompenzációs, országos listán további 12 képviselői hely illette, így az akkor 386 fős parlamentben 21 tagú frakciót alakíthatott, ami az országgyűlés képviselői helyeinek 5,44%-os arányát jelentette.

már komolyabb infrastrukturális lehetőségek adódtak. Nyíregyházán a megyei kampányközpontunk az egykori Szakszervezeti Székház harmadik emeletén működött, egy 20 négyzetméteres irodában, saját telefonvonallal. Faxgéppel még nem rendelkezünk, az írott dokumentumok elektronikus továbbításához a postára jártam. Így küldtük meg az országos központnak a különféle választási dokumentumokat. Ilyen körülmények között tudtuk a megyei választási kampányt szervezni, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy politikai marketingtevékenységünk alapvetően Nyíregyházára korlátozódott.

– *Az 1990-es választás alapvetően a Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetségének nagy harca volt. A két ellenzéki párt mellett a választók szavazataiért versengtek a történelmi pártok: az újjászerveződött FKGP és a KDNP. A legerőteljesebb szervezettsége, médiaháttere, társadalmi beágyazottsága az MSZP-nek, a korábbi állampárt utódszervezetének, volt. Sokak meglepetésére a Fidesz megugrotta a léctet, és országos összesítésben közel 9%-os támogatottságot szerzett a választáson, ami bizonyos szempontból a párt történetében, és gondolom, az Ön saját személyes élettörténetében is egy új korszak kezdete volt...*

– Mindenképpen. Számunkra a győzelem a bejutást jelentette. Ifjúsági szervezetként, a tagságot illetően 35 éves felső korhatárral, minimális szervezeti háttérrel indultunk neki a választásnak. Tagságunk létszáma a megyében, a nagyobb pártokhoz képest, elenyésző volt. Nyíregyházán kívül talán 2–3 vidéki szervezetünk működött. Ilyen feltételek között elérni a választáson ezt a történelmi eredményt, ez valóban nagy dolog... Azt gondoltam, hogy ezzel véget ért a szerepem, de a Fidesz ország-

gyűlési képviselőcsoportja meginvitálta a parlamentbe egy fogadásra a megyei kampányfőnököket és azokat a jelölteket, akik nem jutottak be választáson. Ott voltam először életemben a Magyar Országgyűlés épületében: az egész aurája rendkívüli módon megérintett, magába szívott. Ekkor ajánlották fel számomra azt a lehetőséget, hogy a Fidesz megyei irodavezetőjeként dolgozhatnék tovább főállásban. Ez komoly dilemmát okozott számomra, de magával ragadt a történelem. Mádi László bejutott a parlamentbe, és sokan elmentek Nyíregyházáról vidéki tanárnak, népművelőnek. Nagyrészt negyedéves gimnazisták voltak a körzetünkben. Őszintén szólva nem is lett volna más köztünk, aki ezt a feladatot el tudta volna látni. Így lettem én a Fidesz Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei irodavezetője 1990 júliusától.

– Rögön jött az újabb nagy feladat, az újabb megmérettetés: 1990 őszén került sor az önkormányzati választásokra. Ez újabb kampányt és még szerteágazóbb szervezőmunkát igényelt, hiszen a megyében 229 település van, és a megyeszékhely önmagában is százezres lélekszámmal rendelkezik. Még több jelöltre és kampány szervezésére volt szükség. . .

– A kampányunk főleg Nyíregyházára koncentrált, akadt 2–3 község, ahol polgármesterünk is lett, de ez inkább véletlenszerű volt. Nagydoboson például a korábbi tanácselnök belépett a Fideszbe, majd megnyerte a választást a fiatal demokraták színeiben. A megyei közgyűlésbe 3 képviselőt sikerült bejuttatni, egy nagyon bonyolult elektori választási rendszerben. Szervezetileg ezt nem tudtuk lekövetni, de így is lett 3 közgyűlési tagunk a megyei közgyűlésben. A városban viszont a saját várakozásunkon felül szerepeltünk.

– Az 1990-es őszi önkormányzati választáson a Fidesz a megyeszékhelyeken 20% feletti átlagos eredmény ért el, 7 megyeszékhelyen, köztük Nyíregyházán, a legtöbben a fiatal demokraták jelöltjeire szavaztak. Itt 28,6%-os támogatottságot kaptak. Minek volt tulajdonítható ez a nagy siker? Betudható ez az MDF vezette kormánykoalíció politikájából való gyors kiábrándultságnak, vagy közben a Fidesz új vízióval tudott megjelenni a helyi választási kampányokban?

– Mindkét megközelítés helytálló, az emberek nagyon hamar csalódtak az első rendszerváltó kormányban. A szociális problémák, a tömegessé váló munkanélküliség legitimációs krízist teremtett. A Fidesz parlamenti szereplése felkeltette a választópolgárok nagyobb tömegeinek figyelmét, az új hang, a megszokottól eltérő érvelés, a mellébeszélés nélküli politikai kommunikáció szimpátiát teremtett. A fideszes képviselők fölöttébb éles, sokszor a mai szemmel igazságtalan és méltánytalan kritikával illették az MDF-kormányt. A Fidesz eredményes szereplése az önkormányzati választásokon egyfajta tünete volt a rendszerváltó, de mindenekelőtt a kormányzó pártokból való gyors kiábrándulásnak. A Fidesz viszonylag hamar képessé vált az ennek következtében keletkezett politikai vákuumot kitölteni. Az MSZP politikai karanténban volt, az SZDSZ nem rendelkezett olyan jó médianyilvánossággal. A Fideszt a liberális média még a tenyerén hordozta, és várattott magára a szabaddemokratákkal az a nyilvános szakítás, ami nem sokkal később, 1993-ban következett be. Valószínűleg ennek köszönhető ez a nagy siker a megyei jogú városokban, így Nyíregyházán is.

– A Fidesz akkori politikája inkább egy szekulárisabb jellegű államépítésre irányult. Milyen reakciót váltott ki a párt országos központjában az a döntés, hogy a Fidesz a

nyíregyházi közgyűlésben a szabaddemokraták mellett a kereszténydemokratákkal lépett koalícióba? Volt-e egyáltalán a helyi szintű politikai megállapodások esetén jóváhagyási kötelezettség?

– Szerintem nem volt. Nem emlékszem, hogy bárkivel beszéltünk volna az országos központból arról, hogy itt a KDNP-vel fogunk koalícióra lépni. Az természetes volt, hogy a Fidesz és az SZDSZ együttműködik egymással az újonnan megalakult nyíregyházi közgyűlésben, de kellett még egy koalíciós partner, hiszen a 40 tagú testületből a szabaddemokratákkal együtt csak 18-an voltunk. A szélesebb összefogást az aritmetika teremtette meg, mivel legalább 21 képviselő ad stabil közgyűlési többséget. Ez rögtön a polgármester megválasztásakor nélkülözhetetlen volt, ugyanis ekkor a megyeszékhelyeken a testület választotta meg a település első számú vezetőjét. A KDNP-t behozni a koalícióba a legkisebb rossznak tűnt. Politikailag kevésbé lett volna vállalható, hogy a vezető kormánypárttal, az MDF-fel lépünk koalícióra. A városi közgyűlésben mandátumot szerzett kiscsárdák talán hárman voltak, elegendő sem lettek volna a többséghez, ilyen módon jött az öttagú KDNP-frakció bevonása. A legnagyobb kérdésünk, hogy ki legyen a polgármester-jelöltünk? Megtalálni a megfelelő embert, elfogadtatni a koalíciós partnerekkel: ez nagy politikai tanulóiskola lett mindannyiunk számára. Olyan személyt kerestünk, aki rendelkezett szervezetmenedzselési, pénzügyi tapasztalatokkal, és persze politikai-világnézeti értelemben azonos platformon van velünk. Ilyen módon találtuk meg országgyűlési képviselőnk, Mádi László bátyját, Mádi Zoltánt.

– Az 1990-ben megalakult Nyíregyházi Közgyűlésben Ön is mandátumot szerzett, és itt már nem ellenzéki, hanem közhatalom gyakorló, a megyeszékhely irányítói pozíciójából kellett politizálni. Mennyire volt gördülékeny az együttműködés a koalíciós partnerekkel? Ön személy szerint milyen tapasztalatokra tett szert ezekben az években?

– Nagyon jó koalíciós együttműködés volt a KDNP-vel mind a négy év folyamán. A várospolitikai kérdések közül az egyházi ingatlanok visszaszolgáltatásának ügye teremthetett volna konfliktust, de azt tárgyalásos megoldással, közös koalíciós platform kialakítva és a helyi egyházak képviselőivel együttműködve zökkenőmentesen tudtuk lebonyolítani. A várospolitika gyakorlati válaszokat igényel: milyen beruházások vannak folyamatban? Például meg tudjuk-e építeni a Makovecz Imre által tervezett iskolát a bujtosi városligetre? – Ez sajnos azóta sem valósult meg. Biztosítani tudunk-e a Huszártelep rehabilitációjára elegendő költségvetést? Honnan szerzünk további bevételeket? Másrészt fontos feladatot jelentett a tanácsrendszer átalakulásával az önkormányzati struktúra kialakítása, bizottságok létrehozása, az alpolgármesterek megválasztása, az SZMSZ megalkotása. Ezek olyan gyakorlati feladatok voltak, amik felülírták az esetleges ideológiai különbségeket. Megkockáztatom, még az ellenzéki kormánypárti frakciók vonatkozásában is. Persze ideologikus vitákra is emlékszem: 3 tagú volt az MSZP-frakció, 5 tagú az MDF-é: persze, hogy élénk politikai viták zajlottak a közgyűlésben. Ez igen izgalmas politikai időszak volt számomra is. A politikai praxist itt szereztem meg, az első nyíregyházi közgyűlésben nagyon sokat tanultam. A nyilvános szereplés, a taktikázás, a személyalkuk megkötése, háttértárgyalások levezetése, ezek a gyakorlatok olyan készségeket és tapasztalatokat biztosítottak számomra, amelyek segítették teljes politikai pályafutásomat.

– *A rendszerváltás történeti folyamatával kapcsolatban három markáns álláspont rajzolódik ki. Az egyik paradigma a politika struktúraváltást kifejezetten a nagy nemzetközi mozgásoknak tulajdonítja: a hidegháború kimenetele, a Szovjetunió összeomlása, a nagyhatalmak megegyezése pecsételte meg a kelet-európai pártállami rendszerek sorsát. A másik teória szerint az állampárton belüli reformkommunista mozgalom volt a rendszerváltás motorja. A harmadik narratíva a demokratikus ellenzék meghatározó szerepét emeli ki, azt a célravezető politikai stratégiát, mely a pártállami reformkommunista és ortodox kommunista erők közötti harcot képes volt katalizálni, egyúttal a társadalom számára új világgépet, új értékrendet felvázolni. Több mint három évtized távlatából Ön hogyan látja, a magyar rendszerváltásban mi volt az, ami markánsabban érvényesült?*

– A rendszerváltásnak szükséges feltétele volt a nemzetközi helyzet megváltozása, a kommunista rendszer összeomlása, gazdasági ellehetetlenülése. A hidegháború győztese a nyugati világ lett, a kommunista világrendszer nem bírta a versenyt. Az akkori meglátásom szerint – és most is leginkább erre hajlok –: a reformkommunista irányzatoknak abban volt szerepük, hogy ez a rendszerváltás békés lehetett. Lehetett volna durvább, másfajta forgatókönyv is – mint például Romániában –, akkor, ha a pártállami vezetők közül legalább a reformerek nem látják be, hogy az addigi rendszer fenntarthatatlanná vált. Ezzel együtt a formálódó új politikai-gazdasági rendszerben a volt állampárt hívei próbálták megtalálni önmaguk lehetőségeit. Szervezeti és egyéb hátterük révén ez jól megmutatkozik Magyarországon az utódpárt mai napig átnyúló túlélésében. A reformkommunistáknak is elemi érdeke volt, hogy inkább ezt az utat válasszák, mint a hatalom megtartásának erőszakos megoldását. A rendszerváltás mindenképpen megtörtént volna, talán másfajta forgatókönyvek szerint, hogyha a reformkommunisták nem látják be a helyzet tarthatatlanságát. Ez vezetett a békés átmenethez, de a rendszerváltásban a meghatározó szerep a nemzetközi helyzet megváltozása mellett a kommunista országokban megszerveződött demokratikus mozgalmaké volt. Gondolok a lengyel átalakulásra, amely az 1980-as évek elejétől zajlott, s aztán a magyar, a csehszlovák rendszerváltások is ezt a folyamatot erősítették fel.

PETHŐ JÓZSEF

Krúdy nyírségi regényei

1. Bevezetés

A Krúdy-olvasók számára az életmű közismert sajátossága az, hogy a Nyírség, a nyírségi táj különböző elemei visszatérő motívumokként, lényegében folyamatosan megjelennek az oeuvre-ben. Ennek a szakirodalomban is gyakran említett jellemzőnek, mint minden egyéni írói sajátosságnak, természetesen számos megközelítési, értelmezési lehetősége van. Az általam ismert idetartozó munkákban ebben a tekintetben három fő irány rajzolódik ki. Az első, amely dominánsnak tekinthető, a biográfiai megközelítés, ennek az a lényege, hogy az elemzés azt kívánja feltárni és bemutatni, hogy milyen konkrét életrajzi mozzanatok, élmények állnak a művekben megjelenő Nyírség-motívumok mögött.¹ A második megközelítés a társadalom-, pontosabban a dzsentriábrázolás középpontba helyezésével értelmezi a szóban forgó szövegeket, szövegrészeket.² A harmadik pedig stílusirányzatokhoz igyekszik kötni e motívumokat, és azokat szimbolista, impresszionista stb. stílussajátosságként írja le.³

Jelen dolgozatban magam egy új szempontrendszer alkalmazására teszek kísérletet: a szülőföld-motívum előfordulásait egy meghatározott korpuszban, hat nyírségi regényben (*Pál apostol levelei*, *Napraforgó*, *N. N.*, *Az utolsó gavallér*, *Valakit elvisz az ördög*, *A tisztaeszleári Solymosi Eszter*) a stílusra fókuszálva vizsgálom, mégpedig azzal a céllal, hogy feltárjam, ezekben a regényekben milyen jelentésképző szerepet tulajdoníthatunk a szűkebben értett, azaz a táji-természeti (naturális) réteghez tartozó Nyírség-motívumoknak. Ennek kapcsán, az egyes idetartozó stílusjellemzők támogató mátrixban,⁴ azaz szövegkontextusban való értelmezéshez azonban a szövegek specifikus sajátosságainak megfelelően esetenként szükséges egyéb, de szintén elsődlegesen stilisztikai szempontból tárgyalt vonatkozások érintése is.

A témával, illetve a korpuszsal összefüggésben röviden szükséges arra utalni, hogy (természetesen) nemcsak a regényekben, hanem Krúdy novelláiban, publicisztikájá-

¹ Vö. Katona Béla összegzésével: „Az író és a szülőföld kapcsolata két irányból közelíthető meg, az életrajz és a mű oldaláról. Krúdy esetében eddig inkább csak az előbbire terjedt ki a vizsgálódás.” KATONA BÉLA: Nyíregyháza és a Nyírség Krúdy műveiben. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1964. 2. sz. 77. [KATONA 1964.]

² Vö. pl. Katona Béla: „a Mikszáth-hatás végeredményben nem elnyomta, hanem felszabadította Krúdy egyéni mondanivalóját. Felszínre hozta gyermek- és ifjúkorának egyik legmélyebb élményforrását, a dzsentri-világot, s ezzel kapcsolatban figyelmét még inkább szülőföldjére, a Nyírség felé fordította.” KATONA 1964, 79. A „dzsentri-központú” megközelítéshez l. még pl. CZINE MIHÁLY: Krúdy Gyula. In: A magyar irodalom története, V. Főszerk.: SÓTÉR ISTVÁN. Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó, 382–383. [CZINE, 1965.]

³ Ehhez általánosságban l. SZABÓ ZOLTÁN: A magyar szépírói stílus történetének fő irányai. Budapest, 1998. Corvina, 185–186. Vö. még KEMÉNY GÁBOR: Krúdy és a stílusa. Irodalomtörténet, 1981. 2. sz. 454.

⁴ Vö. TOLCSVAI NAGY GÁBOR: Funkcionális nyelvtan: elmélet és gyakorlat. Magyar Nyelvtör, 2005. 3. sz. 350.

ban is gyakran találkozunk olyan motívumokkal, amelyek a szülőföldhöz kötődnek. Ezeknek a tárgyalása azonban meghaladja az itt bemutatni kívánt kutatás kereteit. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő még, hogy a korpusz kiválasztását nem az az előfeltevés befolyásolta, hogy a regények esetében jelentősebb lenne a Nyírség-motívumok szerepe, pusztán arról van szó, hogy a jelenlegi ennek a kutatásnak az első szakasza, a novellákat (esetleg az egyéb műfajokat) egy későbbi munkafázisban kívánom majd analizálni, az itt alkalmazottal lényegében megegyező, de az eltérő műfajhoz igazított módszertannal.

Mielőtt az alábbiakban közelebbről szemügyre vennénk Krúdy nyírségi regénynek minősített műveit, szükséges még egy előzetes, műfaji jellegű fogalmi tisztázás. A címben az egyszerűség kedvéért regényekről szólok, de a regény fogalmába a jelen esetben a kisregényeket is beleértem. Mindez felvet regényelméleti, poétikai kérdéseket, de a jelen esetben ezeknek a részletezése nem tűnik termékeny szempontnak, így csak röviden utalok arra, hogy a regény fogalmának hasonlóan tágabb értelmezése előfordul a poétika gyakorlatában is.⁵ Emellett érdemes itt hivatkozni a kognitív nyelvészet egyik legfontosabb módszertani elvére, a prototípuselméletre, amely egyebek mellett azt a szövegtípusokra, műfajokra vonatkoztatható tételt is magában foglalja, hogy a nyelvi kategóriák közötti határok gyakran elmosódnak, egybefolynak, átfedik egymást.⁶

2. A nyírségi regények az életműben

Mivel a „nyírségi regény” általam bevezetett, először itt használt fogalom, szükséges azt is világossá tenni, hogy melyek azok a kritériumok, amelyek alapján egy szöveget nyírséginek tekintek. A részletesebb kifejtés előtt fontos analógiaként érdemes utalni Krúdy „pesti regényeire”.⁷ Ezeket Kelemen (Perkátai) László így jellemzi: Krúdy „környezet iránt való érzékenysége itt is megmutatkozik. A Ferencváros, kövér hentesnéivel, a Józsefváros, proletárjaival, a Terézváros, koldusaival és a királyuccai omnibusszal, a Belváros, disztिंगvált előkelőségével; a Múzeum környéke, arisztokratikus csendjével, Buda, sőt Óbuda, a Víziváros, a Vár, a Tabán, a maguk külön helyi sajátágaival, sajátos hangulataikkal: mind felvonulnak, s oly bőséggel és jellemzetességgel, hogy egyszerűben alaptalanná válik az a hiedelem, amely Krúdyt elsősorban a Nyírség költőjeként könyvelti el.”⁸ Érdekes feladat lenne vitába szállni Kelemen László utolsó megállapításával, vagyis azzal, hogy Krúdy inkább Pest írója, mint a „Nyírség költője”,

⁵ Vö. UNGVÁRI TAMÁS: Poétika, 2., átdolgozott kiadás. Budapest, 1976. Gondolat, 465; BALASSA PÉTER: Kisregény. In: Világirodalmi lexikon, 6. Főszerk. KIRÁLY ISTVÁN. Budapest, 1979. Akadémiai Kiadó, 323–324.

⁶ BAŃCZEROWSKI JANUSZ: A nyelvészeti strukturalizmus és kognitívizmus tézisei és alapelvei. Magyar Nyelvőr, 2009. 3. sz. 254.

⁷ A „pesti regények” elnevezés az első Krúdy-monográfia szerzőjétől, Kelemen (Perkátai) Lászlótól származik: „a második *Szindbád*-sorozattól a *Napraforgó*ig terjedő éveket (1912–1918) az átmeneti regények, a *Napraforgó*tól a *Boldogult úrfikorom*banig terjedő évtizedet (1929) pedig a pesti regények korszakának nevezhetjük” (KELEMEN LÁSZLÓ: Krúdy Gyula. Szeged, 1938. Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 54). [KELEMEN, 1938.] Kelemen az alábbi regényeket sorolta pesti regényekhez (megjegyzendő, hogy ezek között is van kisregény): *Bukfenc, Asszonyságok díja, Nagy kópé, Hét Bagoly, Boldogult úrfikorom*ban. A terminust átvette a későbbi szakirodalom is, lásd pl. CZINE, 1965. 383–385.

⁸ KELEMEN, 1938. 57–58.

erre azonban most nincs tér, s nem bizonyos, hogy produktív lenne egy ilyen jellegű vita, vetélkedés. Bizonyosan állítható azonban az, amit implicit módon Kelemen László idézett megállapítása is tartalmaz, ti. hogy Krúdy egyszerre Pest és a Nyírség írója. Az, hogy hova billen a mérleg nyelve, mi az arány, valószínűleg kevésbé fontos, de ennek helyesebb megítéléséhez remélhetőleg az alább kifejtendők is hozzájárulnak. Viszont mindenképpen, fenntartás nélkül figyelembe vehetők, jól használhatók azok a kritériumok, amelyeket Kelemen kiemelt a „pestiség” leírásakor: jellegzetes alakok, tájelemek, a tájhoz kötődő hangulatok megjelenése a szövegben, mégpedig olyan mennyiségben („bőséggel”) és olyan mértékű stílus- és jelentésképző funkcióval, amely jellegadóvá teszi a környezet, a táj szerepét („jellemzetesség”). Ehhez hasonló kritériumok alapján magam abban az esetben tekintek nyírséginek egy szöveget, ha abban releváns elemként – ez általában azt is jelenti, hogy *expressis verbis*, illetve nagyobb számban –, azaz a szövegrételem és/vagy a stílus a szempontjából releváns módon megjelenik a Nyírség, a nyírségi táj.

E kritériumok alapján nem soroltam például nyírségi műnek a *Hamu* című kisregényt, mert ugyan vannak olyan utalások a szövegben, amelyek alapján Nyíregyházához, a Nyírséghez köthetjük, de nem fordul elő a szövegben a megnevezés szintjén konkrét utalás magára a Nyírségre, pusztán – megfelelő irodalomtörténeti-biográfiai tudás megléte esetén – egyes szereplők (főként családi) mintái, illetve egyes cselekménymotívumok köthetők Krúdy nyíregyházi életszakaszához.⁹

2.1. *Pál apostol levelei* (1899)

A *Pál apostol levelei* című regény 1899. január 15. és december 17. között, 19 folytatásban jelent meg a *Művészevilágban*.¹⁰ A mű szempontunkból több ok miatt leginkább átmeneti jellegűnek tekinthető. Először is azért, mert a *Nyírség* kifejezés csak egyszer szerepel a szövegben – ugyanakkor majdnem az egész történet beazonosítható helyszíne egyértelműen a Nyírség. Az ezt igazoló „alapmondat” mellett, amellyel a főszereplő Pál édesanyja Kovácsy gróffal és annak lányával, Blankával találkozva definiálja a helyszínt („Nem is tudtam, hogy a Nyírségben vannak ismét”¹¹), vannak olyan földrajzi nevek, amelyek szintén a Nyírséghez kötik a történetet, például *kéki erdő*, *Ramosza* (az utóbbi lehet, hogy sajtóhiba *Ramocsa* helyett, de így is *Ramocsházát* idézi). Összehasonlításaként hadd említsem meg, ezzel előre utalva a későbbiekben vizsgálandó regényekre, hogy a *Nyírség* vagy a *nyírségi* kifejezés a *Napraforgóban* például 20, az *N. N.*-ben 17, a *Valakit elvisz az ördögben* pedig 16 alkalommal fordul elő. A táj sem tölti még be azt a meghatározó mértékű stilisztikai-poétikai szerepet, amelyet a *Napraforgóban* vagy az *N. N.*-ben, és a történetvezetés szempontjából sincs

⁹ Katona Béla szerint „alakjait szinte kivétel nélkül saját családjáról mintázta”. KATONA BÉLA: Krúdy Gyula pályakezdése. Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó, 198.

¹⁰ KELECSÉNYI LÁSZLÓ: Jegyzetek. In: KRÚDY GYULA: Regények és nagyobb elbeszélések 1. Krúdy Gyula összegyűjtött művei I. Szerk.: BEZECZKY GÁBOR et al. Pozsony, 2005. Kalligram, 454. [KRÚDY, 2005.]. Gedényi Mihály alapműnek tartott bibliográfiája tévesen a *Magyar Világ*ot adja meg a megjelenés helyének. L. GEDÉNYI MIHÁLY: Krúdy Gyula. Bibliográfia (1892–1976). Budapest, 1978. Petőfi Irodalmi Múzeum, 53.

¹¹ KRÚDY, 2005. 366.

olyan jelentősége, mint például a *Valakit elvisz az ördög* című kisregényben. Mindenesetre megállapítható, hogy így is jóval több, mint egyszerű helyszín, hiszen számos szöveghelyen, nemcsak tükrözője, hanem aktív „résztvevője”, befolyásolója, alakítója a szereplők érzelmeinek, cselekvéseinek. Ilyen értelemben együtt él velük, még ha nem olyan szerves ez a viszony, mint az *N. N.*-ben. Nézzünk meg erre néhány jellegzetes példát közelebbről. Az (1) annak a leírását tartalmazza, ahogyan Pál első szerelme, Ágnes enged érzéseinek, Pál iránt kibontakozó szerelmének, a (2) hasonló szituáció, itt Blanka, Pál Ágnes utáni szerelme beszél el egy hasonló jelenetet. Mindkét esetben, mondhatni, szinte párhuzamos történések valósulnak meg a tájban, a táji elemek és a szereplők, azaz a természetes és a humán szféra fizikai és érzelmi-hangulati összekapcsolódását leíró jellegzetes nyelvi szerkezeteket dőlten emeltem ki a szövegrészletekben. A két részlet stiláris hasonlóságát az azonos típusú nyelvi képek, így a hasonlatok, megszemélyesítések mellett kiemelik a tájra vonatkozó egyes kifejezések, motívumok egyezései is: a tűz-égő nap, víz, párák, madarak.

(1) *A férfi arca kitüzesedett. Egyszerre láng csapott fel a szívéből, ami előtötte forróságával egész valóját. Tüzes karikák táncoltak a szeme előtt, és mint megannyi apró, nevető ördög szem csillogott az orgonalevél az odatűző napsugárban.* A leány fáradtan támaszkodott egy faderékra. A kezét lecsüggesztette és nyakát meghajtotta, behunyta a szemét és az arca keservesen vonaglott, amint a férfi *tüzes szavai megperzseltek lelkét.* [...] Úgy érezte az első pillanatban, *mintha valami mély vízbe bukott volna. De nem csaptak össze felette a lány hullámok, csak körülölcölgatták arcát, és lány neszelésük fülébe, mint kedves zene hatolt be. Az édesvizek meleg habjai párákat és illatokat leheltek magukból, amely illatok körülölcölgatták arcát.* Egyszerre két erős férfiar ölelését érezte. Felnyitotta a szemét. A Pál *lángba borult arca* hajolt feléje. *Izzott körül a levegő,* és az orgonabokorban kis madár pityogott. [...] Lilás, vörös árnyékok suhantak el a fák között és felettük a diófára biztató halk füttyel telepedett le egy sárgarigó.

– Szeretsz? – kérdezte a férfi *átölelve a leányt.*

A kis Ágnes, aki csak a szívéig ért Pálnak, de odáig éppen elért, nem tudott szólni, csak *felnyújtotta a két karját, nyújtózva, kéjesen, mint egy fiatal özike, és átkulcsolta a két kezével a nyakát Pálnak. Melléje simult és könnybe borult két szemével felnézett rá.*

A tamariskabokorban *két veréb rettenetes csevegéssel szerelmeskedett,* és bizonyára amiatt nem lehetett meghallani, amikor Ágneske azt mondta, hogy ő is szereti Pált.

(2) Olyan mély, csendes, nesztelen volt a táj, amilyen a tündérmesékben jó elő csak. A sima, nagy mezőségeken *párák szövődtek,* és a *nap, mint egy nagy fényes égi szem lilás fényben úszott* a szürkés-kék égen lefelé. A bokrok, a fák szenderegtek és aranyszínű, megritkult leveleik között álmos madarak repkedtek. Csend volt; a kemény mezőn egyedül lovaink patáinak dobogása hangzott.

A lovász messze elmaradt mögöttünk; mi szinte szálltunk a rónaság felett. Ő ragadott magával, amint szorosán mellettem lovagolt, és *égő szemeit* rám szegezte. *A nap felé lovagoltunk*, ami lejjebb-lejjebb csúszott az ég peremén, és az egyenes, sima tájra bámult rá hév nélkül, közömbösen, szokatlanul nagynak látszva. *Mintha egyenest belevágtatnánk a napba, úgy repültünk*. Meddig? Nem tudom. Mi történt? Azt sem. A karját éreztem egyszerre derekamon – amint magas bokrok maradtak el mögöttünk, eltakarva bennünket, remegtem, és sikoltani szerettem volna. Attól félttem, hogy lezuhanok lovamról és rémülten kapaszkodtam meg a kantárban. De ő akkor a másik karjával is áthajolt és a nyakam megölelte. Fejemet magához húzta és megcsókolta az arcomat... [...] Egyszerre a síkságon nagy víztükör jelent meg. *Vérvörös folyam, amiben a búcsúzó nap fürdött*. A nagy folyó nyugodalmasan folyt a sima partok között. A távolban füzesek feketéllettek.

Akkor megszólalt:

– Az a Tisza. És ha nem adja vissza azt a csókot, az én csókomat, míg a Tiszáig érünk, akkor én belelovagolok a vízbe, és meg sem állok a folyó fenekéig.

Ugyan tüzetesebb stilisztikai mikroelemzésre nincs mód, de néhány stílusmeghatározó elemet mégis érdemes kiemelni. Így azt, hogy a táj mind az (1)-ben, mind a (2)-ben allegorikus-szimbolikus párhuzamot mutat a szereplők érzelmeivel. A fellángoló, a személyiséget „belső tűzzel” elárasztó érzelmek metaforikus analógiájaként mindkét esetben megjelenik a tájban a forráság, a hőség, a nap (*A férfi arca kitüzesedett, tüzes szavai megperzselték lelkét; égő szemeit rám szegezte – Izzott körül a levegő, csillogott az orgonalevél az odatűző napsugárban*; stb.). Emellett egyéb analógiák is működnek, úgy téve komplexebbé a részletek szemantikáját, hogy „összeszövik” a humán és a naturális történéseket. Az (1)-ben ezek mindenekelőtt a megszemélyesítésekkel valósulnak meg: *a diófára biztató halk füttyel telepedett le egy sárgarigó; két veréb rettenetes csevegéssel szerelmeskedett*. A (2)-ben a tájban való haladás, a féktelen vágta, a nap felé repülés eseményora az allegorikus analógiája a vágy beteljesedése felé haladásnak.

A továbbiakban még nézzünk meg néhány rövid, szintén nyelvi képet: megszemélyesítést, hasonlatot tartalmazó példát, ezek hasonlóképpen szemléletesen illusztrálják azt, hogy a tájábrazolás, a tájelemek képi megjelenítése mennyire meghatározó szerepet tölt be a kisregény stílusában, illetve jelentésszerkezetében. A (3)-ban Blanka érzéseinek és a természeti jelenségeknek a megszemélyesítésekben megjelenő analógiájára érdemes figyelniük:

(3) *Nyugalankodva járkált a szobájában. Este volt, tíz óra elmúlt; odakívül szél járt, ami tépdeste a hervatag fákat és bokrokat. A mosolygó ősz lassan keserűvé, szomorúvá lőn.*

A (4)-ben Pál keserősége és anyjának, a bárónőnek a fájdalma áll hasonló párhuzamban a természettel, a környező tájjal:

(4) A bárónő *eltakarta az arcát a kendőjével és zokogott.*

Pál pedig azt gondolta magában: Az apám becsületes ember volt; a fia ellenben gazember.

Mély csönd volt a szobában. Odakívül borongó, *szomorú őszi délután.* Szemben, a papok fehér tornyában ütött az óra; a kisváros zsindeyes háztetői felett csepergett az eső. *Bánatos, csendes őszi alkony!* Mintha ez volna az utolsó nap a földön, oly *szomorú és bús minden...*

Egyéb példákról most lemondva és további stíluselemekre sem térve ki, összegzősképpen Bata Imre jellemzését, értékelését idézem, egyetértőleg, tudniillik úgy gondolom, hogy ez a legfontosabb jegyeket emeli ki, egyúttal az életműben is elhelyezve ezt a kisregényt. Eszerint a mű „nyugodtan minősíthető zsenigének. A tehetség azonban – a stílus – már-már felismerhető”; a továbbiakban Bata különválasztja a történetet és a stílust, joggal jegyezve meg, hogy inkább az utóbbi érdekelheti az olvasót, „abból tudhat meg többet arról, ami utóbb Krúdy prózáját eltéveszthetlenné tette.”¹²

2.2. *Napraforgó* (1917)

Ellentétben a *Pál apostol leveleivel* a *Napraforgó* Krúdy jól ismert és gyakran elemzett művei közé tartozik. Ennek következtében erről a regényről rövidebben szólok, viszont gyakrabban utalok a rendelkezésre álló gazdag szakirodalomra.

Akárcsak *A vörös postakocsi* című regénye közlésének kezdetén, a *Napraforgó* megjelenésekor is a szerkesztőhöz, Kiss Józsefhez címzett levélben adott számot Krúdy írói szándékáról.¹³ Táj és ember összetartozása, pontosabban egysége az alaptézise ennek a levélnek: „Írok regényt – amelyet oly régen tervezek, hogy szinte ideálom lett, mint egy külön rögeszméje... Az én regényem egy modern magyar regény óhajt lenni, és tartalma mégis oly régi, mint a magyar föld. A föld regényét tervezem, amelyből a kalászosok és a magyarok nőnek. Miért terem e földön a legnemesebb búza és legjobb fajta emberanyag? Tavasztól-télig, nyári hőben és ős borujában hogyan él, lélegzik, dolgozik a föld, és rajta az ember! Mondják, hogy agrárregény. Pedig dehogyan. Emberek regénye lesz ez...” – Már a levél is él azoknak a stílusesszékűeknek egy részével, amelyek majd a regény stílusát, poétikáját meghatározzák, így a megszemélyesítésekkel (*él, lélegzik, dolgozik a föld*), a naturális és a humán összekapcsolásával különböző nyelvi képekben, alakzatokban (zeugma: *a kalászosok és a magyarok nőnek; terem e földön a legnemesebb búza és legjobb fajta emberanyag*¹⁴).

Találó meglátásokban különösen gazdag *Napraforgó* elemzésében Fülöp László is kiemeli a nyírségi táj regénybeli különleges jelentőségét: „Két tájhoz kapcsolja az író

¹² BATA IMRE: Krúdy Gyula egyik korai regénye. Élet és Irodalom, 1996. július 26. 14.

¹³ BORI IMRE: Krúdy Gyula. Újvidék, 1978. Forum Könyvkiadó, 130.

¹⁴ E zeugmákban az igékhez két-két alany kapcsolódik, az igei jelentések (külön-külön értve) azonban e kettős kapcsolódásokban eltérőek, ti. egyrészt konvencionális jelentésűek, másrészt metaforikusan értendők. Ilyen esetekben, ahogy Czetter Ibolya mondja, „a szemantikai össze nem illés feszültséget teremt, épp ez adja az alakzat kivételes esztétikai hatását”. CZETTER IBOLYA Alakzat. In: Alakzatlexikon. Főszerk. SZATHMÁRI ISTVÁN. Budapest, 2008. Tinta Könyvkiadó, 592.

regényanyagát, egész epikájának két ihlető színteréhez köti a lejátszatott eseményeket, teremtett emberalakjait és különös szemlélettel telített életlátomását: Budapesthez és a Nyírséghez. Nem pusztán keretet jelentenek ezek a színterek, szerepük sokkal több ennél. *Szerves regényalkotó tényezők; kivált a nyíri táj, a nyírségi élet-közeg* kap kitüntetett szerepet a mű külön világának megteremtésében¹⁵ (a kiemelés tőlem: P. J.). Mindennek igazolására vizsgáljuk meg a regény egyik leghíresebb részletét!

(5) Alkonyodott, mint a fáradt szív.

A madarak abbahagyták napi tennivalóikat, a Jóisten munkásai csendesen szállongtak házikóik felé, elszótlanodva, mint estefelé az emberek. A Nyírség apránként magára húzogatta álmködös kendőjét, mint egy beteges hölgy, aki délutáni ábrándozások után, alkonyattal megállapítja magában, hogy mégiscsak egyedül kell tovább élni, a nappali sugár lopva elhúzódik a messzi jegenyefasor mögött, mint egy jó kedves, aki még a távolból is visszatekinget, de mégiscsak elmegy. Üres marad a helye a kályha melletti karosszékben, ahol megértő bólogatással hallgatta idáig a legkülönbözőbb ábrándozásokat, csöndes odaadással lapozott a kottafüzetben, amíg a lélek az ő különböző zeneszámait eljátszotta...

A részlet kezdő mondatának különleges stilisztikai hatására elsőként Mátrai László hívta fel a figyelmet: „Alkonyodott, mint a fáradt szív«. Ha minden író életművéből csak egyetlen mondat szállhatna az utókorra, Krúdy Gyulának ezt a mondatát kellene megőrizni. A stilisztika által elliptikusnak, hiányosnak minősített eme kis mondatból úgy maradnak el egyes szavak, amint a beteg szív is el-elfelejt egyet dobanni, s tulajdonosa ilyenkor riadva gondol rá, hogy »rövidesen meg fog halni«¹⁶. Egyik tanulmányában Kemény Gábor, a nemrégiben elhunyt kiváló Krúdy-kutató is részletesen elemezte a mondatot, egyebek mellett annak hírértékét és nyelvtani „szabálytalanságát” emelve ki, ti. a főmondatban személytelen az ige, nincs alánya, ezért nem is tudjuk, hogy tulajdonképp mit hasonlít mihez az író; emellett fontos megfigyelése volt Keménynek az is, hogy ez a nyelvi kép egyben anticipáció is, a regény fő motívumának, az elmúlásnak az első, burkolt jelentkezése.¹⁷ Mindehhez itt röviden a következőket érdemes hozzátenni: a mondat nyelvi képének két eleme, azaz a tárgyi és a képi elem, két egymástól ontologikusan élesen elváló tartományt kapcsol egybe, az emberi lét és a táj mentális tartományát, a blindingelmélet¹⁸ terminológiáját használva: ezt a két mentális teret integrálja. Szembetűnő az (5) további szintaktikai, illetve képi egységeiben is ennek a kettősségnek, mondhatni, következetes továbbvitele, ezáltal a mentális terek egy magasabb szövegszinten is egységet képeznek, tehát az egyes nyelvi képeken

¹⁵ FÜLÖP LÁSZLÓ: *Közelítések Krúdyhoz*. Budapest, 1986. Szépirodalmi Könyvkiadó, 292–293.

¹⁶ MÁTRAI LÁSZLÓ: *Krúdy realizmusa*. Magyarok, 1948. 1. sz. 22.

¹⁷ KEMÉNY GÁBOR: *Képekbe menekülő élet. Krúdy Gyula képalkotásáról és a nyelvi kép stilisztikájáról*. Budapest, 1993. Balassi Kiadó, 155–156.

¹⁸ FAUCONNIER, GILLES – TURNER, MARK: *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York, 2002. Basic Books.

túlmutató szövegszinten is érvényesülő integrációt hoznak működésbe. A regényből számos hasonló szemantikai-stilisztikai struktúrát mutató részletet lehetne idézni, mivel erre most nincs tér, így csak még egy példát nézzünk meg.

(6) Az áldás, a májusi eső hullott odakint a nagy éjszakában, a füvekre, fákra, mezőkre, lejött az ég vize, hogy idelent mindent megtermékenyítsen. Mind-egyik esőszem egy csöpp pólyás baba, amelyből holnapra, nyárra emberi ember növekedik. Az egyik búzakarász lesz, a másik szőlőfűrt, a harmadik csak nagy fejű hagyma. Jött a kisbabák végtelen serege a titokzatos éjszakában. A milliányi lábacsák kopogására felébred a földművelő, és hátatellen keresztet vet fekhelyén. A mezők, bozontos fák, alvó és nagyokat lélegző bokrok elterülnek az eső csókjai alatt, mint álmodozó nők.

A (6) fókuszában a *Mindegyik esőszem egy csöpp pólyás baba* metafora áll, ennek előkészítő előzménye a *megtermékenyítsen* megszemélyesítés. Az alapmetaforát gazdagon bontja ki egy olyan komplex kép, amelyben a nyelvi képek rendkívül nagy aránya és költőisége által különleges poétikai erővel, egyedi stílust létrehozva jön létre a humán és a naturális szféra integráló konceptualizációja.

2.3. *N. N.* (1922)

Szintén Krúdy legismertebb művei közé tartozik az *N. N.* című kisregény. Arra, hogy a Nyírség lényegi szerepe miatt a *Napraforgó* és az *N. N.* alapvetően hasonló, és így érdemes együtt szemlélünk, „egybelátnunk” őket, a mű egyik értelmezője így mutat rá: „A balladai atmoszférát sugárzó, népi színezetű expresszionista és szürrealista képekkel építkező *Napraforgó* a táj rítusaiból, babonáiból, hiedelmeiből bontja ki a Nyírség mitológiáját. Ezt a nyírségi mitológiát majd az [...] *N. N.* szövi tovább.”¹⁹

A kisregényt, illetve annak egyes részeit magam is több munkámban elemeztem, ezekre a vizsgálatokra azért utalok itt, mert kiegészítik az alább röviden bemutatandókat.²⁰ A mű szempontunkból lényeges, azaz a tájbrázolással összefüggő stílussajátosságait vegyük szemügyre most először a (7) alapján.

(7) Már belépegetett a vándorlegény a nagy kőoszlopos kapun át az udvarra, és fehér füstöt fújt a száján. Minden lélegzetével több és több fehérség terjedt el a gömbkákócok, orgonafák és kőrisek között. A láthatatlan pipás telefújta szürke füstjével az alvó kertet, a kutat, a háztetőt. A fehér kerítés, amelyről gyakran azt gondoltam sűrű éjszakákon, hogy besötétedéssel elszőkik az ud-

¹⁹ CZÉRE BÉLA: Krúdy Gyula. Budapest, 1987. Gondolat Kiadó, 120. [CZÉRE, 1987]

²⁰ Vö. pl. PETHŐ JÓZSEF: „Az emlékezet, amely váratlanul valahonnan ide tévedt”. Emlékezés és halmozás Krúdy Gyula *N. N.* című kisregényében. In: Stílus és jelentés. Tanulmányok Krúdy stílusáról. Szerk. JENEI TERÉZ – PETHŐ JÓZSEF. Budapest, 2004. Tinta Könyvkiadó, 54–61; PETHŐ JÓZSEF: Az alakzatok szövegbeli szerepe Krúdy *N. N.* című kisregényében. In: Alakzat és jelentés. Az alakzatok stílus- és jelentésképző szerepe a szövegben. Budapest, 2011. Tinta Könyvkiadó, 77–89.

varból, valahová a pajtásaihoz, már láthatólag a helyén állott. Minden visszatért a helyére, ami távol volt a fekete éjszakában. Sőt új vendégek is érkeztek a hajnallal. Hópelyhek, amelyek táncoltak, forogtak a levegőben, mintha még nem merészelnének leereszkedni a földre. Szálldostak, mintha a helyüket keresnék az ismeretlen udvarban.

A (7) egy téli hajnali jelenet jellegzetesen krúdys, poétikus konceptualizációja. Különleges stilisztikai hatásának leginkább szembetűnő összetevője az, hogy a komponálás műveletével²¹ több, egymással szorosan összefüggő metaforikus megszemélyesítő leképezés valósul meg, ezek átfedésének mértéke, módja alapvető jelentőségű stílus- és jelentésképző tényező. A különlegesen nagy mértékű összetettség ellenére a stílus- és a jelentésszerkezet homogén, mivel minden lényeges természeti és tárgyi elem, történet a konceptualizációban humán jellegűvé lesz. A (7) összetett jelentésszerkezetének centrális fogalmi összetevője a HAJNAL. Ennek megszemélyesítő reprezentációja nagy mértékben részletező, újszerű (nem konvencionális), azaz irodalmi, poétikus jellegű kidolgozással valósul meg, amelyben főnévi és igei metaforikus kifejezések egyaránt szerepet kapnak: *belépegetett, vándorlegény, füstöt fújt a száján, lélegzetével, láthatatlan pipás, érkezett (érkeztek a hajnallal)*. A leképezés újszerűségében is megfigyelhető a nyelvi jelenségekre általában érvényes skalaritás. Egyes metaforikus kifejezések ugyanis erősen kötődnek a konvencionális metaforizációhoz, azt csak kisebb mértékben újítják meg, mint például a *belépegetett, amely a hajnal megérkezik* konvencionális kifejezéshez kötődik. Viszont a megszemélyesítéssel aktivált fogalmi tartomány teljességgel új, különleges összetevőit vonják be a következő nyelvi elemek: *vándorlegény, pipás, füstöt fújt a száján, lélegzetével*. A hajnal, a szövegrész szemantikai és stilisztikai koherenciáját megteremtő megszemélyesítéséhez társulnak a – mintegy a hajnal által életre keltett – kert különböző elemeinek megszemélyesítései: *alvó kertet; A fehér kerítés ... elszökök ... a pajtásaihoz; Hópelyhek, amelyek táncoltak, nem merészelnének; stb.*

Még két rövid példát idézek a kisregény szövegéből, ezek részint más stilisztikai eszközökkel, de hasonlóképpen főként nyelvi képekkel szintén a naturális és a humán szféra egységben való konceptualizálását illusztrálják. A (8)-ban az emberi élet és a természet időszakai (napszakok, évszakok), lelki, testi és természeti állapotok jelennek meg egy szintaktikai szerkezetben, stilisztikai szempontból: halmozásban, amely szemantikáját tekintve az antitézis alakzatát is megvalósítja (*fiatal napok, vannak öreg napok; májusok, novemberek, jó- és rosszkedvek; stb.*). A (9) metaforikus szerkezet, az ÉLET ÚT fogalmi metafora nyelvi megvalósulása, sajátos zeugmával (*ment a gyalogösvény, s [...] emberek*).

(8) Vannak fiatal napok, vannak öreg napok jönnek és mennek ködök, szomorgó esők, májusok, novemberek, jó- és rosszkedvek, ájtatosságok és káromkodások, betegségek és ropogó egészségek.

²¹ A komponálás műveletéről l. KÖVECSES ZOLTÁN: A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe. Budapest, 2005. Typotex, 62.

(9) Ment, ment a gyalogösvény, s rajta az emberek, akik felejteni kívántak múltat és jelent, mindent...

2.4. *Az utolsó gavallér* (1924)

A kisregény cselekménye az első két fejezet kivételével Nyíregyházán és a Nyírségben játszódik. Az olykor meghökkentően groteszk, máskor ironikus-stilizált elemekből felépülő „adomaképsor”²² Pesten indul, a Ferenciek terén, ahol egy „nagyravágyó borbély” a főhősnek, Gavallérnak a portréját festeti az ajtajára, majd később a kép mellé egy női alakét. A bonyodalom akkor kezdődik, amikor az utóbbi képről egyik szemlélője azt állapítja meg, hogy „hiszen ez a kép csak nyakig a molett Pest megyei főispánné – a fej a felséges királynéé.” Ezek után rögvest elkezd terjedni a városban az a vélekedés, hogy Gavallér sorsa megpecsételtetett, ti. „ha a főispán meg nem pisztolyozza, akkor becsukatja Ferenc József”. A főhős így az uralkodó és a főispán (feltételezett) haragja, bosszúja elől kénytelen menekülni, így kerül Nyíregyházára.

Bár a műben fontos szerepet játszanak jellegzetes nyíregyházi alakok, a városhoz kötődő helyszínek és események, mint például a „Bujdos-liget”, az orosi szüret stb., de a tájnak nincs olyan meghatározó jelentés- és stílusképző szerepe, mint a *Napraforgóban* és *N. N.*-ben. Az is kétségtelen, hogy Krúdy itt is hű maradt önmagához, stílusához, mint ezt az alábbi részlet is igazolja:

(10) Minden erdő szomorkodik októberben, de a sóstói erdő tud leginkább búslakodni. Mintha az a sok bánatos nóta, amelyet itt nyaranta elfuvalóznak, eldalolnak, mind fészket rakott volna a lombjai között: úgy sóhajtozik az őszi szél. Persze, többnyire tölgyfával van beültetve az erdő – nem temethetnek el mindenkit diófa koporsóban –, a tölgy októberben még együtt tartja lombjait, mint a jó családfő gyermekeit. De szól a szél, és elhívogatja meghalni a leveleket. Az erdei út olyan, mint egy templom hajója; az összeboruló lombok között csak néha látni a vándorfellegeket.

A (10)-ben a korábban vizsgált, elemzett szövegrészekhez hasonlóan a nyelvi képek különböző típusaiban integrálódik a nyírségi táj, a természeti és az emberi. Itt is fontos szerepet kapnak a megszemélyesítések (*erdő szomorkodik; a sóstói erdő tud leginkább búslakodni; sóhajtozik az őszi szél* stb.), ezek részben metaforikusak, mint az előző példák is, részben hasonlattal valósulnak meg (*a tölgy októberben még együtt tartja lombjait, mint a jó családfő gyermekeit*). Más jellegű konceptualizációval, nem közvetlen kapcsolatteremtéssel, de szintén a naturalist és a humánt köti össze ez a hasonlat: *Az erdei út olyan, mint egy templom hajója.*

²² CZÉRE, 1987. 231.

2.5. *Valakit elvisz az ördög* (1928)

Mint ahogyan párhuzamba állítható a tájbrázolás és a stílus szempontjából a *Napraforgó* és a *N. N.*, úgy párhuzamot vonhatunk *Az utolsó gavallér* és a *Valakit elvisz az ördög* között, ti. *A valakit elvisz az ördög* is az előbbi kisregényhez hasonlóan a Nyírségben játszódik, itt is feltűnnek jellegzetes városi helyszínek és alakok, ám a tájnak, a tájbrázolásnak nincs meghatározó stilisztikai szerepe. Nagyobb szövegegységekben átfogóan nem jelennek meg a képi ábrázolásnak azok az összetett formái, amelyeket fent láthattunk, ám egy-egy félmondatban, rövidebb szövegszerkezetben különleges poétikai erővel, stilisztikai hatással olykor itt is „kivillan” egy-egy olyan nyelvi kép, amely az itt fókuszba állított két nagy fogalmi tartomány, a humán és a naturális összekapcsolásával jön létre: *gyászhuszár egyenességével állongó akácfák; a hólé úgy csörgegett az árokban, mint a holtak könnyei, amelyeket elmulasztottak elsírni a földön...; A legöregebb, régen tűzre való nyírségi nyírfák jöttek be a mátészalkai vonattal...*

2.6. *A tiszaezlári Solymosi Eszter* (1931)

Krúdy e dokumentumregényét először a *Magyarország* című napilap közölte szazegy folytatásban, 1931. március 1-től, majd csak 1975-ben jelent meg könyvalakban. A mű besorolható ugyan a nyíregyházi, nyírségi regények közé,²³ de nyilvánvalóan nem *csak* nyírségi regény. A téma, a tiszaezlári vérvád története saját korában sem csupán szabolcsi, sőt nem is csak országos ügy volt, „néhány évre egész Európa odafigyelt”,²⁴ sőt ehhez hozzátehetnénk, hogy szinte az egész világ figyelemmel kísérte a nagy pert.

Ha árnyaltabban akarjuk vizsgálni a művet, szükséges elkülöníteni annak különböző rétegeit. Induljunk ki most Sükösd Mihály következő megjegyzéséből, amely szerint két alapréteg különíthető el: „nem ismerünk »tényregényt«, amelyben valóság és képzelet, nyersdokumentum és líra ennyire átjárná, áthasonítaná egymást”.²⁵ Ez a kettősség karakteres módon megjelenik a tájbrázolásban is. Nézzük meg ezt most a (11) és (12) példáján. A per menetében döntő fordulatot jelent az a döntés, amellyel a bíróság megtagadja Scharf Mórictól az eskütételt, ezzel tulajdonképpen a koronatanú hitelét veszti, és eldől a per:

(11) Az elnök sorsdöntő szavai elhangzottak. Tompa zúgás kísérte az elnök szavát felolvasásának attól a részétől, amely az esküre nem bocsátást jelezte. Szinte alig lehetett hallani a befejező szavakat abból az általános zajból, amely a termet egyszerre megtöltötte; mintha az ördög lopakodott volna be hirtelen

²³ Katona Béla egyik dolgozatában, a címben is kiemelve a mű „nyíregyháziságát” – *Regényes korrajz a századvégi Nyíregyházáról* –, tulajdonképpen nyíregyházi regényként sorolja be a művet. KATONA BÉLA: *Regényes korrajz a századvégi Nyíregyházáról*. KRÚDY GYULA: *A tiszaezlári Solymosi Eszter*. Szabolcs-szatmári Szemle, 1975. 4. sz. 101–104. Czére Béla (részlegessége miatt vitatható véleménye) szerint pedig úgy jellemezhető a regény, hogy az „a nyírségi dzsentírről készit mérleget”. CZÉRE 1987. 281.

²⁴ SÜKÖSD MIHÁLY: *Egy klasszikus magyar „tényregény”*. Krúdy Gyula: *A tiszaezlári Solymosi Eszter*. In: *Közelítések*. Budapest, 1979. Szépirodalmi Könyvkiadó, 119. [Sükösd, 1979.]

²⁵ SÜKÖSD, 1979. 121.

a terem nyitva levő ajtaján, és megbabonázta volna az embereket. Hangosan sírt vagy káromkodott mindenki. A fogak csikorgatása hallatszott, de a megkönnyebbülés zsongása is hangzott. Eötvös Károly állt a védői emelvény kelles közepén, és olyan szélesen mosolygott, mint a nyári holdvilág a Balaton felett. Sohase látták ily önfeledten mosolyogni. Győzött.

Az Anna-bál várható sikerét elfújta a vihar, amely a bíróság ítélete után támadt, pedig a természetben egy falevél se mozdult, a sóstói erdő százesztendő s tölgyei mozdulatlanul, szinte elátkozott álomban álltak a nyírségi homokon.

A két rétegből a (11) első egysége (bekezdése) tartalmazza a valóságot, a „nyersdokumentumot”, az ehhez csatlakozó második pedig, amelyben már a tájé a főszerep, ezt egészíti ki, teszi poétikai szempontból teljessé a maga képzeleti és lírai jellegével. Nem egyszerű lineáris kapcsolatról van szó, a második rész *vihar* kifejezése például szövegsemantikai (és -stilisztikai) szempontból az első szövegegységben leírt érzelmi reakcióknak, azaz egyfelől a felháborodásnak, másfelől a súlyos fenyegetettségől való megszabadulás örömeinek a metaforikus korreferense (újraemlítése). Ezzel a *vihar*ral képez aztán kontrasztot a sóstói erdő tölgyeinek – baljós, a fenyegetettség érzetét valamiképpen mégis fenntartó – mozdulatlan némasága, elátkozott álma.

Expressis verbis is a *mozdulatlanság* motívumát viszi tovább a regény következő fejezetének kezdete, a (12) a nyírségi nyár leírásában, ezen túl a megdöbbenés mellett (*Fejbevert mindenkit...*) a változatlanság, a reménytelenség, a fenyegetettség jegyeit (a zsalugáterek zöldjét elszürkíti a leszálló por, az akácfák elevenen hervadnak) is hozzákötve az ábrázolt regényvilághoz.

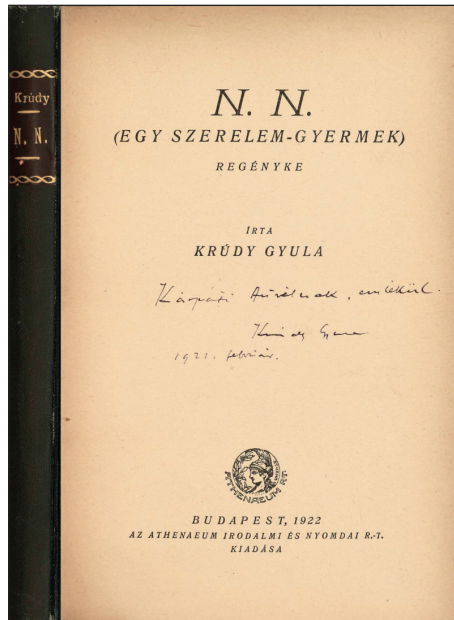
(12) Reménytelen, forró július következett. Áporodott, mozdulatlan nyírségi nyár, midőn a falevelek se mozdulnak, szinte nyomtalanul, mint a homokszemek peregnek a napok. A nádas házakból alig mozdul ki valaki, a zsalugáterek zöldjét elszürkíti a leszálló por, az akácfák elevenen hervadnak, estefelé a kapukban olyan halkán beszélgetnek, mintha még a félhold előtt is titkolnák szavaikat az emberek. Ha egy-egy részeg ember nem kurjantana néha a városvégi kocsmák felől jövet, azt lehetne hinni, hogy végképpen elaludt Nyíregyháza. Fejbevert mindenkit, hogy Scharf Móricot egyszerre semmivé tette a törvényszék.

3. Összegzés

A fentiekben, ha nem is a teljesség igényével, de áttekintően vizsgáltam Krúdy nyírségi regényeit.

Rövid összegzésként megállapítható, hogy az itt tárgyalt művek mindegyikében releváns stílus- és jelentésképző szerepet tölt be a tájábrázolás. Ugyanakkor ezek a szerepek rendkívül változatosok mind a tájábrázolás mennyiségi arányait, mind – részint, de nem feltétlenül ezzel összefüggésben – a jelentés létrehozásában betöltött részesedést tekintve.

Különösen kiemelkedő szerepe van a tájat és a humán szférát összekapcsoló, integráló nyelvi képek különböző típusainak (főképpen a metaforáknak, megszemélyesítéseknek, hasonlatoknak és a komplex képeknek) a *Napraforgóban* és az *N. N.*-ben. Az itt bemutatott és elemzett néhány példa is igazolhatja, hogy más Krúdy-művekben is érdemes vizsgálni az idetartozó nyelvi szerkezeteket, szövegrészeket. Bizonyosnak tűnik, hogy a hasonló jellegű vizsgálatokkal közelebb juthatunk a Krúdy-stílus „titkáinak” teljesebb megismeréséhez – természetesen annak tudatában, hogy mindig maradni fognak újabb és újabb felfedezésre és megértésre váró és hívó titkok Krúdy mind terjedelmét, mind poétikai értékeit tekintve kivételesen gazdag életművében.

BAKAJSZA ANDRÁS

Tusakodás egy életen át

Istenkeresés és -közelítés Rákos Sándor verseiben

„balkezes-sorsút védtél balsorsomban...
én istenem hát köszönet ezért is” (*Ima*)

Az 1921-es kálmánházi születésű Rákos Sándor huszonöt évesen búcsúzott el „szerelmes” (első) szülőföldjétől, Szabolcs megyétől és Nyíregyházától: „Egy nyaláb verssel és az elhivatottság gyötrő hitével” költözött a fővárosba. Első könyve 1949-ben szokatlan, bizarr címen jelent meg: *Az eb válaszol*.

Ő maga a „gazdátlan eb”, akit kivertek, megaláztak (félzsidó származása miatt). Aligha számít csodának, hogy már pályája kezdetén nekifeszül a legnagyobb, végső kérdések egyikének: „Milyen csillagra vetettél engem, Uram / Lényeid itt fölfalják egymást... ide számúztél...” (*Áldozati tábla*). Vádat lobbant az Örökkévaló szemére: Közönyös egeid alatt... élni nem, csak túlélni tanult.” (*Túlélők*)

Vele egyidős kortársa, Pilinszky, a katolikus költő, hasonló életérzést tár föl: „Csillaghálóban hányódunk / partravont halak... nem válthat ki poklainkból / semmi szenvedés...” (*Halak a hálóban*). „E világ nem az én világom...” (*Kibűlt világ*). Vajon jogos a kérdés: „Számíthatok rád, Istenem?” (*Panasz*)

Mi történt itt a Földön a két világégésben s utána, az Isten képmására teremtett emberrel, hogy cserbenhagyottnak vélte/érezte magát s megingott, megrendült hagyományos hite, és megszállá vékonyult? Nemes Nagy Ágnes zsoldárkezdő istenszólítása még bensőséges, ám szkeptikussága, kétségeskedése visszajára fordítja a szinte időtlen Isten-ember viszonyt: „Én Istenem, te szép híves patak, / Hová futottál, szökdeltél előlem? / Hol csillapítsam buzgó szomjamat? / S hogy bocsássak meg néked eltűnőben?”

Háromszoros az elbizonytalanító kérdés. Lám, a sziklahitű Jeremiás is szemrehányással, haraggal fordul prófétául rendelőjéhez, mikor már nem bírja prófétai terhét: „Rászedtél, Uram! s én hagytam... Nevetségessé váltam...” (*Jeremiás* 21,7), Babits Jónása pedig megütközik a cserbenhagyáson. Mintha léguressé vált volna a tér: „Örök vihar ront, – nincs egy biztos pont...” Weöres *Zsoldára* szerint.

Rákos egyik kételkedve is istenkereső versének látszólagos képtelenség a címe: *A hitetlen imája*, alcíme pedig *In memoriam Rónay György – beszélgetéseinkre emlékezve*. Emlékszünk, melyik istenes vers nyitotta Ady kötetét, *A minden-titkok verseit?: Hiszek hitetlenül Istenben*. „S mért áhítok? – ez magamnál is, / Óh jaj, nagyobb titok.”

Így szól a zárlat. Miért keres a Föld fia a csalódás után is? Mert szeretné az övének hinni a Végtelent a véges lény. Pascal, a nagyhatású francia gondolkodó vívódásaiban

megvilágosító s további keresésre ösztökélő szavakat vél hallani: „Nem keresnél, ha már meg nem találtál volna.” Vagyis: Isten is keresi teremtményét, de behozhatatlan előnnyel: Ő ismeri fajtánkat.

A hitetlen imája címének jelzője ugyan fosztóképzős, hisz az ima a jelzett szó, és az valóban imádságot ígér, bár Isten nevét nem találjuk a kilencstrófás, plusz egysoros befejezésben: „nem tudtam igazi neved.” Rákos ebben rokona, tanítványa a matematikus-filozófus Pascalnak, akinek párizsi síremlékénél is tisztelgett, vallva vele a fölismerések fölismerését: „A dolgok nem mutatják, hogy nincs Isten / de nem is mutatják kézzelfoghatóan / Isten jelenlétét. Rejtőző Istent mutatnak / csak. Minden magán viseli e bélyeget. Az Úr Jézus – a *Miatyánk* tanításakor – „rejtekekben lévő” Atyáról beszél. (*Máté* 6,6)

Mindenképpen elgondolkodtató és megnyugtató vagy nyugtalanító, ami Hegedűs Loránt református püspök *Jézus és Einstein* című tanulmányában olvasható: Einstein szerint Isten „kifürkészhetetlen”, „kikutathatatlan”, „végtelen magasabbrendű” lény, „gondolaterő”.

Rákos Isten-képe / Isten-élménye kozmikus átéltségre utal: Ő omnipraesens és omnipotens: „mindenkor mindenhol jelen / való vagy...” Így szól *A hitetlen imája* felütése. Továbbá: „a roppant úr a homlokod / szemed napok naprendszerek... tér sem volt még s lettél a tér... és idő lettél az időben / ok az okságnak szövetében...”

Itt ráismerhetünk Aquinói Szent Tamás istenérveire és porszemvoltunkra. Örökös, intenzív mozgásban van, dialektikus cselekvésben: „sodrod szüntelen / öröl, lebont... újraépítéd amit lebontasz”; ezért erősen igés-igeneves a vers, s nem tűri az írásjeleket.

Hogyan tudná megnevezni az emberfia, hisz beszűkítené, antropomorfizálná. Mit vár hát tőle a Föld szegény fia? Hogy megnevezhesse közelítésében s hozzáfordulásában: „mondani vágya / egyetlen szót s nem bír, hiába... úgy szeretne kimondani, / hogy belehal a hallgatásba.” Így hát „hiába kerestelek...” A találkozás, az egymásra lelés kudarcba fullad. A konkrét istenjelenés rendkívüliségében részesülő Ady Sionhegy alattiságán nem tud segíteni „a szép öreg Úr”, nem viheti föl lakóhelyére. A költő a „Hogy hívnak téged...?” kérdésére eltávolodással válaszol.

Az erősen öszövetségi kötődésű Rákos Sándor nemigen tudta kimondani a krisztusi fölhatalmazás révén nyert feltétlen bizalmat, ráhagyatkozást tartalmazó fiúi istenszólítást: Pater Noster – Mi Atyánk. (Úgy, mint a görög liturgiában éneklő az áldozópap: „És méltass minket Urunk, hogy bizalommal, elítélés nélkül bátorkodjunk téged mennyei Isten-Atyánknak nevezni és mondani...”)

Az Istennel s önmagával tusakodó, viaskodó Rákos mindig szem előtt tartotta Jákob küzdelmét Valakivel.

Mivel Istennel szemben erősnek bizonyult, áldást nyer, ám hiába kérdi a nevét. Rákos sem bírta az Örökkévalóra ezt a roppant nagy, megkerülhetetlen feladatot. Istenkereső vívódásaiban nyugtalanító kérdéseire egyedül kutatta a választ, úgy, hogy sokáig nem tudta nevének nevezni.

Így hát arra kényszerül a fürkész-kutató elme, hogy *Vak bújócška* címet adjon tapogató keresgélő, istenessé váló versének. Mintha gyermekjáték volna, s a földlakó a tűnő, a hunyó újra és újra. Vajon meddig kell számolnia keserű szájjal, mindun-

talán kudarcot vallva? Mikor lesz Ő a hunyó: a kereső? Magas frekvenciájú – mint annyiszor Rákos verskezdése: „ha nem vagy mért csalog az embert / ha vagy mért vagy annyira rejtve, / hogy létezésed a halandó / ne tudja csak kínlódva sejtse.” (Berszenyiben töretlen még a hit a *Fohászkodás*ban. Művének címe kétséget sem hagy: ő „ohajtva sejt”, nem kínlódva, kimondja: „Léted világít, mint az égő / Nap...” Tehát a külvilágban is, bárhol, mindenütt Isten művét látja. Rákos, élete vége felé tartva azt szögezi le: „Én istenem itt belül / künn kit nem találtam...” (*Változat*).

Miért van így? Hogy közel is van, máskor viszont végtelen nagyságában, amint Izaiásnál megtorpant bennünket a különbségtevése: „...az én gondolataim / nem ti gondolataitok / az én útjaim nem a ti útjaitok.” (Igen, amennyivel „magasabb az ég / a földnél...” (Izajás 56,8–9).

Egyenlő, vagy egyenlőtlen játék? Rákos belemegy, ám csak a hallására támaszkodhat s földi(es) észjárására: „...távoli tört nesz voltál... levélsóhajjal, lombusogással, mint-ha üzentél volna néha.” Jel volt persze, de („kihült nyom... káprázat.”)

A következetes Rákos Sándor levonja a tanulságot: „már nem hiszem, hogy rádtalálok / és nem hiszem, hogy rámtalálhat / késő kegyed...” Ezért többet kér: „...mégis hozzám hajolhatnál, kézzel illetve...” Emberi gesztust remél.

Rákos bibliai ihletésű, előbb tusakodó, majd istenkereső és -közelítő, utóbb istenes és krisztusi versei végül meglelt mederbe torkollanak, elfogadássá, mi több, vallomássá változnak: „szóra bénán leborulok eléd.”

Az *Az aki dudás* – *Csörte* című kötetének nyitóverse – József Attila ars poeticáját juttatja eszünkbe, miszerint, „Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni! / ott kell annak megtanulni, / hogyan kell a dudát fújni...”

Rákos az öregkor keserveire, nyomorúságaira gondolt, hogyan „kell szállnom, egyre pokolabbra...” Bizony, megdöbbeneti, megriasztja a fiatalabbat a Pokol főnév melléknévi középfokúsítása, s okvetlen fölfigyel az isten-megnevezés megismétlésére kiemelt verspozícióban: befejezőszóként, de most már birtokos személyragosan: „Istenem”. A *hitetlen imájában* nem tudta kimondani / leírni: „...úgy megyek / néven én sem neveztelek.” Úgy vélte, sőt kötetcímmé emelte: *Senki úr Semmibe indul*. A nagy kezdőbetűs Semmi lassanként *valahová*ra módosul: a megnevezhetetlen pedig személynévmásos Úristen, én Istenem lesz. (*Könyörgés jó halálért*), ugyanitt még „te kötábla, te kard” metaforává lényegül. A haláshoz felütésében egyedüli mentségként fohászkodik: „kihez forduljak istenem”; továbbá: „csillagoknak őre” (*Kis rést, ha nyitnál*). A *Krisztus Szegénye* című versben az *Újszövetség*hez érkezett el: „magához fogad a Názáreti Jézus.” Alázatos elfogadássá válik a költő magatartása: Áldassék a verő kéz, azt is ki tudja mondani, amit Ady írt istenes verse homlokzatára: „Rendben van Úristen... kiáltom én is...”

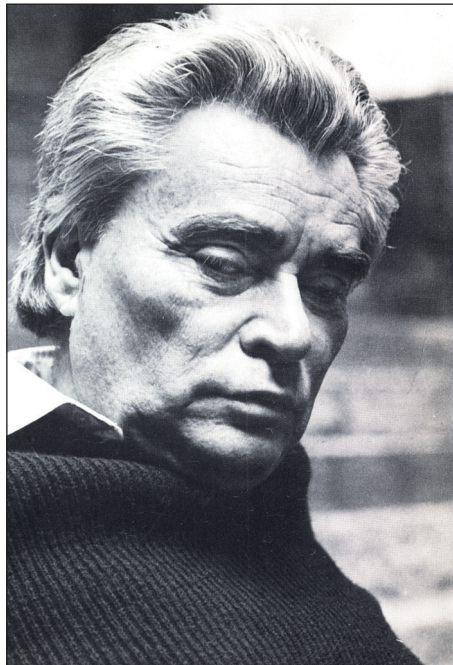
Egyszer csak elmarad a „hitetlenül” határozószó is *Ima* című művében: „ugrásomat / aládúcolta egy megtartó tenyér – én Istenem, hát köszönet ezért is.” Ha van még egy kérése, egy lesz a „kicsinyek” közül: Pár fényes órát kér csupán., Dolgavégezetlenül nem akar távozni: „Fékezd Uram az időt / fogd vissza az estét.”

Hiszi: holta után Nyíló végtelen várja jézusi csodával: „majd száraz lábbal járni a vízen / majd átlépní a nyíló végtelenbe.” Jellemző költőnkre *A bárány lázadása*,

Ábrahám és Izsák története, az ősatya hit és hűségpróbájának továbbírása. A fiú a végső pillanatban fellázad, mégpedig hívő emberhez méltó módon: „áldozat / ha kell / önszántamból / magamat áldozzam...”. Lám, az Üdvözítő önként adta magát a szenvedésre. Megváltás csakis így következhet. A Ne hagyj magamra utolsó kéréseinek egyike (József Attila is ezt kérte halála előérzetében: „Fogadj fiadnak, Istenem”).

Igaz, a lázadó hajlam fölbukkan még Rákosban: „Uram... padlóra küldtél... ez már embertelen – istentelen – kínzás...” (A mű címe: *Rendben van, Úristen*) Rendben van? De hát ki tudná fölemelni, mikor már „féljelen” csupán a jelenléte. Ilyen címen szerkesztette könyvvé a költő hátrahagyott írásait felesége, Szentpál Mónika, 2002-ben. Ezeket a füzetlapokon, olykor egy gyógyszerdobozon fedezhető fel a Rákos-líra egyik fő vonulata: a költő ágyhoz szögezett párbeszédet folytat Istennel. Vége a tusakodásnak. A zsoltáros költő zsoltárt ír, illetve írta, ha kusza betűi olvashatók volnának. Négy és fél sor után a felesége rögzítette a *Zsoltárt*. Hadd idézzem magasfeszültségű felütését: „Uram, Te nem csak a hívők, a hitetlenek istene is vagy / Nyisd meg füled beszédem előtt...” Sötétség után fény, hogy egyszer még fölemelkedjen: „Bűneimmel együtt eléd járulok... Hatalmas a mi Istenünk... Megszabadított kétségeimtől.

1999 adventjén kerekedett egészé az évezredek zsoltárköltészetével rokon konfeszzió, karácsony első napján pedig lezárult földi pályája. Az öregkori, földi féljelen teljes jelenlétté táult. A föltárhatatlan föltárult.

Rákos Sándor (1921–1999) (fotó: Vahl Ottó)

SIPOS LÁSZLÓ

A nagyhét és a húsvét emblematikus jelenetei Szabolcs-Szatmár-Bereg középkori falképein

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a középkori szakrális építészet gazdag tárháza, ősi templomai pedig sokszor rejtjenek unikális falképeket.

Immár három évtizede fotózom a Felső-Tisza-vidék műemléktemplomait és azok középkori falképeit. A magam eszközeivel kezdettől fogva igyekeztem ráirányítani a figyelmet ezek értékeire, a feltárások és felújítások eredményeire. Szakmai és ismeretterjesztő publikációimban különös hangsúlyt kaptak a magyarországi viszonylatban is unikális falképek.¹

Ebben a tanulmányban a nagyhét és a húsvét emblematikus jeleneteit Szabolcs-Szatmár-Bereg megye templomainak középkori falképein keresztül mutatom be, illetőleg elemzem.²

Reményeim szerint ez a rövid tanulmány (és annak képei) a kedves olvasót is e varázslatos vidék bejárására, különleges templomainak megtekintésére ösztönzik majd. Előljáróban azonban egy gyakran használt fogalmat definiálnék, az ikonográfiáét. Az ikonográfia a képtartalmak tudománya, a művészettörténet olyan tudományos eszköze, amely a műtárgyak tartalmának értelmezésével és meghatározásával foglalkozik.³

Lényegében véve a keresztény művészet egésze Jézus Krisztusra vonatkozik. Életének jelenetei és személyének ábrázolása adják a legfontosabb témákat.⁴

A keresztény templomok képzőművészeti programjának központi alakja ebből fakadóan maga Jézus Krisztus. Életének jelenetei közül is kiemelt jelentőséget tulajdonít a szakrális művészet a virágvasárnaptól húsvétig terjedő utolsó nyolc napnak.

A húsvétot megelőző hét az úgynevezett nagyhét (latinul: Hebdomada sancta). A

¹ Ezek a *Műemlékvédelem, az Értékmentő, a Falu, Város, Régió, az Örökség, a Kelet-Magyarország* és a *Nyírségi Gondolat* hasábjain, az utóbbi könyvtárában, a *Bessenyei Almanach*ban és kilenc tanulmánykötetben jelentek meg. A Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemlében az Europa Nostra-díjas templomokat mutattam be: Sonkádort, Gyügyét, Szamosújlakot. Azután a laskodi Szent László-ciklust, majd a lónyai templomfreskókat elemeztem, legutóbb pedig Máriapócs középkori templomának falképeit.

² A bemutatott képanyag – nagy méretben és színesben – a Jézustól Szent Lászlóig – Középkori falképek Szabolcs-Szatmár-Beregből című fotóalbumban (Örökségünk Könyvkiadó, 2021) majd annak második, bővített kiadásában (Örökségünk Könyvkiadó, 2021) láttak napvilágot. Az albumhoz kapcsolódóan az ICOMOS kérésére jelent meg a *Tanulmányok Szabolcs-Szatmár-Bereg középkori falképeiről* című kötet (Örökségünk Könyvkiadó, 2021).

³ Ezt a művészettörténeti definíciót vette át – általános elfogadottsága okán – a Wikipédia is.

⁴ SEIBERT, JUTTA (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*. Budapest, 1994, 144.

Nagyhét a virágvasárnapkal kezdődik és „a szent három nappal” (latinul: Triduum sacrum) zárul, mely napok neve a keresztény liturgiában a „nagy” előtaggal bővül, így nagycsütörtöknek, nagypénteknek és nagyszombatnak hívjuk azokat.⁵

Virágvasárnap a Húsvét előtti vasárnap neve. Ezen a napon vonult be Jézus Jeruzsálembe. Mind a négy evangélium részletesen beszámol erről. Jézus Krisztus előtt tisztelegvén Máté, Márk és Lukács szerint az emberek felsőruháikat az útra terítették és gallyakat vágtak a fákról.⁶ János az egyedüli, aki palmaágakat említ.⁷

Nagycsütörtök az utolsó vacsorának és a papság alapításának ünnepe, valamint Jézus elfogatásának, szenvedése kezdetének emlékezete.

Nagypéntek Krisztus elítéltetésének és kereszthalálának napja.

Nagyszombat pedig az év egyetlen olyan napja, amikor nem lehet szentmisét bemutatni: az egyház mintegy Krisztus sírjánál virraszt. (A nagyszombat esti szertartások liturgikus szempontból már a húsvétvasárnap előesti ünnepléséhez tartoznak.)

A húsvét Krisztus feltámadásának napja, egyben a kereszténység legnagyobb ünnepe. Az ezekhez az ünnepekhez, illetve a nagyhét emblematikus jeleneteihez kapcsolódó bibliai szövegeket – archaikussága és nyelvi ízessége okán – Károli Gáspár (1529–1592) *Biblia*-fordítása szerint idézem.⁸

Vegyük sorra az említett nagy napokat!

Kezdjük meg a kalandozást a középkori freskók világában!

Virágvasárnap – Bevonulás Jeruzsálembe

Krisztus szenvedésének története a jeruzsálemi bevonulással kezdődik. Hogy beszélj ez el Máté evangéliuma?

És mikor közeledtek Jeruzsálemhez, és Bethfagéba, az olajfák hegyéhez jutottak vala, akkor elkülde Jézus két tanítványt, és monda nékik: Menjetek ebbe a faluba, a mely előttetek van, és legott találtok egy megkötött szamarat és vele együtt az ő vembét; oldjátok el és hozzátok ide nékem. És ha valaki valamit szól néktek, mondjátok, hogy az Úrnak van szüksége rájuk: és legott el fogja bocsátani őket. Mindez pedig azért lett, hogy beteljesedjék a próféta mondása, a ki így szólott: Mondjátok meg Sion leányának: Imhol jő néked a te királyod, alázatosan és számaron ülve, és teherhordozó számarának vembén. A tanítványok pedig elmenvén és úgy cselekedvén, a mint Jézus parancsolta vala nékik. Elhozzák a szamarat és annak vembét, és felső ruháikat rájuk terítették, és ráüle azokra. A sokaság legnagyobb része pedig felső ruháit az útra teríté; mások pedig a fákról gallyakat vagdálnak és hintenek vala az útra. Az előtte és utána menő sokaság pedig kiált vala, mondván: Hozsánna a Dávid fiának! Áldott, a ki jő az Úrnak nevében! Hozsánna a magasságban! És a mikor

⁵ A Wikipédia „Nagyhét” címszava alapján.

⁶ Lásd: Máté 21. 8., Márk 11. 8. és Lukács 19. 36.

⁷ Lásd: János 12. 12–13.

⁸ A Károli Biblia (Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Újtestamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár), Budapest, 1990. Az Interneten: Károli Biblia lásd <http://www.bibl.u-szeged.hu> / Biblia.

*bemegy vala Jeruzsálembe, felháborodék az egész város, mondván: Kicsoda ez? A sokaság pedig monda: Ez Jézus, a galileai Názáretből való próféta.*⁹

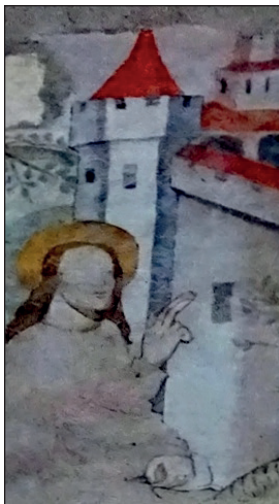
És hogy meséli el ezt János?

*Másnap a nagy sokaság, a mely az ünnepre jött vala, hallván, hogy Jézus Jeruzsálembe jő. Pálmaágakat vőn, és kiméne elébe, és kiált vala: Hozsánna: Áldott, a ki jő az Úrnak nevében, az Izráelnek ama királya! Találván pedig Jézus egy szamarat, felüle arra, a mint meg van írva: Ne félj Sionnak leánya: Imé a te királyod jő, számárnak vembén ülve.*¹⁰

A bevonulás Jeruzsálembe jelenet egyik legszebb középkori ábrázolása Nagyar református templomának reneszánsz falképén látható.¹¹

A keresztény művészet lexikona szerint a nyugati egyházban a jeruzsálemi bevonulás nyitja meg a Passió-ciklusokat. Jézus itt „szabályosan” ül a szamárán, amely mögött néha ott jön a csikó is. A késő középkori ábrázolásokon nagy tömeg látható Jeruzsálem kapui előtt, messzire nyúló tájban. Pálmaágak helyett pedig általában hazai fák és bokrok ágait lengetik Jézus előtt.¹²

A Nagyar templomban fennmaradt XV. századi bevonulás-jelenet különösen részletegazdag. Az emberek jelentős csoportjai által kísért és fogadott Jézus Krisztus számárháton lovagol Jeruzsálem kapuja felé. Mögötte maga a város, Jeruzsálem látható. Az igényesen megfestett nyolcszögletű bástya, a városfal plasztikusan övezi a passió további jeleneteinek helyt adó szent várost. Az emberek Jézust leveles ágakkal köszöntik. A háttérben pedig látható az a fa is, melynek ágairól szó lehet.

Jézus Jeruzsálem falai előtt
(Nagyar)

Bevonulás Jeruzsálembe (Nagyar)

A részletnagyítás, mint ha csak egy önálló Biblia-illustráció lenne a Jeruzsálemet megintő (megfeddő) Jézus Krisztussal:

A részletnagyítás, mint ha csak egy önálló Biblia-illustráció lenne a Jeruzsálemet megintő (megfeddő) Jézus Krisztussal:

*Jeruzsálem, Jeruzsálem! Ki megölöd a prófétákat és megköved azokat, a kik te hozzád küldettek, hányszor akartam egybegyűjteni a te fiaidat, miképen a tyúk egybegyűjti kis csirkéit szárnya alá; és te nem akartad.*¹³

⁹ Máté 21. 1–11.

¹⁰ János 12. 12–15.

¹¹ A szerző által korábban közölve: Jézustól Szent Lászlóig – Középkori falképek Szabolcs-Szatmár-Beregből című fotóalbumban (Örökségünk Könyvkiadó, 2021) majd annak második, bővített kiadásában (Örökségünk Könyvkiadó, 2021).

¹² SEIBERT, JUTTA (szerk.): A keresztény művészet lexikona. Budapest, 1994, 52–53.

¹³ Máté 23. 37.

Utolsó vacsora

Utolsó vacsora (Nagyar)

Nagycsütörtök eseménye az utolsó vacsora is, amit szintén egy nagyari falképen vehetünk szemügyre.

Az *Utolsó vacsora* történetét Márk evangéliumából idézzük föl:

És a kovásztalan kenyerek ünnepének első napján, mikor a húsvéti bárányt vágják vala, mondának néki az ő tanítványai: Hol akarsz, hogy elmenvén megkészítsük, hogy megehed a húsvéti bárányt? Akkor elküldte kettőt az ő tanítványai közül, és monda nékik: Menjetek el a városba, és egy ember jö előtökte, a ki egy korsó vizet visz; kövessétek őt, És a hová bemegy,

mondjátok a házi gazdának: A Mester kérde: hol van az a szállás, a hol megeszem az én tanítványaimmal a húsvéti bárányt? És ő mutat néktek egy nagy vacsoráló házat berendezve, készen: ott készítsétek el nekünk. Elmenének azért az ő tanítványai, és jutának a városba, és úgy találák, a mint nékik megmondotta, és elkészíték a húsvéti bárányt. Mikor pedig este lön, oda méne a tizenkettővel. És a mikor leülnek és esznek vala monda Jézus: Bizony mondom néktek, egy közületek elárul engem, a ki velem eszik. Ők pedig kezdének szomorkodni és néki egyenként mondani: Csak nem én? A másik is: Csak nem én? Ő pedig felelvén, monda nékik: Egy a tizenkettő közül, a ki velem együtt márt a tálba. Az embernek Fia jóllehet elmegy, a mint meg van írva felöle; de jaj annak az embernek, a ki az embernek Fiát elárulja; jobb lenne annak az embernek, ha nem született volna. És mikor ők evének, vévén Jézus a kenyeret, és hálákat adván, megtöré és adá nékik, mondván: Vegyétek, egyétek; ez az én testem. És vévén a poharat, [és] hálákat adván, adá nékik; és ivának abból mindnyájan; És monda nékik: Ez az én vérem, az új szövetség [vére,] a mely sokakért kiontatik. Bizony mondom néktek, nem iszom többé a szőlőtőnek gyümölcséből mind ama napig, a mikor mint újat iszom azt az Isten országában.¹⁴

Az utolsó vacsora-ábrázolások Krisztusnak tizenkét tanítványával együtt elköltött utolsó vacsoráját, ezzel együtt az oltáriszentség alapítását idézik fel.

A szakrális ábrázolásokban csak a IX. században jelenik meg a Júdás árulására utaló motívum: az áruló apostol többnyire Krisztussal együtt nyúl a tálba. János, a kedvelt tanítvány pedig olykor Jézus mellére hajtja a fejét. Ezt a keresztény művészet lexikona azzal az antik szokással magyarázza, hogy akkoriban a lakomákon fekvé étkeztek. A középkori ábrázolásokon, ahol a résztvevők az asztalnál ülnek, a Jézus „keblére hajoló” János tartásában van valami természetellenes, de igen szemléletesen megjeleníti azt is, hogy ez volt az a tanítvány, „akit kedvelt Jézus”.

A XII. századtól kezdve Szent János ilyenkor néha csukva tartja a szemét, ami azt jelképezi, hogy az Apokalipszis majdani szerzője lelki szemével égi titkot szemlél.¹⁵

¹⁴ Márk 14. 12–25.

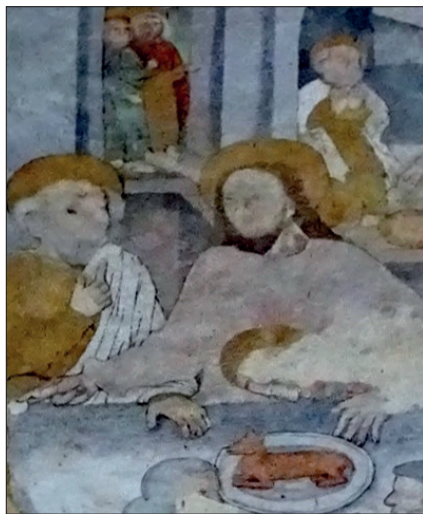
¹⁵ SEIBERT, JUTTA (szerk.): A keresztény művészet lexikona. Budapest 1994, 313–314.

A Magyarban fennmaradt Utolsó vacsora reneszánsz templomi falképeink egyik leg-rangosabbja,¹⁶ szerkesztését, megformálását, színvilágát tekintve pedig európai rangú példája.

A falkép fókuszában a négyszögletes asztal, közepén pedig a tálon a bárány látható. Az asztalt Jézus Krisztus és a tizenkét tanítvány üli körbe. Mindegyik arca önálló egyéniséget, egyedi sajátosságokat hordoz.

Külön említésre méltó, hogy a szokásos sematikus ábrázolásokkal szemben itt a háttér is megelevenedik, három különböző jelenetet láthatunk, amelyek a korábbi idősíkokból mutatnak egy-egy jelenetet: Lázár feltámasztásától a jézusi lábmosásig. Mindezt a kivételes kvalitásokkal rendelkező festő mintegy „időablakokból”, azaz építészeti elemekkel tagoltan mutatja meg.

A falkép közepének kiemelt részlete különösen szuggesztív! Jézus Krisztus látható az Utolsó vacsora-jelenet középpontjában. Tőle balra Júdás, aki egy kendővel leplezve Jézussal egyszerre nyúl a tálhoz. Tőle jobbra pedig János, a kedvenc tanítvány, amint Jézus keblére hajtja fejét. S mintha csak erről szólna a már hivatkozott lexikon¹⁷: János tartásában van valami természetellenes, de igen szemléletesen megjeleníti azt is, hogy ő volt az a tanítvány, „akit kedvelt Jézus”.

Jézus Júdással és Jánossal (Nagyar)

Keresztrefeszítés

Nagypéntek Krisztus elítéltetésének és keresztalálának napja.

Nagypéntek képzőművészeti megjelenítését azonban kétségkívül a „Keresztrefeszítés” uralja. A keresztrefeszített, szenvedő Krisztus a középkorban válik a keresztény művészet központi témájává.¹⁸ Nem véletlen, hogy megyénkben több ilyen témájú középkori falképünk is fennmaradt.

Márk elbeszélése szerint:

És vivék őt a Golgotha [nevű] helyre, a mely megmagyarázva annyi, mint: koponya helye. (...) Vala pedig három óra, mikor megfeszíték őt. Az ő kárhoztatásának oka pedig így vala fölébe felírva: A zsidók királya. Két rablót is megfeszítének vele, egyet jobb és egyet bal keze felől. És beteljesedék az írás, a mely [azt] mondja: És a bűnösök közé számláltaték. (...) Mikor pedig hat óra lőn, sötétség támadá az egész földön kilencz óráig. És kilencz

¹⁶ Közölve a szerző által a *Jézustól Szent Lászlóig – Középkori falképek Szabolcs-Szatmár-Beregből* című fotóalbum (Örökségünk Könyvkiadó, 2021) majd annak második, bővített kiadása (Örökségünk Könyvkiadó, 2021) hátsó borítóján.

¹⁷ SEIBERT, JUTTA (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*. Budapest 1994, 314.

¹⁸ I. m., 145.

órákor fennszóval kiáltja Jézus mondván: *Elói, Elói! Lamma Sabaktáni? a mi megmagyarázva annyi, mint: Én Istenem, én Istenem! miért hagyál el engemet? Némelyek pedig meghallván ezt az ott állók közül, mondának: Ímé Illést hívja. Egy ember pedig odafutamodék és egy szivacsot megtöltvén eczettel és azt nádszálla tűzvévén, inni ada néki, mondván: Hagyjátok el, lássuk, ha eljő-e Illés, hogy levegye őt. Jézus pedig nagy fennszóval kiáltván kibocsátá lelkét. És a templom kárpítja fölétől aljáig ketté hasada. Látván pedig a százdos, a ki vele átellenben áll vala, hogy ekként kiáltva bocsátá ki lelkét, monda: Bizony, ez az ember Isten Fia vala! Valának pedig asszonyok is, a kik távolról nézik vala, a kik között vala Mária Magdaléna, és Mária, a kis Jakabnak és Józsénak anyja, és Salomé.¹⁹*

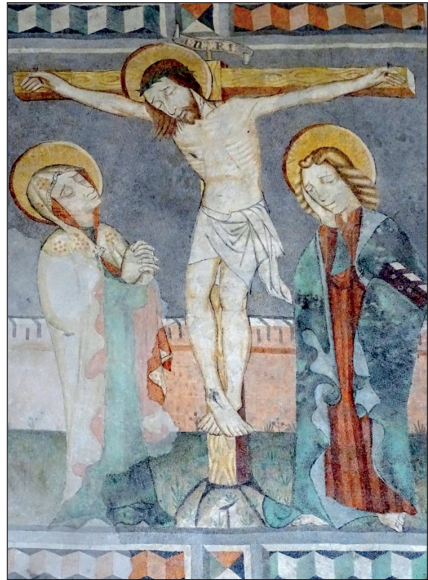
A jelenlévők János evangéliuma szerint:

Jézus keresztje alatt pedig ott állottak vala az ő anyja, és az öanyjának nőtestvére: Mária, a Kleopás felesége és Mária Magdaléna.²⁰

A megyénkben fönmaradt, csak a keresztrefeszített Jézus Krisztust (a két lator nélkül) ábrázoló freskók közül a legkvalitásosabb a tarpai és a baktalórántházi.

A tarpai református templom XV. századi Keresztrefeszítése a legjobb állapotban fennmaradt és művészileg is legigényesebb középkori falképeink közé tartozik.²¹ A Golgotán Jeruzsálem falai előtt keresztrefeszített Jézus (a fájdalmas Krisztus) keresztje fölött ott a felirat: INRI.²² Két oldalt a két Mária (Szűz Mária és Mária Magdolna) áll.

A három alak fájdalmas, illetőleg szenvedő arckifejezése, a szemek szuggesztív megfestése, Mária imára kulcsolt keze és a ruhák leomló redői a gótika tanult mesterére utalnak. A baktalórántházi Urunk mennybemenetele római katolikus templom²³ *Keresztrefeszítés-*

Keresztrefeszítés (Tarpa)

falképénél ugyancsak három alakot láthatunk. A feltűnően magas golgotai keresztrefeszített Jézus Krisztus lábainál, balról imára kulcsolt kézzel Mária, jobbról pedig – kezében könyvvel – János áll. Krisztus sebeiből patakszik a vér, Mária arcán a fájdalom tükröződik, ahogy fiára föltekint. A Golgota három keresztjét ábrázoló falkép

¹⁹ Márk 15. 22, 25–28, 33–40.

²⁰ János 19. 25.

²¹ Közölve a *Tanulmányok Szabolcs-Szatmár-Bereg középkori falképeiről* című kötet (Örökségünk Könyvkiadó, 2021) címlapján, megemlítve ugyanott a 76. oldalon, továbbá a *Titkot rejtő templomok – Műemlékvédelmi és művészettörténeti írások a Felső-Tisza-vidék szakrális építészetéről és falképeiről* (Örökségünk Könyvkiadó 2020, 140.)

²² Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum.

²³ A templom freskóiról részletesebben lásd GAYLHOFFER-KOVÁCS GÁBOR: A baktalórántházi római katolikus templom középkori falképei. In: KOLLÁR TIBOR (szerk.): Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig (SzSzBMTKÜ 2013, 80–93.).

Nyírbéltek római katolikus templomában található.²⁴ A nyírbélteki – sajnos csak töredékesen fennmaradt – Keresztfeszítés-falkép esetében a teljes jelenet egy hangsúlyos pillanata látható. A két lator között keresztre feszített Jézushoz hosszú dárdán nyújtják föl az ecetes szivacsot, és meglepően jó állapotában megőrzötteen látható egy paripa hátán a római százados.

Máté evangéliuma így beszéli el az itt történeteket: *És egy közülük azonnal odafutamodván, egy szivacsot vön, és megtöltvén ecettel és egy nádszállra tűzvévén, inni ad vala néki. (...) Jézus pedig ismét nagy fennszóval kiáltván, kiadá lelkét. És íme, a templom kárpitja fölétől aljáig kettéhasada; és a föld megindula, és a kősziklák megrepedezének, És a sírok megnyílának, és sok elhunyt szentnek teste föltámadá. (...) A százados pedig, és akik övele őrizték vala Jézust, látván a földindulást és amik történtek vala, igen megrémülének, mondván: Bizony, Istennek Fia vala ez!*²⁵

Keresztfeszítés (Baktalórántháza)

*Bizony, Istennek Fia vala ez!*²⁵

A Piéta, avagy Krisztus siratása

A *Pieta* (magyaros írással: piéta) az olasz *pietà*, „szánalom” szóból ered és a fájdalmas anyára, a Krisztust sirató Máriára utal.²⁶

Bár konkrét bibliai szövegrész nem vonatkozik rá, a középkorban Máriát egyedül is ábrázolják halott fiával az ölében. A szakrális művészetnek (ezen belül a szobrászatnak) ez az új témája a XIV. században vált önállóvá német női kolostorokban, ahol az ezeknek az alkotásoknak az alapjául szolgáló misztikus írások is keletkeztek. Itáliában a XV. században jelenik meg ez az ábrázolási típus, s átkerült a festészetbe is. *A keresztény művészet lexikona* szerint ezeken az alkotásokon aztán már nem Mária kétségbeesett fájdalmát ábrázolták, hanem „az üdvösség bizonyosságától átjárt, lecsillapodott anyát”, aki fájdalommal tárja a szemlélődő hívek elé fiának sebektől és a töviskoronától megszentelt testét.²⁷

²⁴ Közölve és részletesebben elemezve a *Tüköt rejtő templomok – Műemlékvédelmi és művészettörténeti írások a Felső-Tisza-vidék szakrális építészetéről és falképeiről* (Örökségünk Könyvkiadó 2020, 36–37.) és a *Tanulmányok Szabolcs-Szatmár-Bereg középkori falképeiről* (Örökségünk Könyvkiadó, 2021, 10–11.) című kötetekben. Megemlíti a *Középkori falképeink titokzatos világa – Néhány emblematikus példa Szabolcs-Szatmár-Beregből* című tanulmányban (Bessenyei Almanach 2021. Nyíregyházán, 2022).

²⁵ Máté 27. 48, 50–52, 54.

²⁶ A Wikipédia „Piéta” címszava nyomán.

²⁷ SEIBERT, JUTTA (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*. Budapest, 1994, 195.

Pieta (Napkor)

Pieta (Piricse)

Megyénkben két – rendkívül töredékes – *Pieta*-ábrázolás maradt fenn: Piricsén és Napkoron. A piricsei református templom *Pieta* töredéke²⁸ a többretegű és rétegeiben is roncsolódott freskó ellenére is meghatározható. Az ornamentális keretben ábrázolt jelenetben a dicsfényvel övezett Mária ölében tartja a keresztre feszített Krisztus testét, akinek bal keze, jobb felkarja, teste jól kivehető. Fejét és lábait azonban már a református művészet késő reneszánsz virágai²⁹ „helyettesítik”.

Még töredékesebben, még rosszabb állapotban maradt fenn a napkori római katolikus templom *Pieta* falképe. Ezen ugyan Mária arca, s fejkendője, továbbá ruházatának mintája jól kivehető, Jézus Krisztus teste Mária ölében azonban csak az értő szem számára bontakozik ki. Látszik a bordás mellkas, a leomló jobb kéz és balszáron Jézus arcának töredéke. Kétségkívül annakidején ez az alkotás is megrendítő hatású lehetett!

A mennybemenetel

Mária Magdolnával való találkozásakor a feltámadt Krisztus azt mondja, hogy fölmege az Atyához. A Keresztény művészet lexikona szerint ezen és apokrif hagyományokon alapszik az az elképzelés, hogy Krisztus a sírból ment föl a mennybe, ámde az is elő-

²⁸ Közölve a *Jézustól Szent Lászlóig – Középkori falképek Szabolcs-Szatmár-Beregből* című fotóalbumban (Örökségünk Könyvkiadó, 2021) majd annak második, bővített kiadásában (Örökségünk Könyvkiadó, 2021).

²⁹ A református művészet kései reneszánsz virágairól részletesebben lásd *A reneszánsz kései virágai*. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2010. 1. sz. 137–141.

Mennybemenetel (Márokpapi)

fordul, hogy angyalok segítik a fölemelkedésben, vagy mennyei kíséretként veszik őt körül.³⁰

...és felemelvén az ő kezeit, megáldá őket. És lön, hogy míg áldá őket, tőlök elszakadván, felviteték a mennybe. – Olvasható Lukács evangéliumában.³¹

Márokpapi templomában azonban egy egészen különleges *Mennybemenetel*-freskó maradt fenn.³² Márokpapi Árpád-kori temploma feltehetően a XIII. század utolsó harmadában épült. Az 1937-es munkálatok során – sajnos helyrehozhatatlan károkat okozva – leverték a külső és belső vakolat alatt addig meglévő freskókat, 1939-ben pedig villám csapott belé. Ennyi rontás és csapás után kész csoda, hogy valami megmaradt a középkori templomból. Annak még fellelhető értékeit a 2000 után elkezdődött szakszerű föltárás hozta napvilágra. Ekkor kerültek elő a töredékes

falképek, melyek restaurálását 2004-től végezték el.³³

A képek – stílusjegyeik alapján az 1400-as átépítés után, a XV. század első éveiben készülhettek. A diadalív déli oldalán egy igen ritka kép került napvilágra. A csak töredékesen kivehető Keresztrefeszítés-jelenet fölött mandorlában ábrázolják Krisztus mennybemenetelét, ami azért rendkívül ritka, mert a keresztre feszített Megváltót két szárnyas angyal a keresztfával együtt röpti a mennyekbe. (Jékely Zsombor szerint ez Szent Ferenc stigmatizációjához kapcsolódó ábrázolás.³⁴ Hasonlóak legközelebb csak Dél-Itáliában maradtak fönn.)

*

Összegezve elmondhatjuk, hogy – mint azt a felvillantott tíz falkép(részlet) is meggyőzően tanúsítja – Szabolcs, Szatmár és Bereg középkori templomfreskói olykor elsőségük, olykor művészeti kvalitásaik, olykor pedig ábrázolásmódjuk unikális volta miatt különleges helyet foglalnak el a XIII–XV. századi magyar művészet történetében.

³⁰ SEIBERT, JUTTA (szerk.): A keresztény művészet lexikona. Budapest, 1994, 191–193.

³¹ Lukács 24. 50–51.

³² Az első ezt elemző tanulmány a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle számára íródott, de annak szünetelése miatt az Értékmentő 2011. évi 2. számában, a 12–13. oldalon, három műemlékforóval jelent meg. Szerepel az Értékmentő(ben) – Műemlékvédelmi írások, tanulmányok, tudósítások (Örökségünk Könyvkiadó, 2015) és a Helyszíni Szemle – Tanulmányok a társadalomtudományok köréből (Örökségünk Könyvkiadó, 2016) című kötetekben is.

³³ Részletesebben lásd: Titkot rejtő templomok – Műemlékvédelmi és művészettörténeti írások a Felső-Tisza-vidék szakrális építészetéről és falképeiről. Örökségünk Könyvkiadó, 2020, 124–127.

³⁴ JÉKELY ZSOMBOR – LÁNGI JÓZSEF: Falfestészeti emlékek a középkori Magyarország északkeleti megyéiből (Teleki László Alapítvány 2009).

BUJI FERENC

Fanny és Alexander

Az idén negyven éve, 1982-ben született a XX. század egyik legnagyobb filmrendezőjének, az éppen tizenöt éve elhunyt Ingmar Bergmannnak (1918–2007) korszakos alkotása, a *Fanny és Alexander*.¹ Noha a film nem tartozik Bergman legkiválóbb, legnagyobb hatású, legerőteljesebb munkái közé, mégis nagyszabású, filmtörténeti jelentőségű műről van szó, melyet ráadásul kiemelkedő hely illet meg az életmű egészében. A film ereje nem intenzitásában, hanem *architektúrájában* rejlik. Bergman a *Fanny és Alexandert* munkássága összefoglaló és lezáró filmjének szánta, és ezt a szerepet tökéletesen be is tölti. Többször nyilatkozta, hogy ez az utolsó filmje, és ha ezt követően készültek még – az életmű szempontjából inkább epilógikus jellegű – alkotásai, az nem változtat a tényen: élete és művészete fő gondolatait Bergman e nagy műgonddal megkomponált filmben foglalta össze.

Bergmant egész élete során tulajdonképpen egyetlen problémahalmaz érdekelte, és gyakorlatilag minden egyes filmjében ugyanazokkal az egzisztenciális problémákkal küzdött: hit és hitetlenség, erkölcs és erkölcstelenség, szeretet és szeretetlenség, emberi kapcsolatok és elidegenedés. Ez a küzdelem azonban, bármennyire is heroikus volt, eredményesnek semmiképpen nem tekinthető: leszámítva egy-két „kakukktojást” (pl. *Szűzforrás*), a megoldástól, megoldásoktól éppen olyan távolság választja el kései, mint korai filmjeit. Bergman zsenialitásán túl talán ennek a *permanens megoldatlansági helyzetnek, életfogytiglan tartó krízisnek* is köszönhető, hogy tulajdonképpen nincs gyenge alkotása. Bergmann nem azért rendezett újabb és újabb filmeket, mert történetesen ez volt a hivatása, vagy mert eleget akart tenni közönsége várakozásának, hanem mert újra és újra megpróbálta megoldani legbelső, kízó problémáit. Ilyen módon lehetett képes arra, amire még a legkiválóbb rendezők sem képesek: filmjei csaknem azonosan magas színvonalúak.

A *Fanny és Alexander* elején éppen a karácsonyi készülődés közepén találjuk a nagypolgári Ekdahl családot. A család feje, az egész Ekdahl-ház úrnője a nagymama, az egykori kiváló színésznő: Helena Ekdahl. Férje már nem él. Három fia közül a legidősebb, Oscar, az Ekdahl család birtokában lévő helyi színház igazgatója s egyúttal színész; felesége, Emilie, úgyszintén színésznő; két gyerejük, Fanny és Alexander, a film címadó kulcsszereplői. A középső fiú, Carl, a helyi – uppsalai – egyetem professzora; német felesége, Lydia. A legkisebb fiú, Gustav Adolf, a színház éttermének vezetője; felesége, Alma. Az egyszerre bensőséges és jó hangulatú karácsony után egy hónappal éppen a *Hamlet* főpróbája folyik, amikor Oscar a színpadon rosszul lesz, s nem sokkal később meghal. Özvegye, Emilie hozzámege a helyi evangélikus püspökhöz, Edvard

¹ *Fanny és Alexander (Fanny och Alexander)*. Francia–német–svéd filmdráma. 1982. 188 perc (rendezői változat: 312 perc). Forgatókönyvíró és rendező: Ingmar Bergman.

Vergérushoz, s gyermekeivel – Fannyval és Alexanderrel – együtt a püspöki palotába költözik. Rövidesen kiderül, hogy ez mind az ő, mind a gyermekei számára rossz döntés volt – de már nincs visszaút: a püspök nem hajlandó elválni, és mint nevelőapa, a gyerekeket sem hajlandó visszaengedni az Ekdahl-házba. A két gyereket végül a család zsidó barátja, s egyúttal a nagymama régi szeretője, Isak bácsi szökteti meg a püspöki palotából, s egy ideig, míg el nem ül a vihar, magánál tartja őket. Közben egy baleset következtében, melyet új felesége okozott akaratan kívül, a püspök halálos égési sérüléseket szenved, s így Emilie és két gyermeke újra szabaddá válik: visszatérhetnek az Ekdahl-házba.

*

A film nagyon gondosan megkomponált, és – különösen a jóval hosszabb rendezői változatában – túlzottan részletgazdag ahhoz, hogy a sok apró, de korántsem jelentéktelen részletbe belemerülhetnénk. Meg kell elégednünk a fő vonalak elemzésével, amelyek alapja két fő helyszín – a két külön világ – bemutatása.

1. Az Ekdahl-villa. Az Ekdahl-villa a maga rendkívül gazdag, szinte burjánzó nagypolgári berendezésével az életöröm háza. A nagycsalád tagjai – a nagymama, gyerekei és azok házastársai, valamint az unokák – szeretetben, egymásra odafigyelve élik életüket e lakásokra osztott villában. Ebből a meleg, családias légkörből bőségesen kijut még a cselédségnek, és nem utolsósorban a nagymama zsidó szeretőjének is. Nem mintha ebben a családban nem lennének problémák. Vannak, csakhogy az Ekdahl családon belül ezeket is jól tudják kezelni. Amikor a kicsattanó életörömű Ekdahl fiú, Gustav Adolf behabarodik gyermekei új pesztonkájába, még felesége, Alma is el tudja fogadni a viszonyt. Bár a pesztonka kap tőle egy pofont, de – karácsony lévén – egyúttal meg is ajándékozta egy igazi ruhakölteménnyel. „Jut is, marad is” – mondja némileg rezignált női bölcsességgel férje kalandjáról sógornőjének. És nem alaptalanul, mert hiszen szó sincs arról, hogy Gustav Adolf ne szeretné a feleségét, vagy hogy szexuálisan megunt volna. Csak éppen nem tudott ellenállni egy kis kalandnak. Miután pedig e törvénytelen kapcsolatból gyermek születik, Gustav Adolf az Ekdahl család teljes támogatásával bőkezűen gondoskodik mind az anyáról, mind a gyerekről.

A családban csaknem minden szinten megjelenik a gondtalan és felszabadult játékoság. Nemcsak színtársulatot tartanak fenn, melynek előadásain a család több tagja is szerepel, de még a szexuális együttléteket is áthatja a játékoság. A tekintélyes egyetemi professzor, Carl még arra is képes, hogy félrehívja az unokák seregét és bemutassa előttük tudományát: hogyan lehet egy csapásra három legyet ütni, vagyis egyetlen szellentéssel elfújni három gyertyát. A produkciót természetesen a gyereksereg harsány kacajjal jutalmazza. Vallásosságuk nem mély, de azért a maga felszínességében is elkötelezett, és semmilyen módon nincs ellentétben életszeretetükkel: nagyon jól kiegészíti azt. Puritanizmusnak nyoma sincs a családban. Mindenki irányában jóindulatot tanúsítanak. Amikor karácsony vigíliájának napján ünnepi előadást tartanak, s utána a színházban a nézőket is bőkezűen vendégül látják, az étterem vezetője, Gustav Adolf nagyon komolyan figyelmezteti az úri társasághoz szokott felszolgálókat, s egyúttal az

Ekdahl család általános „filozófiáját” is kifejti: „A társaság, ahogy mondják, meglehetősen vegyes lesz. [...] Ennek ellenére nem akarok látni sem rosszalló tekintetet, sem pimasz viselkedést, sem felhúzott szemöldököt. Örömteli ünneplést akarok, melegetséget és segítőkészséget.”

Egyfajta idill jellemzi tehát az Ekdahl-házat, „a mi kis világunkat”, mint ahogy a film végén Gustav Adolf utal rá.

Azért repedések is megjelennek ezen a világon, és ezeken keresztül beszivárognak a külvilág gondjai, problémái. Carl karácsony este, lefekvés előtt szembesül azzal, hogy egyébként gazdagon berendezett lakásában hideg van. Felesége felvilágosítja, hogy takarékoskodniuk kell, mert már nincs hitelük tűzifára. Kiderül, hogy hiába nagy barátja az Ekdahl családnak a nagymama gazdag zsidó szeretője, Isak Jacobi, ha pénzről van szó, nincs barátság, és Carlnak is csak uzsorakamatra hajlandó kölcsönözni. Ezek az egzisztenciális gondok hozzák elő azokat a problémákat, amelyek már más, sokkal mélyebb értelemben egzisztenciálisak. Carl, akit egyetemi karrierje sem tudott megvédeni a társadalmi létezés fenyegető értelmetlenségétől, egyszerre kétségbeesetten és tünődve kérdi kissé együgyű, de jóindulatú feleségétől: „Hogy lesz az ember középszerű? Meg tudod mondani nekem? Mikor lepi be a por? Mikor lesz belőle vesztes? Eleinte herceg, a királyi trón várományosa; aztán, mielőtt még észbe kapna, már le is taszították onnan.”

Miközben az Ekdahl-ház erőssége a másik ember iránti tisztelet és jóindulat, vagyis bizonyos értelemben *érzelmi* természetű, addig gyengesége *értelmi* természetű. A film végén Gustav Adolf a maga hosszú monológjában nem szépíti a helyzetet: „Mi, Ekdahllok nem azért jöttünk a világra, hogy keresztüllássunk rajta. Legjobb, ha rá sem bagózzunk a nagy összefüggésekre. Itt kell élnünk ebben a világban, a mi kis világunkban. [...] A világ a rablók tanyája, és hamarosan ránk borul az éjszaka. Legyünk kedvesek, nagylelkűek, gyengédek és jók. [...] Ezért fontos, és egyáltalán nem szégyellnivaló, hogy az ember örülni tudjon ennek a kis világnak, a jó ételnek, a szelíd mosolyoknak, a virágzó gyümölcsfáknak, a keringőknek.”

2. A püspöki palota. A püspöki rezidencia szinte mindenben ellentéte az Ekdahl-villának: puritán és egyszerű, ha nem egyenesen rideg és sivár, akárcsak ura, az evangélikus püspök, Edvard Vergérus, s ugyanezt lehet elmondani a püspök édesanyjáról, illetve alighanem vénkisasszony hűgáról is. Hiányzik innen a melegség, a derű, a játékoság, csak a legrosszabb értelemben vett rigorózus, hipokrizisbe hajló erkölcsösség uralkodik. A jóság helyét a kérlelhetetlen szigor foglalja el. A szakácsnő sem néz ki túlzottan bizalomgerjesztően, a szolgálok pedig ármánykodók vagy megfélemlítettek, vagy egyszerre mindkettő. A fordított értelemben vett „szentek szentjében” pedig a püspök kórosan elhízott, többé-kevésbé gyengeelméjű nagynénje fekszik, magatehetetlenül.

E püspöki palota lakója lesz az elhunyt Oscar özvegye, Emilie két gyermekével, Fannyval és Alexanderrel egyetemben. Két világ találkozik itt, melyek antagonisztikus ellentétben állnak egymással. A gyerekek azonnal felismerik, hogy hová kerültek, és különösen Alexander minden elképzelhető módon „obstruálja” újdonsült nevelőapját, aminek következtében nyílt kenyértörésre kerül sor közöttük. Az asszony csak aprán-

ként ébred rá arra, hogy csapdába került, ahonnan nagyon nehéz lesz kiszabadulnia. A kisfiú és a nevelőapja közötti konfliktus előbb-utóbb elkerülhetetlenül megjelenik a feleség és a férj között is, és ennek kibontakozása során csak fokozatosan jövünk rá, hogy valójában maga a püspök lényegileg hitetlen, és minden további nélkül képes arra, hogy saját érdekeinek érvényesítése során se Istent, sem embert ne nézzen.

*

Ez a két ház nemcsak két, végletesen különbözőt világot képvisel, hanem egyúttal két nagyon is zárt világot. Halála előtti karácsonyi beszédében Oscar egyértelműen utal erre, ha nem is az Ekdahl-ház, de a színház – az Ekdahl-színház – vonatkozásában: „Nekem egyedül ahhoz van tehetségem, [...] hogy szeretem ezt a kis világot itt, e ház vastag falai közt. És szeretem azokat az embereket, akik itt dolgoznak, ebben a zárt kis világban. Odakint van a nagy világ, és néha ennek a kis világnak egy pillanatra sikerül visszatükröznie a nagy világot, hogy jobban megértsük, és azoknak az embereknek, akik ide jönnek, lehetőséget adunk, hogy néhány percre vagy pillanatra ... elfelejtsék azt a kinti, nehéz világot. Színházunk kis sziget – a rend, a fény, a gondoskodás és a szeretet kis szigete.”

Egyáltalán nem csak a nagypolgári miliő teszi, hogy az Ekdahl-ház tulajdonképpen szigetként funkcionál a világban. Nyilván az is szükséges hozzá. A lényeg azonban nem a pénz, hanem az élethez való hozzáállás, a személyes viszonyok telítettsége megértéssel és jóindulattal. Életszeretet, segítőkészség, a megbocsátás képessége, az alacsonyabban állók le nem nézése, s nem utolsó sorban egy olyan vallásosság, amely ezt az általános hozzáállást csak még gazdagabbá teszi, mert bizonyos mélységi dimenziót kölcsönöz neki: íme, ezek azok az értékek, amelyek meghatározzák az Ekdahlokat. De mindez a pozitívum mégsem a vallásból fakad, hanem egyszerűen az emberi természet részét képezi, legalábbis amennyiben az ember helyesen tud a társas kapcsolatokra tekinteni. Valójában ez a forrása vallásosságuknak is, amely ennek a legjobb értelemben vett természetességnek a természetfölötti kiegészítése. S bár az Ekdahl-ház kapcsán határozottan *szigetről* van szó, ne feledkezzünk meg arról, hogy a család nemcsak a ház családon kívüli tagjainak ad sok mindent, hanem a színház révén az egész városnak is. Hogy Bergmannak volt-e valaha része egy ilyen életben, azt nem lehet tudni, de hogy filmjei az erre irányuló kínzó sóvárgásból fakadnak, az egyértelmű.

Azonban nemcsak az Ekdahl-ház sziget a nagyvilágban, hanem a püspöki rezidencia is, csak éppen másképpen, mint az előbbi. A maga puritanizmusával, szigorú vallásosságával nagyon kiüt abból modernizálódó, egyre inkább a kényelmet és az élvezeteket hajszoló korból és miliőből (a XX. század elején járunk), amelyben a film cselekménye játszódik. Míg az előbbi a *világigenlés* miatt zárkózik el a világtól, mert csak így tudja megőrizni magában azt, amilyenek a világnak lennie kellene, de amit az folyamatosan megtagad, az utóbbi a *világtagadás* miatt zárkózik el a világtól, mert a maga rigórus vallásosságának ormairól letekintve lenézi és megveti a világot, a hiúság vásárat.

Az a tény, hogy a bergmani alternatíva mindkét pólusán egy-egy sziget van, rámutat ennek az alternatívának a nagyon is *személyes* jellegére: Bergman nem általános társadalmi problémákat visz vászonra, hanem a saját egyedi, szinte csak rá vonatkozó

kérdéseit feszegeti filmjeiben. Bergman – lehet, hogy emberként nem, de művészként egyértelműen – úgy élte meg világát, mint akinek folytonos harcban kell állnia a püspöki rezidenciával, méghozzá az Ekdahl-világ képviselőjében; annak a világnak a képviselőjében, amely Bergman számára egy olyan idealitást reprezentál, amelyet sosem lehet elérni, s amely csak reménytelen vágyakozásának tárgya lehet. Bármennyire is furcsa ezt állítani, de filmjeiből ítélve Bergman saját személyes világa, a maga ténylegességében és meglétében sokkal közelebb áll a püspöki rezidenciához, mint az Ekdahl-lakhoz – hiszen egész életművének ez a mozgatórugója –, de vágyai magától értetődően ez utóbbi irányába hajtják. Hogy még világosabban fogalmazzak: *Bergman a püspöki rezidenciát nem a külső világban éli meg, hanem saját belső világában, méghozzá mint szenvedésének fő forrását*. Szeretne szabadulni tőle (szinte mindegyik filmje egy-egy kudarcba fulladt szabadulási kísérlet), de nem tud. Bergman örökre foglya maradt saját belső, ámde gyűlölt „püspöki palotájának”.

E két világ közötti belső feszültség hozta létre a bergmani filmművészetet, a XX. század alighanem legkomolyabb, legsúlyosabb és nem utolsósorban *legegységesebb* rendezői életművét. A probléma- és kérdésselvetés komolysága, elmélyültsége, mélységesen emberi volta az, ami Bergman filmjeit annak számára is érvényessé teszi, aki maga hasonló problémákkal egyáltalán nem küzd.

*

Van azonban egy harmadik világ is a *Fanny és Alexander*ben, ami a fenti két világot – legalábbis a bergmani felfogás szerint – valamiképpen összekapcsolja, vagy legalábbis össze kellene kapcsolnia, s ami a filmben a történetek *katalizátorának* szerepét játssza.

3. Isak Jacobi otthona. Ekdahlék meglehetősen szociális és immanens vallásosságáról már volt szó, mint ahogy a püspök képmutató vallásosságáról is. Bergmant magától értetődően taszítja az utóbbi, de az előbbi sem elégíti ki. Itt, Isak bácsi házában láthatjuk meg azt, hogy a vallás – a transzcendencia – voltaképpen mit jelent a rendező számára.

Isak bácsi háza meglehetősen ellentmondásos: tele van félelmetes dolgokkal, egészen a lélegző múmiáig elmenően, ami akkor sem való egy családi házba, ha nem lélegzik. Ne feledkezzünk meg azonban arról, hogy a „szent”-nek mint olyannak a leghíresebb vallástörténeti definíciója az, hogy *mysterium tremendum et fascinans* – vagyis: „félelmetes és megigéző titok” (Rudolf Otto). A szent egyszerre vonzó és ijesztő. Ezt a paradox kettősséget hordozza Isak bácsi háza is. Ugyanakkor ez a ház nem kíván alternatívája lenni a püspöki laknak. Már csak azért sem lehet az, mert *kívül van a realitás világán*. A püspöki lak *reális* alternatívája Ekdahlék háza.

Bergman alighanem azért választott zsidó miliőt ehhez, mert a kereszténységet – feltehetően elsősorban gyermekkori lutheránus tapasztalatai alapján – a ridegséggel, szeretetlenséggel és formális vallásossággal azonosította. Márpedig ha a kereszténységet ki akarta hagyni a képből, egyszerűen nem volt mihez nyúlnia saját környezetében, csak a zsidósághoz. Talán erre is volt gyermekkori indíttatása. A zsidó vallás már pusztán ismeretlensége, elzártsága miatt is elég titokzatos, és ez az információhiányból

fakadó titokzatosság könnyen fordul át „misztikus” értelemben vett titokzatosságba. A film kontextusában elegendő ezzel kapcsolatban csak a zsidó mágiára és a kabbalára gondolni. Ezt a „misztikus” miliőt legalább annyira markánsan ábrázolta Bergman, mint a másik kettőt. Vagyis Isak bácsi háza egy önálló, harmadik világot képvisel. Az egész film legfontosabb, központi jelenete is ehhez a világhoz kapcsolódik.

Bergman Isak Jacobit mint zsidót egyáltalán nem politikailag – filo- vagy antiszemita – módon ábrázolta. Az öregúr a maga csendes és szerény módján kiválóan belesimult az Ekdahl-házba, és jellegzetes zsidó öltözködésmódja ellenére is szinte családtagnak számított. Ráadásul ő hajtotta végre a gyerekek kiszabadítását is. Tehát alapvetően jó, sőt szeretetre méltó ember volt. Van azonban két dolog, amit nem lehet nem észrevenni, és ami a film – és Bergman – zsidóképét árnyalja. Az egyikről már volt szó: a középső Ekdahl fiú, Carl nem akar többet kölcsönkérni Isaktól, mert az nagyon magas kamatot számol fel neki. A vér tehát nem válik vízzé: Isak bácsi képes volt az általa olyannyira szeretett és őt befogadó Ekdahl család egyik tagjának uzsorakamatra kölcsönözni. De a jószágos Isak bácsinak van még egy másik problematikus arca is, és ezt maga a háza mutatja meg. Miközben ugyanis az Ekdahl család viszonylatában jovialis, szeretetreméltó öregúr, maga körül egy meglehetősen furcsa és kétes világot hozott létre. Vagyis egészen más arcot mutat kifelé, mint befelé. Van egy nyilvános, a társadalom számára is elfogadható arca, és van egy olyan rejtett arca, amelyet talán még szeretője, Helena sem ismert. Valójában az ő világa – az ő háza – még az Ekdahl-háznál vagy a püspöki palotánál is jobban elzárkózik a külvilágtól. Tele van kísértetekkel, szellemekkel (lásd állandóan mozgó bábuk), lélegző, mágikus hatásra megmozduló és sötétben világító múmiával (talán utalás arra, hogy a halál nem zár le mindent). Itt él Isak bácsi két unokaöccsével. Az egyik Aron, aki nappal kifejezetten konzolidált fiú, lesi Isak bácsi kívánságait, éjszaka azonban eléggé furcsa módon abban a nagy házban, ahol bőven lenne számára hely, Isak bácsi lábánál alszik, ráadásul nyitott szemmel, ha pedig éppen nem alszik, előbújik belőle a kisördög, és meglehetősen durván ijesztgeti a náluk lévő Alexandert – egy kisfiút! Nincs benne rossz szándék, de amit tesz, az mégis félelmetes, különösen a maga éjszakai környezetében.

Míg Aron valahol a külső és a belső világ, a társadalmi környezet és Isak bácsi házának határán van mint egyfajta közvetítő a két világ között, addig testvére, Ismael már teljesen és kizárólagosan ehhez a zárt világhoz tartozik, hiszen ebben a világtól elzárt házban egy szobába bezárva, „hét lakat alatt” őrzik, s annyira (köz)veszélyes, hogy szobájának – vagy inkább cellájának – ajtaját egy vasrácsos ajtó egészíti ki, amelyre ráadásul még külön vashálót is feszítettek. Ez nemcsak azt biztosítja, hogy ő ne tudjon onnan kijönni, hanem azt is, nehogy más be tudjon hozzá menni. Ismael szobája a bergmani „szentek szentje”, vagyis a legbelső, legrejtettebb zug, ahová még Aron is csak félve mer belépni. Még az ablak is be van deszkázva, és csak a deszkák között szűrődik be némi fény. Ez a szoba Ismaellel éppúgy a legbelső szentély Isak bácsi házában, mint a püspök házában a püspök gyengeelméjű, magatehetetlen nagynénjének szobája, s e két „szentek szentje” egyúttal nagyon intenzíven fejezi ki a két ház közötti különbséget: egyik oldalról az életteleniséget és a bénultságot, másik oldalról a természetfölötti hatékonyságot.

Ismael „közveszélyes” voltát azonban nem a szó hétköznapi értelmében kell érteni; ő nem fizikai értelemben veszélyes másokra, hanem egyszerűen lénye által. Ismael „rádiumber”, aki akár akaratán kívül is árthat azoknak a hétköznapi embereknek, akik nincsenek felkészülve a találkozásra egy ilyen személyiséggel, s akiket ezért meg kell védeni tőle. Mint ahogy hiperérzékenysége miatt Ismaelt is meg kell védeni a hétköznapi emberekkel való találkozástól. Ismael, aki korántsem meglepő módon embergyűlölő, maga is adekvátnak tekinti elzártságát. Azt is lehetne mondani, hogy a misztérium tremendális – félelmetes, ijesztő – aspektusa túl erősen jelenik meg benne ahhoz, hogy az emberek hétköznapi világát ne veszélyeztesse, s ennek ő maga is tudatában van. Mindenesetre Ismael tulajdonképpen mivoltát jól mutatja, hogy puritán egyszerűséggel berendezett szobája telis-tele van réges-régi, alighanem kabbalisztikus traktátusokkal, és még a földön is egymásra halmozva állnak az ezoterikus tudást képviselő könyvek.

Itt, a szentek szentjében a *mysterium magnum*, a nagy titok *maga Ismael*. Ismael *androgün*: se nem férfi, se nem nő, mert kívül van a mi megszokott, nemileg polarizált világunkon. Okkult és mágikus képességekkel rendelkezik: egyrészt tisztánlátó, hiszen látja Alexander legrejtettebb gondolatait is, másrészt arra is képes, hogy az Alexanderben lévő rejtett vágyakat „realizálja”, vagyis átvigye a valóságba.

Ismael megkéri Alexandert, hogy írja le saját nevét – ám amit a kisfiú leír, az mégis Ismael neve lesz. Ez az első jele annak a *participation mystique*-nek, „misztikus részessülésnek”, amely kettejük lényének összeolvadását jelenti, és amely előfeltétele annak, hogy Ismael – Alexandernek segítve – hatást, méghozzá negatív hatást tudjon gyakorolni a püspökre. Eme *participation mystique* miatt vetközteti le meztelenre Ismael Alexandert, hogy még a ruha se álljon közénk. Mondani sem kell: ahogy Ismael angrodünitásának semmi köze a mai genderelmélethez, éppúgy e jelenetnek sincs kapcsolata sem a homoszexualitással, sem a pedofíliával. Alexander gyilkos gyűlöletét felhasználva voltaképpen Ismael az, aki megöli a püspököt, amikor beindítja azokat a folyamatokat, amelyek eredményeképpen aztán a püspök meghal. Teszi ezt annak ellenére, hogy a gyerek tiltakozik, méghozzá nagyon is hangsúlyosan, ráadásul kétszer is. Vagyis hiába van gyilkos indulat a gyerekben, a gyilkosságtól mégis visszaretten, viszont a folyamatot, amit Ismael – a gyerek gyilkos gyűlöletéből merítve erejét – elindított, megállítani már nem lehet. A vágyból Ismael katalizátori közreműködése révén valóság lesz.

Ebben a környezetben vetődik fel a legélesebben Bergman alapkérdése, az Isten-kérdés. Az, hogy Aron egy meglehetősen visszataszító, vagy legalábbis parodisztikus Isten-bábuval ijesztgeti Alexandert, tulajdonképpen Isten ábrázolhatatlansága miatt abszurdum egy zsidó számára, s egyúttal arra is rámutat, hogy Isak bácsi házának vallásossága nagyon messze áll a hagyományos, vagyis ortodox zsidó vallásosságtól, de tulajdonképpen még a kabbalától is (talán az „Ismael” név is erre utal, Izmael ugyanis – Izsákkal ellentétben – Ábrahám nem zsidó törvénytelen fia volt). Azonban Alexander sem fogalmaz meg kedvezőbb véleményt Istenről: közli apja megjelenő szellemével, hogy „Isten szarik mindenkire”, továbbá Aronnak azt mondja, hogy „ha van Isten, akkor egy rohadt dög”; amire Aron válasza: „Szerintem nagyon érdekes az elméleted.”

Lényegileg tehát Aron és Alexander egy húron pendül az Isten-kérdésben. Ebben a „misztikus lakásban” az Isten-kérdés tehát inkább negatív módon vetődik fel és dől el, olyan módon, hogy az még a hagyományos zsidó vallásosság számára is blaszfémianak minősülne. Ez a lakás ugyanis nem Istenről szól, hanem a mágiáról, az okkultizmusról, a szellemekről. Voltaképpen ez az, amit Bergman a transzcendenciából meg tud ragadni, vagyis amivel a maga hitetlenségét vagy legalábbis kételkedését ellentételezni tudja. Bergman számára ez képviseli a megoldást. És ez bizony, valljuk be, nagyon szegényes. Gyakorlatilag ez a mai okkultizmus vagy *New Age* színvonala. Bergman az „istenit” csak az okkultizmusban és a mágiában tudja meglátni – miközben maga is tisztában van azzal, hogy ez egy igencsak kétes világ. Mindenesetre ebből a világból indul ki az a két akció (a gyerekek csodás-mágikus kiszabadítása, és a püspök mágikus megölése), ami az egész filmet a *happy end* irányába viszi el.

*

A *Fanny és Alexander* Bergman mélylélektani filmje, amelyben megfogalmazta a maga – részint csak vágyaiban élő, részint reális, részint irreális – világait: egyrészt a vágyott idillt az Ekdahl-ház képében; másrészt azt a rideg világot, amellyel egész életében harcba állt legbelül, a püspöki lak formájában; harmadrészt és végül azt az irreális világot, amelyről úgy gondolta, hogy a rideg szeretetlenség világtól meg tudná menteni, Isak bácsi házának formájában. Bergman érezte, hogy a maga nyomasztó világából csak egy *deus ex machinával* – vagyis csak egy csodával – menekülhetne meg: ahogy a gyerekeket Isak bácsi csak egy mágikus jellegű csodával tudja kimenekíteni a püspök házából, éppúgy Ismael is csupán egy mágikus művelettel tudta elérni, hogy a püspök a körülmények szerencsétlen – vagy ha úgy tetszik szerencsés – összjátéka folytán meghaljon. Ugyanakkor mindhárom világnak megvan a súlyos fogyatéka: a vágyott paradicsomi világ szellemi-intellektuális értelemben még középszerűnek is csak jóindulattal tekinthető: „életfilozófiája” túlzottan felszínes ahhoz, hogy az ember megérthesse általa a világfolyamatokat és azok mozgatórugóit, vallásossága pedig híján van a valódi transzcendenciának. Az elidegenedtség püspöki világából hiányzik minden melegség és derű, vagyis az egy jégheideg földi pokol. A zsidó mágikus világ pedig a maga szellemeivel, múmiáival és adott esetben fekete mágiájával önmagában véve is egy fölöttébb kétes szellemiséget képvisel. Bergman tehát – talán öntudatlanul is – számot vetett azzal, hogy nincs reális esélye arra, hogy a filmjeiben megjelenő egzisztenciális dilemmáira választ találjon, életfogytiglan nyomasztó problémáitól megszabaduljon. Ezért nyúlt hozzá oly gyakran a csoda eszközához, de azért is, mert számára a „transzcendenciát” legjobban a csoda jellemezte – ami, valljuk be, a transzcendenciaértelmezésnek egy meglehetősen alacsony és materiális szintjét képviseli.

Bergman ezzel a grandiózus, egész életművét lezáró alkotásával még utoljára megfogalmazta, hogy élete nagy kérdéseire *nem találta meg* a megoldást. Ezért a legutolsó szó mégsem a *happy endé*. A püspök szellemének Alexanderhez intézett szavai a film végén voltaképpen magának Bergmannak szólnak: „Nem menekülsz tőlem.”

FRISNYÁK SÁNDOR

A kilencvenéves Kormány Gyula életműve

Kormány Gyula, főiskolai professzor, az általános iskolai földrajztanárképzés kiemelkedő egyénisége, kilencvenéves. Hosszú idő és hatalmas teljesítmény áll mögötte, melyet a megadott időkeretben igyekszem felvázolni és értékelni.¹

Kormány Gyula Ibrányban született 1932. május 9-én. Iskolai tanulmányait szülőfalujában kezdte, majd Nyíregyházán a tanítóképzőn folytatta. Tanítói oklevelének megszerzése (1952) után az egri pedagógiai főiskolán, földrajz-biológia szakon tanult tovább. A földrajz szakon akkortájt évfolyamonként kb. 100–120 főiskolai hallgató tanult, és közülük hárman-négyen rendelkeztek tanítói képesítéssel, amely számukra egyfajta helyzeti előnyt és tekintélyt jelentett. Kormány Gyula hamar kiemelkedett évfolyamtársai köréből, nemcsak a tanítói oklevele miatt, hanem a mentalitásával, a pedagógiai, oktatásmódszertani alapképzettségével és a vele összefüggő megnyilvánulásaival, és közösségépítő-aktivizáló tevékenységével. Tanári diplomája átvételével (1955) az élethivatásra történő felkészülési-tudásszerzési életszakasza nem fejeződött be. A Nagyhalsz községben elkezdett tanári-tudásközvetítő munkája összekapcsolódott a folyamatos – mai szóhasználatnál élethosszig tartó – önképző, további diploma- és tudományos fokozatszerző tevékenységével. Nyolc évi (1955–1963) általános iskolai tanári munkájának eredményeire építve megpályázta és elnyerte az akkor alapítási korszakát élő Nyíregyházi Tanárképző Főiskola² neveléstudományi tanszékére meghirdetett tanársegédi állást.

A nagyhalszi évei alatt levelező hallgatóként továbbtanult, 1961-ben a Szegedi Tudományegyetemen középiskolai földrajztanári képesítést, később, főiskolai tanársegéd korában pedagógia szakos végzettséget (1965) is szerzett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. 1967-ben Szegeden doktorált a Rétköz tájféldrajza témaköréből írt értekezésével. Az egyetemi doktori fokozat elnyerésével a neveléstudományi tanszéken adjunktussá léptették elő, és a szenátus megbízta a személyügyi osztály vezetésével. 1970-ben Harkovban nyelvi továbbképzésen vett részt, évekkel

¹ Elhangzott a Nyíregyházi Egyetem Földrajztudományi Intézetében 2022. május 12-én a dr. Kormány Gyula professzor kilencvenedik születésnapja alkalmából rendezett tudományos konferencián.

² BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ – VINCZE TAMÁS (szerk.): Ötven éves a pedagógusképzés a Nyíregyházi Főiskolán. Nyíregyháza, 2013. Bessenyei Könyvkiadó, 243.; BALOGH ÁRPÁD (szerk.): A Nyíregyházi Főiskola 55 éve. Nyíregyháza, 2017. Nyíregyházi Egyetem, 270.

később orosz nyelvvizsgát tett, 1983-ban pedig kandidátusi minősítést szerzett, melyet a rendszerváltoztatás után a PhD-fokozattal egyenértékű tudományos minősítésnek nyilvánítottak. Nyugdíjazása előtt, 2001-ben még egy megmérettetést vállalt: a Pécsi Egyetemen habilitált és egyetemi magántanári oklevelet is szerzett. Talán ennek is köszönhető, hogy 2004-ben, a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolán az elsők között részesült Professor Emeritus kitüntetésben, s ezzel élete végéig a tanszék/intézet teljes szavazati jogú tagja maradt.

Kormány Gyula tanári pályafutásának legjelentősebb korszaka 1969-ben kezdődött, amikor főiskolai adjunktusként átkerült a Földrajz Tanszékre. Régi vágya teljesült, az oktatás és a tudományos kutatómunka kedvező feltételei felgyorsították életprogramjának megvalósítását. A tanszéki munka mellett még két éven át folytatta a személyügyi osztály vezetését és a tisztségével összefüggő közéleti tevékenységét.

A tanszék többi tagjához hasonlóan feladatot vállalt a tanszéképítés folyamatában, elsősorban az oktatás és a tudományos kutatómunka tárgyi feltételrendszerének megteremtésében. A körülbelül egy évtizedes tanszéképítés közös munkaként értékelhető, melynek eredményeiből minden oktató részesült.³ Az oktatás és a tudományos kutatás e műhelyében teljesedett ki Kormány Gyula alkotó tehetsége, ahogy a többi munkatársáé is.

Tanszéki oktatóként néhány évig csak az alapfeladatával, a földrajztanárképzéssel foglalkozott, intenzíven és magas színvonalon. A tanszéképítés második időszakában, amikor a főállású oktatók létszáma már lehetővé tette, megindult a tanárok specializálódása a földrajztudomány részdiszciplínáinak oktatására. Kormány Gyula – a már említett előzményekből következően – a tantárgy-pedagógia oktatására kapott megbízást. A szakdidaktikai előadások és a gyakorlati foglalkozások mellett, a tanárjelöltek gyakorlati felkészítését, a gyakorló iskolai tanárok módszertani továbbképzését és szakfelügyeletét is ellátta. S ekkor kezdte el a tantárgy-pedagógiai kutatómunkáját, mely később felgyorsította előre haladását, 1976-ban docensi, 1984-ben főiskolai tanári kinevezést kapott. A földrajz-módszertani stúdiumai mellett foglalkozott az általános természeti földrajz, a regionális földrajz, elsősorban a Kárpát-medence és Magyarország földrajzának oktatásával is.

Tanári tudásközvetítő munkája nem korlátozódott a tanszékre, külső meghívásoknak eleget téve előadásokat tartott tudományos konferenciákon, tanártovábbképző rendezvényeken, itthon és külföldön, tanított a miskolci Nagy Lajos Király Magánegyetem földrajz-ökológiai tanszékén és Kárpátalján, a beregszászi magyar főiskolán is.

Kormány Gyulát a szakmai berkekben elsősorban a földrajzmódszertan professzora-ként ismerik, de a régiókhhoz, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez kötődő tájföldrajzi kutatómunkája is igen jelentős. Mindez a pályakezdő éveiben a Rétköz vizsgálatával indult, de eredményeit sokáig nem publikálta. Az első tudományos dolgozata 1973-ban, 41 éves korában jelent meg, majd ezt követően folyamatosan közölte a regionális földrajz és a tantárgy-pedagógia témakörébe tartozó írásműveit. Tájékatató munkája

³ FRISNYÁK SÁNDOR: A nyíregyházi földrajztanárképzés öt évtizede (1964–2014). Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2015, 50. évf. 2. sz. 28–36.; FRISNYÁK SÁNDOR: Kormány Gyula nyolcvan éves. Földrajzi Közlemények, 136. évf. 2012. 2. sz. 227–228.

a Felső-Tisza-vidék és a Nyírség megyénkhez tartozó tájegységeire, tájegységreszeire terjedt, és terjed egészen napjainkig. Műveinek megalkotásában törekedett a korszerű kutatási módszertan, köztük a több mint másfél évszázados községsoros statisztikai adatbázis felhasználására, az összehasonlító (terep)vizsgálatok és a retrospektív (logikai visszakövetkeztető) elemzések alkalmazására.

A kutatási területeiről korábban megjelent régészeti, történeti, néprajzi és egyéb műveket alapnak tekintette és nem törekedett arra, hogy azok mondanivalóját – más megközelítésben – megismételje, vagy kiegészítse. Tudományos vizsgálatainak időbeli határait az integrált környezetátalakító, folyószabályozó és ármentesítő munkálatok megindításától, a XIX. század közepétől napjainkig terjedően jelölte ki, több idő-síkot, fejlődésszakaszt megállapítva. Tehát elődeinek munkáját folytatta, és a klaszszikus regionális földrajz követelményeinek megfelelően, tematikailag gazdagította. Kutató elődei, köztük a történeti tértudományok művelői, az emberi tevékenységek (létfenntartási rendszerek) térben meghatározó folyamatait és azokból formálódó térstruktúrákat jelenítették meg. Kormány Gyula e tárgyköroktől többre, a teljességre törekedett: a Rétköz, a Beregi- és a Szatmári-síkság monografikus feldolgozásában a természeti földrajzi alapokat, az antropogén ökológiai változásokat, továbbá a társadalom- és gazdaságföldrajz kutatási témakörébe tartozó jelenségeket és folyamatokat tárta fel, holisztikus szemlélettel.

Kutatási eredményeit alábbi könyveiben: *A Rétköz földrajza* (2000), *A Bereg-Szatmári-síkság természeti, társadalmi-gazdasági erőforrásai, fejlesztési lehetőségei* (2008), *Ibrány – Természeti, társadalmi-gazdaságföldrajzi adottságai, fejlesztési lehetőségei* (2010) és *Szemelvények a Rétköz természeti, társadalmi, gazdasági helyzetéről* (2021), továbbá *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája 2. (Társadalom-gazdaság)* című kötetében, a *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei földrajzi olvasókönyv* első és második kötetében, egyéb tanszéki kiadványokban, illetve a központi és regionális folyóiratokban tette közzé. A kistájokról írt monográfiáiban hatalmas mennyiségű tudományos ismeretanyagot közöl, saját szerkesztésű statisztikai táblázatokkal, grafikonokkal, diagramokkal és tematikus térképvázlatokkal, amelyek nemcsak a földrajzi ismereteinket gazdagítják, gyakorlati célokat is szolgálnak. Például felhasználhatók az önkormányzatok feladatmegoldásaihoz, a terület- és településfejlesztési tervek kimunkálásához is. Tájmonográfiái a honi földrajztudomány jelentős eredményei, ilyen műveket általában a kutatóintézetek kollektív munkával szoktak létrehozni.

Az ártéri síkságok monografikus és egyes résztémáira (pl. a kultúrtáj változás-folyamataira) koncentráló művein kívül sokat foglalkozott a Nyírség megyénkhez tartozó területeinek népesség- és agrár földrajzával, a mezőgazdaság ágazati és térszerkezet-változásaival, az agroökológiai feltételrendszer racionális használatával, összességében a fenntartható fejlődés lehetőségeivel. Az agrárgazdaság mai állapotrajzához az előzményeket is feltárja, alkalmazva a genetikai-fejlődéstörténeti vizsgálatokat, az ok-okozati összefüggések és kölcsönhatások elemzését és a szintézisalkotást. A végeredmény mindig feladatmegjelölés: (1) a népesség életkörülményeinek és kulturális fejlődésének javítása, (2) és a vizsgált téregység gazdasági fejlesztésének szükségessége és lehetőségei.

A *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népesség-, település- és agrár földrajzi sajátosságai 1941–2006 között* (2011) című könyvében is érvényesíti az említett kutatási módszertant. A három témakör feldolgozása egymásra épül, összekapcsolódik és összefüggéseket tár fel, többek között a népesség, az agroökológiai potenciál és a tájhasználat (határszerkezet) között. A több mint fél évszázados fejlődésfolyamatot a XXI. század elejére kialakult-működő agrárgazdasági tájörzetek komplex földrajzi jellemzésével fejezi be. S ebben a fejezetben is megfogalmazódik a változás és változtatás szükségessége: az agroökológiai feltételeknek megfelelő tájgazdálkodás kialakítása.

Tudományos munkásságának másik területe az oktatásmódszertan, az általános iskolai földrajztanítás tudományelméleti és gyakorlati kérdésköreinek vizsgálata, a pszichológia és a pedagógia eredményeinek felhasználásával. A tantárgy-pedagógia iránti érdeklődése tanárjelölt korában, Udvarhelyi Kendoff Károly (1903–1992) professzor földrajzmódszertani stúdiumai és szemináriumi foglalkozásain formálódott, majd a nagyhalászi iskolában töltött pályakezdő évei alatt felerősödött, ahol a korszerű módszerek alkalmazása (mintakövetés) mellett a kísérletező munkastílusa is kialakult. Az általános iskolai tapasztalatait később a Földrajz Tanszéken kamatoztatta, nem csak a tanárképzésben, a meginduló, és életművének második meghatározó területévé váló, tantárgypedagógiai kutató-publikáló tevékenységében is. Eleinte a földrajztanítás egy-egy részterületével, feladatmegoldásával, az idő előre haladtával, a gyorsan változó tantervekhez és az érvényben lévő tankönyvekhez kapcsolódó, koncepcionális témákkal, majd az önálló tanulói munkára nevelés módszertanával foglalkozott. Az utóbbi témában elért eredményeit – a tanszékvezető és a pályatársak ösztönzésére – *Az önálló tanulói munka lehetőségei és hatékonyságai az általános iskolai földrajzoktatás folyamatában* című, 1983-ban sikeresen megvédett kandidátusi disszertációjában foglalta össze. A rendszerváltoztatás után – tovább csiszolva mondanivalóját és figyelembe véve a változó tantervi követelményeket, értekezését az MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testülete önálló kötetben megjelentette (1993). Tantárgypedagógiai műveit a *Földrajztanítás*, a *Módszertani Közlemények* és a megyénkben megjelenő *Pedagógiai Műhely* című folyóiratokban, konferenciakötetekben és a már említett mestermű mellett további két, életműösszegző, *A korszerű földrajzoktatás* (2001) gyűjteményes és *A földrajz tanítása* (2004) című tanári kézikönyvében jelentette meg.

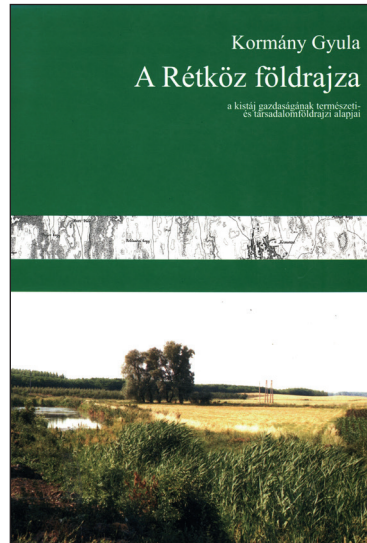
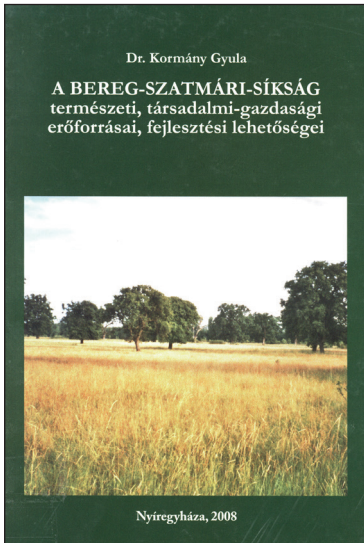
Kormány Gyula 2012-ben közölt bibliográfiája szerint 155 írásműve jelent meg, ennek 53%-a regionális földrajz, 34,8%-a földrajzmódszertan, a többi ismeretterjesztő írás vagy recenzió.⁴ Napjainkra az összes publikációinak száma 180-ra emelkedett, melyből nyolc önálló kötet. A százalékos adatok nem fejezik ki az értékarányokat, amelyeket megközelítően az egyre inkább elterjedő tudományometriai módszerekkel lehet majd feltárni. Munkásságát nem tekinthetjük befejezettnek, idős kora ellenére és felesége aktív közreműködésével, tovább folytatja tájföldrajzi értékteltáró és -közvetítő tevékenységét megyénk kistájaira kiterjedően, különböző idő-keresztmetszetekben vagy teljes fejlődésfolyamatként.

⁴ FRISNYÁK SÁNDOR – KÓKAI SÁNDOR (szerk.): Tiszteletkötet dr. Kormány Gyula egyetemi magántanár 80. születésnapjára. Nyíregyháza, 2012. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, 329–341.

Hatalmas életművét a tanszéki kollektíva a róla készül plakettel (1992), az Udvarhelyi Kendoff Károly-emlékéremmel (2003), és egy születésnapi tiszteletkötettel (2012), a tanszék és a rektor felterjesztésével a megyei önkormányzat Alkotói-díj (1998) adományozásával, az illetékes főhatóságunk a Magyar Köztársasági Érdemrend ezüst fokozatával (2002), szülővárosa Pro Urbe Ibrány (2011) és Ibrány Díszpolgára (2022) kitüntetéssel ismerte el.

Összegzőként, a pályaképvázlatunk alapján megállapítható, Kormány Gyula főiskolai professzor hatalmas életművével, az általános iskolai földrajztanárképző tevékenységével és tudományos alkotómunkájával maradandóan beírta nevét egyetemünk (és a jogelőd főiskola) Földrajz Tanszéke és a magyar földrajztudomány történetébe.

Életművéhez – a tanszéki oktatók és pályatársaink nevében is – szívből gratulálók, tudományos munkássága folytatásához jó egészséget, alkotó erőt, sok sikert és hosszú boldog életet kívánok.

MARIK SÁNDOR

„Egy nemzet legdrágább kincse a tehetség”

Beszélgetés Orendi Mihály sportvezetővel olimpiai aranyokról és más érmekről

Orendi Mihály magyar sportvezető 75 éves, hivatalosan nyugdíjas. Kétszer visszavonult, de mindkét alkalommal újabb feladatra kapott felkérést. Sőt, ebben az időszakban választották meg a Magyar Olimpiai Bizottság alelnökének is. A megbízásokat sikeresen teljesítette, most úgy tűnik, már csupán az aktív életutat lezáró teendők vannak hátra. A nyíregyházi atlétikai csarnok premierje, a fedettpályás atlétikai országos bajnokság után beszélgettünk több mint fél évszázados sportvezetői munkájáról. Arra kértem, hogy mielőtt az új létesítményről szólna, idézzük fel a grémium közleményét, amelyben alelnöki tisztségéből búcsúztatták, mert az egyben több évtizedes munkájának mértékadó értékelése is. A testület így fogalmazott: „A MOB gratulál! Orendi Mihály azon kevés sportvezetők egyike a világ sportjában, aki tevőlegesen is részt vett egy téli és egy nyári olimpiai bajnoki cím elnyerésében. Rendíthetetlen hitével és kitartásával Risztov Évát, majd a férfi rövidpályás gyorskorcsolyaváltót is az ötkarikás játékok dobogójának legfelső fokára segítette, hazánk első hosszútávúszó, majd első téli olimpiai aranyát szerezve ezzel.”¹

– *Kérem, ossza meg velünk, miként élte meg „a háttérben” a kiemelkedő sikerekhez vezető utat! Hogyan lett például Risztov Éva debreceni sportoló?*

– Östehetségként indult Hódmezővásárhelyen. 1999-ben, tizennégy évesen már hatszoros magyar bajnok volt, az ötven méter kivételével minden gyorsúszószámot megnyert, évekig sikert sikerre halmozott. 2005-ben részben váratlanul – bár baljós jelek után – jelentette be a visszavonulását. Még csak húszéves volt. Ebben az időben a Debreceni Sportcentrum vezetője voltam. Többször érdeklődtem Ruza Józsefnél, a szövetség akkori főtitkáránál, mi van Évával, mert egyszerűen nem értettem, hogy egy sikeres élversenyző miért fordít hátat ilyen fiatalon kedvenc sportágának. Konkrét választ nem kaptam, ő sem tudta. 2009 tavaszán telefonált Jóska, hogy Éva sehogy sem találja a helyét, bajban van, esetleg tudnám-e foglalkoztatni úszóedzőként, hátha kilendülne az apátiából. Felhívtam, és már másnap megjelent Debrecenben. Legalább

¹ Részlet a Magyar Olimpiai Bizottság közleményéből. 2018. május 15.

öt-hat órán át beszélgettünk. Megértettem, hogy kizárólag olimpiai bajnok akart lenni, mint példaképe, Egerszegi Krisztina. Számára az ezüst nem volt kielégítő. Ezért fordított hátat az úszásnak, három-négy évig talán be sem ugrott a medencébe. Magyarázata meggyőző volt, de azt is éreztem, van még benne bevethető tartalék erő. Új cél kellene, olyan, amit magáénak érezhet. Csupán azt a bizonyos első lépést lenne jó valahogyan megtenni. Közösen vázoltunk fel egy lehetséges jövőt: Debrecenbe költözik, edzőként fog dolgozni, egyetemi tanulmányokba kezd. Azután az uszodában kiderült, valójában a versenyzés is hiányzik neki.

– *Végül hogyan fordult a „célegyenesre”?*

– Talán a szerencse segített. Az újrakezdés a régi távokon számára nem volt járható út. Viszont önálló sportágként éppen akkoriban – 2008-ban Pekingben – lett az olimpiai program része a hosszútávú, pontosabban a tíz kilométeres nyíltvízi úszás. Tehát ismét felcsillant a vágyott lehetőség

Az olimpiai bajnok Londonból közvetlen repülőjáratral érkezett Debrecenbe

reménye, az olimpiai aranyérem. Amennyit Éva a következő három évben küzdött azért, hogy bajnok legyen, emberfeletti. Edzőivel két órán belüli eredmény elérését tűztük ki, ezt több versenyen biztonságosan teljesíteni tudta. A londoni részvételt, a

A bajnok szavai

„Azt a lehetőséget, amelyet 2009-ben adott nekem Orendi Mihály, ma a legtöbben elutasítanak. Mert abban a lehetőségben nem játszottak szerepet az anyagiak és mindenféle javak – az a lehetőség nekem volt lehetőség, mert felkínálta, hogy az lehetek, ami mindig is akartam lenni: olimpiai bajnok.”

(Nemzeti Sport, 2020. augusztus 11.)

„Életem legszebb ajándékát kaptam ma. Tudtam, hogy Debrecenből látogatók érkeznek hozzám. Vártam is őket a megbeszélt helyen. Vártam a kapuban, várakoztam, amikor is megállt egy pillanatra a szívverésem is, ugyanis az Olimpiai falu kapujában ÉDESANYUKÁMAT pillantottam meg. Életem legnagyobb meglepetése volt ez! Köszönöm azoknak, akik ezt megszervezték, és köszönöm azoknak, akik ezt mindvégig tudták és nem árulták el!!! KÖSZÖNÖM!

(Facebook, 2012. augusztus 11.)

„A londoni győzelem meghatározó az életem hátralévő részében. Azért kezdtem el úszni, hogy olimpiai bajnok legyek és az álom végül valóra vált. Az élmény, maga az út, a küzdés volt számomra a fontos, ami ezzel az életvitellel járt. És az, hogy volt miért...”

(vizipolo.hu, 2017. február 13.)

kvótát kiharcolnia azonban csak a lehetséges utolsó(!) megmérettetésen, napokkal London előtt sikerült. Miközben a végletekig elszánt versenyző a vízben rótt a kilométerek százait, azalatt többen a háttérben dolgoztunk: meg kellett teremteni a feltételeket, jelentős erkölcsi és anyagi támogatásra volt szükség. E téren sokat jelentett, hogy Szabó Tünde, az úszószövetség akkori főtitkára Budapesten kereste a lehetőségeket. Nekünk Debrecenből kellett megnyernünk a legjobb felkészítőket – köztük Vajda Tamás mesteredzőt (aki például korábban a tizenhatszoros világkupagyőztes Kovács Rita felkészülését irányította a hosszú távra), Széles Sándor mesteredzőt, Dévai Lászlót és a további

Risztov Éva és édesanyja

szakembereket. Ez az idő szorításában valódi szakmai csapatmunka volt. A teljesebb kép érdekében meg kell említenem Éva első edzőjét, Bán Sándort, akinek irányításával először jutott ki olimpiára, valamint Turi Györgyöt, aki korábban öt sikeres évben segítette, csiszolta tudását. Csapatmunka volt abban az értelemben is, hogy nekünk, akik csupán egyengettük a versenyző útját, szintén kitartónak, találékonynak, sőt még lélekbúvárnak is kellett lennünk. Én például emlékeztem a számára kudarcként megélt 2004-es athéni olimpiára, amikor potyogtak a könnyei. Nagyon hiányolta az édesanyját, aki átsegíthette volna a holtpontra, csak hogy nem volt ott. Talán akkor, elkeseredetten fogalmazódott meg benne a gondolat, hogy felhagy az úszással. 2012-ben Éva anyukáját Kósa Lajossal titokban kiutaztattuk Londonba – hátha a döntő pillanatban tényleg pluszt tud adni lányának. Hihetetlen élmény volt látni a verseny előtti találkozásukat. Lelki szemeim előtt felidéződött a három évvel korábbi beszélgetésünk borús hangulata, a felkészülés során látott, az emberi határokat feszegető küzdelem, majd az izgalom a kvótáért, a legutolsó pillanatban megragadott lehetőségért.

– *Hat évvel később megismertük Pjongcsang település nevét. A 2018. évi téli olimpiai játékok helyszíne Dél-Koreában nevezetes város lett sporttörténelmünk lapjain, hiszen Magyarország a téli olimpiák történetében ott nyert először aranyérmet. A MOB alelnökéként ön vezette a magyar küldöttséget, és jól tippelt, amikor félévvel a verseny előtt a csapat bemutatkozó sajtótájékoztatóján azt mondta: egy érem és 12–16 olimpiai pont lehet reális. Mire alapozta?*

– A számokra, a saját versenyzőink eredményeire és a versenytársak teljesítményére. Egy ilyen nagy megmérettetésen azért sohasem lehet biztosra menni, a pontszerző eredmények egy apró megingás miatt is elszállhatnak. Hat sportágban tizenkilenc magyar sportoló állt rajthoz. Végül a remélt egy érem a legfényesebb lett, ami kimondhatatlan örömet jelentett, hiszen tudtam, milyen hosszú, nehéz felkészülés alapozta meg. A rövidpályás gyorskorcsolya 5000 méteres férfi váltója az egyik legnehezebb, a „királyi” szám. Burján Csaba, Knoch Viktor és a két Liu fiú szinte csodát tett. A megszerzett 15 olimpiai pont, amire számítottam, majdnem elérte a maximumot. Hozzáteszem: magyar versenyzők korábban két ezüst- és négy bronzérmet gyűjtöttek téli játékokon.

A negyvenezres dél-koreai város következetes pályázó volt, 2012, 2014 után harmadszorra lett nyertes helyszín. Hétszáz méter tengerszint feletti magasságával, kedvező klímájával jó választásnak bizonyult, és a rendező ország kitett magáért. Csak egy példa: Szüлт, a fővárost a versenyhelyszínekkel 180 kilométeres nagysebességű vasút kötötte össze, amit az olimpiára építettek. Azóta tudjuk, hogy a sikerlistán számunkra Pjongcsang csupán az első helyszín volt, 2022 februárjában Pekingben a téli olimpián a magyar csapat szintet lépett. (A sikersorozat két hónappal később folytatódott: a rövidpályás gyorskorcsolyázók világbajnokságán Montrealban Sao-ang mindhárom egyéni távon aranyérmes lett, és megvédte a címét összetettben is. *A szerk.*)

– *A bajnok fivérek Budapesten születtek, magyar édesanya és kínai édesapa – Szabó Szabina és Liu Sao-lin – gyermekeiként. Mióta olimpiai aranyérmesek lettek, nevüket az egész országban ismerik. Az ön kapcsolata a családdal viszont régebbi. Mit lehet róluk tudni, hogyan értek a csúcsra éppen rövidpályás gyorskorcsolyában?*

– Először még a debreceni időkben találkoztunk versenyeken, s ki ne figyelne fel egy magyar színekben versenyző kínai testvérpárra. A nevüket kínai vagy angol nyelvről magyarra fordítva ismerjük, ezért a többféle változat.² A szülők közösen nevelték a gyerekeket Budapesten, együtt kerestek nekik sportágat is, többet kipróbáltak. Egyszer a Jégcsarnok környékén sétált a család és bementek szétnézni. A gyorskorcsolya mindkét fiúnak megtetszett, Sanyit főképpen a sebesség, a száguldás fogta meg, öccsét a korcsolyapengék nyugözték le. Később, már válogatott sportolóként úgy fogalmazták meg első élményüket, hogy a pályán látott fegyelmesség, összehangolt mozgás tetszett meg nekik és elragadta őket a jó hangulat. Hamar kiderült, hogy a fiúk tehetségesek.

Az aranyérmes Liu-testvérpár (fotó: Czeglédi Zsolt, MTT)

– *Sok rátermett fiatal sportol, de – feltételezem – még kell valami plusz is a majdani aranyéremhez. A „mi fiaink” esetében mi lehetett az?*

– Az élsport különleges világ, minden történet más. A Liu fiúk esetében 2007 lehetett a kulcs. Ekkor Budapesten rendezték a Korcsolya Világbajnokságot, amelyen kínai csapat is versenyzett. Feltűnt, hogy a mieinknél jóval eredményesebbek. Ezt a helyszínen látta Liu apuka, és a vendég sportvezetőkkel gyorsan szót értett, elintézte, hogy a gyerekei egy ideig kinti korcsolyaedzőknél tanulhassanak. Csangcsunt ajánlották neki, amely kilencmillió lakosával közepes nagyságú város Északkelet-Kínában, egyetemi és au-

² A Liu gyakori családnév Kínában. Az idősebb fiú adott neve Sao-lin Sándor. Az utóbbit azért kapta, hogy apjával ne legyen teljes névegyezés; a Sándor az anyai nagyapára utal. A fiatalabb testvér adott neve Sao-ang. Az Adó az édesanyjától kapott becenév, amely egy kedvelt császárra utal.

tóipari központ, jó korcsolyaiskolával. Apjuk elvitte oda őket; Sanyi tizenegy, Ádó nyolc éves volt akkor. Tizenöt hónap múlva, amikor visszajöttek, a versenyeken sorra leelőzték korábbi társaikat. A szülők akkortájt már elváltak ugyan, de a Németországban élő festőművész édesapa rendszeresen látogatta, segítette fiait. Még kétszer készültek kínai edzőtáborban, immár rövidebb ideig, miközben itthon országos rekordokat futottak. A korcsolyaszövetségben az okokat keresve arra a következtetésre jutottak, hogy ottani edzőjüket meghívják szakmai beszélgetésre, tapasztalatcserére. A találkozás 2010-ben olyannyira sikeres volt, hogy tanácsadói szerződés követte. Ő Zhang Jing, aki azóta már Budapestre költözött és évek óta a magyar rövidpályás gyorskorcsolya-válogatott vezető edzője, a sikerek egyik pillére, Csang Csing-lina néven ismert. Többször beszélgettem a fiúkkal a kínai felkészülés titkáról, mi az edzések alapvető különbsége. Elmondták: több hónapra volt szükségük, hogy felvegyék a kínai ritmust. A terhelést bírni volt a legnehezebb. Eleinte nagyon elfáradtak, az is előfordult, hogy elsírták magukat a kemény edzések után, de másnap folytatni kellett. Fizikailag megerősödtek, megszokták, hogy nincs könnyű nap, s egy idő után jönni kezdtek az eredmények. Ráadásul ezek a fiatalok nemcsak kitartóak, hanem ügyesek, kreatívok is. Pár éve egy verseny előtt arról beszélgettünk, hogy népszerűsíteni kellene a gyorskorcsolyát. Azonnal volt ötletük: versenyeznének egy drónnal, a gyorskorcsolyaváltó a jégen, az „ellenfél” a levegőben hasítana. Szoros verseny volt, kiváló hírverés lett. Mindazonáltal az újabb, pekingi érmek fényében sem győzöm hangsúlyozni, hogy elképesztő, mennyit dolgoznak ezek a srácok. Szívem szerint nemcsak Ádónak és Sanyinak, hanem minden olyan versenyzőtársuknak adnék egy érmet, akik segítették őket. Ahogy a friss aranyérmesünk is fogalmazott, ez csapatteljesítmény. Most fő céljuk a részvétel a 2026-os milánói téli olimpián. Ádó egyébként a sporttal hosszú távon kötelezte el magát, a Debreceni Egyetemen tanul Sport és rekreáció szakon. Sanyi a divat, a média világa felé kacsingat, az Instagramon 1,3 millió követője van, sokan Kínából. Mindkét fiatal magas állami kitüntetésekkel rendelkezik.³ Az idősebb még csak 26, a fiatalabb pedig 24 éves.

– *Az olimpiai aranyak szubjektív krónikája után áttérhetünk az új nyíregyházi atlétikai központra, amely első nagy megmértetésének tényével elfoglalta egy képzeletbeli dobogó legfelső fokát. Örven éven át minden fedettpályás országos atlétikai bajnokságot Budapesten rendeztek, ez változott meg most – Nyíregyháza jobb feltételeket kínált. Ho-*

2018-ban az Év gyorskorcsolyázója Liu Sao-ang volt; köszöntés a Korcsolyázó Szövetségben

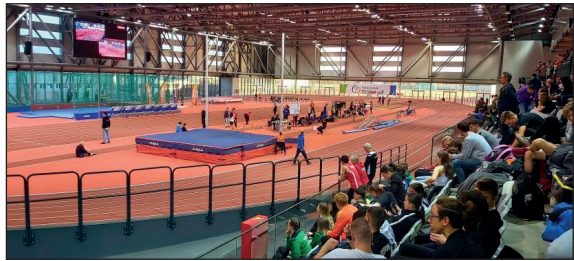
³ A köztársasági elnök kimagasló, sporttörténelmi jelentőségű eredményeikért 2018-ban a Magyar Érdemrend tisztikeresztje, 2022-ben a Magyar Érdemrend középkeresztje kitüntetést adományozta nekik.

gyan vélekedik a város sportéletének új büszkeségéről, amelynek avatásán díszvendégként volt jelen?

– Örömmel látom, hogy olyan kiváló feltételek várnak az atlétákra, amelyeknél jobbal és korszerűbbel az atlétikát szolgáló egyetlen hazai fedett létesítmény sem rendelkezik, alkalmas Európa-bajnokság rendezésére. Ez azért nagyszerű, mert hat-nyolc évvel ezelőtt egy nagyobbacska iskolai tornaterem-szintű beruházás tervével találkoztam, amikor meghívtak az első előkészítő megbeszélésre. Rögtön elmondtam: negyedszázaddal a nyíregyházi atlétika aranykora után nem érdemes ilyenre költeni a pénzt. Ha építkezünk, a jövőnek kell megfelelni, és olyan létesítményt létrehozni, ami nemcsak viszi a pénzt, hanem hozza is, önfenntartó, jó esetben nyereséges lehet. Ehhez nemzetközi szintű beruházás kell. Persze előnyben voltam: Debrecenben és Pesten részese lehettem sportberuházások indításának, külföldön is láttam néhány jó példát. És a projektért felelős csapat elkezdett dolgozni, mindenki tette a dolgát. A városi vezetők küzdöttek a pénzért, így lett a beruházás a kormány Modern Városok Programjának része 2015-ben. 3,8 milliárd támogatás birtokában kezdődhetett a tervezés. Három évvel később sikerült újabb 3,3 milliárd forint támogatáshoz jutni, amely végül nemcsak a remélt nagyívű építkezést tette lehetővé, sőt bővítette, hanem fedezte az időközben megemelkedett költségeket. A beruházás részleteit, anyagi ügyeit nem ismerem, de az nem is a külső tanácsadó sportvezető dolga.

– Mi adja az új létesítmény különlegességét?

– Ötezer négyzetméter körüli atlétikai csarnok másik is van az országban, a miénk egyediségét a hatsávós, kétszáz méteres futókörre, és az annak belsejében kialakított nyolcsávós egyenes pálya jelenti. A fedett csarnok nemcsak a futóknak kínál a nemzetközi versenyelőírásoknak minden szempontból megfelelő feltételeket, hanem a magas-, a rúd-, a távol- és a hármasugrók, valamint a súlylökők számára is. Kedvező, hogy elegendő hely van a bemelegítésekre és komplett szabadtéri versenyeket tudunk rendezni. Fontos a hatszáz személyes szurkolói lelátó, a résztvevők és a nézők elsőrangú tájékoztatása, a média jó kiszolgálása. A

A 2022-ben felavatott nyíregyházi atlétikai központ

további vonzerőt a közel ötvétszemélyes sportszálló és annak számos kiegészítő létesítménye jelenti. Ez nemcsak a helybeliek számára teszi lehetővé az atlétikai csarnok használatát, ami egyébként nagy luxus lenne. Az egész éves versenyzés, edzőtáborozás lehetősége az igazi kincs. Meggyőződésem, hogy a hazai és külföldi nagy csapatok, válogatottak közül jónéhány itt készül fel majd, amiből a létesítménynek jelentős bevétele származhat. Lényeges a városmarketing, az országos és nemzetközi rendezvények résztvevői Nyíregyháza jó hírnevét vihetik majd haza, amit kiegészíthetnek a médiaközvetítések.

– *Tehát örül a város megelőlegezett sikerének. Annál inkább, mert egész pályafutása alatt tősgyökeres nyíregyháziként tartották számon – még a Magyar Olimpiai Bizottság alelnökéként is így emlegették –, holott életútján a szabolcsi megyeszékhelyre költözés előtt és után is volt néhány jelképes mérföldkö. Hogyan alakultak a korai évei?*

– Valójában „trianoni gyerek” vagyok. Nagyszüleim erdélyiek, szüleim pedig eredetileg Szatmáron éltek – nővérem ott is született. Amikor azonban látszott, hogy a világháború utáni politika újra átírja a határt, nem akarták vállalni a határon kívüli magyarok életét. Édesapám a vasútnál dolgozott, egy korábban átjött kollégája ajánlott lehetőséget Kisújszálláson. A vasúti osztálymérnökségen – ami mai fogalmak szerint a pályafenntartást jelentette –, ugyanaz volt a feladata, mint korábban, csak éppen a Püspökladány–Záhony vonalszakaszon. Így lett születési helyem 1947-ben Kisújszállás. Édesanyám, aki régi szatmári családból származik, imádta szép szülővárosát és sokáig abban reménykedett, hogy az egyszer újra magyarországi város lesz. Amikor apukám számára kínálkozott egy mátészalkai munkalehetőség, rögtön költöztek is, hátha egyszer...; legyenek a közelben. A határ azonban nem változott, sőt sokáig utazni sem lehetett, így három testvérem mátészalkai születésű, én pedig ottani kisdiák lettem. A szülővárosomról személyes emlékeim alig vannak, csak édesapám nosztalgizott néha, amikor sportolni kezdtem, hogy biztosan azért, mert gyerekkoromban Puskás „Öcsi bácsi” térdén lovagoltam.

– *Hogyan került a futball-legenda a történetbe?*

– Szatmári kerülővel. Édesapám kisújszállási kollégája szüleimen kívül mászt vagy másokat is átsegített Magyarországra. Közülük az egyik később magas rangú katonatiszt, a Budapesti Honvéd Sportegyesület vezetője lett, és a baráti kapcsolat révén többször elhozta a híres focicsapatot Kisújszállásra. Ilyenkor ebéd közben két-három évesen sorra barátkoztam a bácsikkal. Valamikor a kilencvenes években egy fogadáson kerültem Puskás Ferenc közelébe és megemlítettem a történetemet. Kisújszállásra emlékezett, rám azonban nem; persze ezt nem is lehetett elvárni.

– *Mikor, hogyan köteleződött el a sporttal?*

– Elég későn. Középszkolásként jó tanuló voltam, főként a magyar irodalom, az irodalmi színpad kötött le, úgy tűnt, ez lesz az én utam. A hobbim pedig a fényképezés volt – ez mind a mai napig megmaradt. Testnevelő tanárom, Korompay Sándor látott bennem fantáziát, mert több sportágban jól mozogtam, atletizáltam, tornáztam és kitalálta, hogy háromtusázni kell. A futást és a lövészetet megkedveltem, de kiderült, hogy az úszást jobb lett volna gyermekkorban elkezdni, abban a szükségesnél mindig gyengébb voltam. A sportban a sokoldalúság, a többféle erőpróba tetszett, olyannyira, hogy a Testnevelési Főiskolára jelentkeztem, ahová elsőre felvettek. Akkoriban Balczó András volt a példaképem, később a szakdolgozatomat az ő technikájáról írtam. Tanáraim között olyan nagyformátumú pedagógusokat ismertem meg, akik meg tudták mutatni a hivatás szépségeit. Ilyenek voltak többek között Bácsalmási Péter olimpiikon atléta, mesteredző, Békési Sándor tornász, Harmati Sándor dobóatléta, Koltai Jenő atléta-mesteredző, a TF első rektora, Szabó Sándor öttusa szakedző, Szécsényi József egykori kiváló diszkoszvető, és kiemelten Tóth Ákos tanszékvezető, mesteredző, aki úszásbeli hiányosságaimat igyekezett pótolni. A TF-en alakult ki bennem, hogy

valójában nem sportoló vagy versenyző, hanem testnevelő tanár, edző akarok lenni. A nagyváros nem szippantott be. A tanulás és a sport mellett nem is volt túl sok szabadidőm, de az irodalmi érdeklődésem és a fotózás iránti szenvedélyem kiteljesedhetett. Például a legendás Peterdi Pál sportújságíró hívott, hogy fotózzak a *Képes Sport*nak, ami nagyon tetszett, mert pénzt kereshettem a hobbiimmal. Amikor pályadíjakat nyertem a képeimmel, határtalan volt a boldogságom. Az egyetemistalét, annak szabadsága igazán imponált, nem is köteleztem el magam munkahelyre. 1969-ben végeztem diplomás testnevelő tanárként.

– *Szándékosan keresett állást szülei közelében?*

– Nem. Egy újságíró barátom, Kapusi Imre a Hajdúság és a Nyírség határán lévő tanyavilágról írt cikkeket a *Képes Újság*ba – szóba került egy majdani könyv terve is –, megbeszéltük, hogy írásaihoz én készítem a fényképeket. Akkor derült ki, hogy a közeli újfehértói gimnáziumba éppen testnevelő tanárt keresnek. Az utolsó pillanatban jött össze minden, kis híján lekéstem a tanévnyitót.

– *Örömmel fogadták?*

– Abból a szempontból igen, hogy az addig nyitott álláshelyet be tudták tölteni és megoldódott egy régi gond. Azt csak feltételezem, hogy nem egy olyan csodabogarat vártak, mint amilyen akkor én voltam. Vállig érő haj, koptatott farmer, minden érdeklő és sok mindent másként akar, mint addig megszokott volt. Azt pedig végképp nem tudták hová tenni, hogy rögtön nekiláttam irodalmi színpadot szervezni. A „tornatanár...” Számomra érdekes volt egy lényegében új gimnáziumban kezdeni, a néhány éve alapított középiskola épületei 1965-ben készültek el. A tornateremmel még nem is tudtak mit kezdeni, főleg a község nagyobb rendezvényeinek – esküvők, táncmulatságok és hasonlók – színhelye volt, amelyek után néhány vödör vízzel takarítottak; elég hullámos lett a parketta.

– *Hány diák várta a náluk mindössze négy évvel idősebb „tanár bácsit”?*

– Kétszázhusz fiatallal kellett szót érteni. Az arányok egyoldalúak voltak, 200 leány és 20 fiú. Induláskor az atlétika tűnt kézenfekvőnek, mert futni, ugrani, dobni elvben mindenki tud vagy meg lehet tanítani, persze, ha van például futópálya. Nekünk nem volt, ezért először a tanyasi utakat vettük birtokba, majd kitaláltam, hogy az iskola és a közeli kollégium közötti belső utat alakítsuk át. Még nehezebb volt, amikor a versenysportról kellett döntenem. A fiúk focizni akartak, ami nem meglepő, csakhogy az épkézláb tizenegyet plusz tartalékokat kiállítani sem egyszerű. A lányokat viszont meg kellett szavaztatni, kis különbséggel a kosárlabda lett a nyertes. Mondani sem kell, hogy az alapozás kivette az erőnket, mert a következő tanévben mindenképpen el akartunk indulni a megyei középiskolai bajnokságon. Balszerencsénkre az első fordulóban a sokszoros bajnok pénzügyi technikum csapatával kellett mérkőznünk. Kikaptunk, máig emlékszem, 200:16-ra. El lehet képzelni a gyászos társaságot, amint a Báthori utcáról kullogtunk a vasútállomásra. Megálltunk a Gangesz becenevet viselő Ér-patak hídján és megkérdeztem: „Lányok, akartok bajnokok lenni?” Volt, aki nevetett, más pityergett. Azzal folytattam: „Ha megígéritek és mindent végrehajtotok, amit kérek, két év múlva megyei bajnokok lesztek. Ha nem, akkor itt ugrok be a csatornába, ruhástól.” Másfél év múlva az újfehértói lányok álltak a dobogó legfelső fokán... A két

legjobb játékosunkat azonnal elvitték fővárosi nagycsapatok. Atlétáink munkája több év alatt érett be: a 4x800-as női váltónk az 1973. évi középiskolás bajnokságon új országos rekorddal győzött, miközben több újfelhértői tanítványom élvonalbeli megyei együtteseket erősített. Akkoriban már a Nyíregyházi Sportiskola kihelyezett tagozataként működtünk, ez munkánk elismerése volt. Szép emlékek. Meglepett, ugyanakkor nagyon megörültem, hogy egykori gimnáziumi tanítványaim tavaly meghívtak az ötvenéves érettségi találkozójukra...

1971: megyei középiskolai bajnok az újfelhértői gimnázium kosárlabda csapata.

Álló sor balról: Petró Éva, Nagy Éva, Kardos Irén, Németh Ibolya, Bujdosó Katalin, Pocsai Mária, Papp Katalin, Szabó Margit, Orendi Mihály edző, testnevelő tanár. Guggolnak: Szigeti Erzsébet, Buzga Katalin, Mezei Ibolya, Zsippai Erzsébet, Lekli Ibolya, Varga Erzsébet.

– *Nem nehéz kikövetkeztetni, hogy nemcsak a jó versenyzőit, hanem önt is „kiemelték”. Hogyan emlékszik erre?*

– 1973-ban történt, váratlanul. Óra közben azzal a hírrrel jött iskolánk mindenesre, hogy várnak az igazgatói irodában, egy fontos vendég érkezett. A megyei tanács művelődési osztályának vezetője volt, Kuknyó János, aki gratulált a sporteredményeinkhez és rögtön hozzátette: nem csupán egyetlen újfelhértői intézményben kellene felfuttatni a sportéletet, hanem valamennyi megyei iskolában. Azt kérte, vállalam el Szabolcs-Szatmár megye iskolai sportjáért felelős főelőadói munkát. Közös családi latolgatás után döntöttem, mert magam ózdkodtam a hivatali munkától, jobban szerettem a konkrét feladatokat és a gyakorlattól sem akartam eltávolodni. Megfelelő feltételek születtek, utóbbit például úgy sikerült megoldani, hogy a nyíregyházi sportiskolában lehettem edző – társadalmi munkában. A fő munkaidőben pedig nem sokat koptattam a hivatali széket és asztalt, helyette többnyire az iskolákat, tornatermeket jártam.

– *Miként rangsorolt a feladatok között?*

– Szép és igaz gondolat, hogy egy nemzet legdrágább kincse a tehetség. A felfedezéshez vezető út pedig a kiválasztással kezdődik, azzal kezdtem én is. Néhány adat: a nemzetközi elemzések szerint egy sportágban a gyerekek egy-két százaléka lehet kiemelkedő tehetség, azaz Magyarországon évente 900–1000 fiatal. Nos, nem a véletlenre kellene hagyatkozni, hanem tudatosan kiválasztani őket. A következő lépcső a gondozás, a fejlesztés, a támogatás. Ehhez pedig megnyerni azokat, akik az első vonalban dolgoznak – a testnevelő tanárokat. Igyekeztem közülük minél többet személyesen megismerni, tanácsaikat és tapasztalataikat kérni. Szerencsés időszak volt ez, hiszen csupán Nyíregyházán olyan legendás személyiségek dolgoztak, mint Bársony Sanyi bácsi, Bécsi Zoltán, Fiedler Barna, Harcsa Zoltán, Tatos István, akiknek vigyázó szeme előtt, tevékeny közreműködésükkel fiatalok generációi fejlődtek. A megyeszékhelyen kívül is voltak

nagyszerű, hozzáértő, ügyszerető emberek, mint az én hajdani tanárom, Korompay Sándor Mátészalkán. Vagy például a csengeri Pásztor István, aki az egyik tehetségfelmérő válogatáson ajánlotta, hogy meg kellene nézнем egy szamosbecsi gyereket, aki könnyedén ugorja át a saját testmagasságát. Ugró atlétáknál ugyanis alap, hogy a (leendő) sportoló átsétál a lécc alatt, majd átugrik fölötte. Csillogó szemű, mokány kisserác állt előttem, s a kérdésre büszkén mondta, hogy átugrik magasabbat is. Ő volt Pálóczi Gyula, aki az 1980-as, 1990-es években nyolcszoros magyar bajnok és Európa-bajnok lett. A mi kezünk alatt, Sigér Zoltán edző irányításával, vált kiválóan képzett, sokoldalú atlétává. Mindössze 158 centi volt, tehát alacsony növésű, magasugrásban 211-et, távolugrásban 825-öt tudott ugrani, hármasban pedig 16,87 métert. Ezek ma is tiszteletet parancsoló eredmények. Dinamikus ugrásindítása, szép, könnyed mozgása a levegőben esztétikai élményt jelentett az atlétika barátainak. Nyíregyházán elért sikerei után először Tatabányán, majd a Budapesti Honvéd színeiben versenyzett.

– *Beszéljünk még arról, hogyan kezdték a tehetségek kiválasztását!*

– Az egész megyére kiterjedt tehetségkutató, felmérő, kiválasztási és beiskolázási rendszert dolgoztunk ki a legjobb testnevelő tanárok közreműködésével. Járásonként minden hetedikosztályos gyermeket „felmértünk”. Hozzá kell tennem: ezt csak a megyei oktatásügyi vezetők hathatós támogatásával tudtuk megtenni. Az iskolák tanárait nem a tehetségek kiválasztására kértük, hanem éppen fordítva: azokat válogassák ki, akiket jobb, ha nem sportszempontból veszünk számításba, hanem például művészeti, tudományos vagy egyéb szakterületeken. A mi figyelmünkbe ajánlott fiatalokat a nyári szünetben egyhetes sporttáborba hívtuk, ahol már nemcsak a motorikus képességeket – a mozgások megtanulásának, végrehajtásának alapjait – vizsgáltuk, hanem a gyerekek pszichikai, mentális adottságait, küzdőképességét, intelligenciáját is. A legjobb eredményeket felmutatók szüleivel elbeszélgettünk, akarják-e, hogy gyermekük élsportoló legyen, vagy más jövőt tartanak fontosabbnak – bár e téren elég tág határok voltak. Gondoljunk csak a *Jó tanuló – jó sportoló* pályázatokra, díjakra. Mindent egybevetve a kétszeres felmérési rendszert követően egy-egy időszakban hozzávetőleg harminc tanulót választottunk ki, akiket beiskoláztunk a nyíregyházi Vasvári Pál Gimnáziumba, természetesen bennlakással. Szalka Géza barátom, kollégám hosszú évekig eredményesen vezette, irányította ezt a rendszert.⁴ Tanítványaink egy esztendő elteltével az atlétika különböző szakágaira specializálódtak. A Városi Sportiskolában, majd a vasutas sportegyesületben (NYVSC) folytatták pályafutásukat szakedzők irányításával. Jónéhány válogatott kerettagot adtunk a magyar sportnak, a már említett Pálóczi Gyulán kívül az országos rekordot elérő négyszázas futó Vasvári Sándort vagy a lányok közül Koleszár Évát, aki országos bajnok lett több futószámokban. És sorolhatnám azoknak a neveit, akik minimum válogatott kerettségig vitték, de csak felsorolásuk is oldalakat jelentene. Ma is büszke vagyok a nálunk kidolgozott tehetségkiválasztó, -gondozó rendszerünkre.

– *1979 végén új felkérést kapott: legyen az NYVSC vezetőedzője. Hogyan érintette?*

⁴ Szalka Géza, Nyíregyháza testnevelő tanárok ikonja 2018-ban hunyt el. Születésének 75. évfordulóján, amely egybeesett az iskola létesítésének 100. évfordulójával, a testnevelés szakos öregdiákok kezdeményezésére emléktáblát helyeztek el az intézmény falán.

– Csak formáját tekintve volt nagy a váltás, valójában teljes munkaidőben vissz térhettem a gyakorlati munkához, ám sok tapasztalattal felvértezve. Új feladat bőven volt, tíz-tizenöt edző dolgozott a szakosztályban, köztük négy-öt főállásban. Már 1980-ban megnyertük a Magyar Atlétikai Szövetség bajnoki pontversenyét, elsőként a vidéki szakosztályok közül. Folyamatosan 20–30 felnőtt és utánpótlás kerettagunk volt, olyan sportolók, mint Petrika Ibolya, a kiváló sprinter, olimpikon, Hrács Piroska, a remek futó, Tomasovszky Ágnes diszkoszvető, Ficsor József diszkoszvető olimpikon, Kerekes László diszkoszvető és tanítványa, Kürti Éva, aki a 200. olimpiai kvalifikációt szerezte az athéni olimpiára, Stefán László gerelyhajító, Molnár Tamás, a sokszoros országos bajnok sprinter. Fájó pont a ’84-es olimpia Los Angelesben, ahová a magyar csapat politikai okokból nem utazott el, holott csak a mi szakosztályunkból öten számítottak biztos résztvevőnek. Továbbá meg kell említeni azt is, hogy legjobbjaik számára folyamatos volt a csábítás az anyagilag tehetősebb egyesületek részéről. Volt persze olyan is, aki ellenállt: Bakosi Béla lezárva eredményes versenyzői életszakaszát, sikeres edzőként és sportszervezőként ma is Nyíregyházán dolgozik.

– *Tíz sikeres, de fokozódó anyagi gondokkal terhes év után, mi történt a rendszerváltást követően?*

– Mértéktartóan fogalmazva szűk esztendőök következtek, például a MÁV azonnal felhagyott a pénzügyi támogatással.

– *A többpártrendszer első nyíregyházi polgármestere, Mádi Zoltán közgazdász korábban eredményes atléta, országos versenyeken dobogós gerelyhajító volt. Segített a sportmúltja?*

– Talán igen. Az általa vezetett testület a városi stadion üzemeltetését a klubunkra bízta, így vállalkozhattunk, ezáltal saját bevételekre is szert tettünk, ami segítette a túlélést. Éltető levegőhöz jutottunk, amikor a városvezetés támogatta az 1995. évi ifjúsági atlétikai Európa-bajnokság rendezői jogáért benyújtott pályázatunkat. Debrecen visszalépése kiugróan sikeres lehetőséghez juttatott bennünket. Teltházás esemény is volt a stadionban, húszezer szurkoló nézte meg a döntőket – azóta sem rendeztek ilyet a városban. Sajnos, a remélt magyar aranyérem nem vált valóra, de maga a nemzetközi verseny eredményes lebonyolítása reményt adott számunkra.

– *Nem sokkal ezután kipróbálta magát a helyi politika porondján. Milyen tapasztalatokat szerzett?*

– Jobb lett volna, ha nem teszem, ezen a téren naiv voltam. 1998-ban a Fidesz támogatásával próbáltam meg mandátumhoz jutni a nyíregyházi városi önkormányzatban, de alulmaradtam. Utána nem a sportban általános *fair play* következett a veszteség szemben, lényegében pokol lett az életem. Megváltásként érkezett Kósa Lajos polgármester hívása Debrecenből: a városi sportlétesítmények működtetésének irányítására kért fel. Tapasztalataimnak megfelelő munka volt, örömmel vállaltam, egyetlen kikötést támasztottam: ne intézményi, hanem vállalkozási formában működtessük a létesítményeket. Ez nagyobb kockázattal járt ugyan, de csak a közgyűlésnek volt joga beleszólni a munkámba. Jó startot vettünk: megpályáztuk az 2001-es Ifjúsági Atlétikai Világbajnokság rendezési jogát, amit elnyertünk. Sikeresen rendeztük meg a versenyt, amit a Nemzetközi Atlétikai Szövetség az esztendő legsikeresebb atlétikai rendezvényeként értékelt – ezzel elindult egy tizenöt évig tartó sorozat.

– Mit tart a debreceni évek legfontosabb eredményeinek?

– Ha egy konkrét eredményről van szó, a csúcs Risztov Éva londoni aranya. Ha folyamatokról beszélünk, a legfontosabb egy nagyon jó szakmai csapat kialakítása volt, amelyre mindenkor számíthattam. Mérföldkő, hogy 2006-tól a városi sportis-

Debreceni találkozások. Egerszegi Krisztinával és Kiss Lászlóval a debreceni sportuszoda avatóján. Gratuláció Szilágyi Áron kardvívó első felnőtt aranyérméhez.

kola is a mi irányításunk alá került, ami tizenegy szakosztályt, ezernél több sportolót, negyven edzőt jelentett. Akkor újra szembe kellett nézni a tehetségek kiválasztásával, gondozásával. A helyzet két évtized alatt alig változott, legfeljebb annyiban, hogy az élsport időközben több támogatáshoz jutott. Amikor megkérdeztem a sportiskola vezetőjét, hogyan választják ki a hozzájuk kerülő gyerekeket, meglepődtem a válaszon. Szinte véletlenszerűen, többnyire a szülők hozták őket. Elkezdtük meghonosítani a Szabolcsban korábban bevált módszereket. Debrecenben született meg az általunk csak *Kincskereső*-nek nevezett tehetségkutató program, ami természetesen új tudományos eredményekkel bővült, hiszen ma már nagy verseny folyik minden másodpercért, milliméterért, grammért, de ismerni kell a teljesítőképesség határait. Visszatérve az eredeti kérdéshez: siker volt, hogy 2013-ban a miénk lett *Az év legjobb sportiskolája* megtisztelő cím.⁵

– *Munkatársaival sok tehetséget nevelt, kiemelkedő sportversenyeket szervezett, míg nem napra pontosan a Debrecenbe érkezését követő tizenötödik évben magas állami kitüntetést vehetett át, a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét, a neve után pedig odakerült a „nyugdíjas” szó. Mihez kezdett, le lehet állítani a magas fordulatszámot egyik napról a másikra?*

– 2014-ben teljes leállásról nem volt szó, legfeljebb lassításról. A Debreceni Egyetem címzetes docenseként sportszervezést tanítottam, sportlétesítmények üzemeltetését oktattam és a 2017. évi Úszó Világbajnokság szervezését, rendezését intéző kft. felügyelő bizottságának elnöke voltam. Aztán „menetrendszerűen” telefonhívást kaptam Kósa Lajostól, aki akkor már nem polgármester volt Debrecenben, hanem

⁵ Az ötszörös olimpiai bajnok úszónő, Egerszegi Krisztina közreműködésével avatták fel 2006-ban a debreceni sportuszodát. A következő évben az itt rendezett 11. Rövidpályás Úszó Európa-bajnokságon a magyar válogatott négy arany-, két ezüst- és három bronzérmét szerzett. A kép jobb szélén Kiss László, az úszóválogatott szövetségi kapitánya. – 2009-ben a cívisvárosban az U-23-as Európa-bajnokságon szerezte első felnőtt aranyérmét Szilágyi Áron kardvívó, aki azóta már háromszoros olimpiai, világ- és Európa-bajnok.

A világ sporttérképén

Debrecen Város Hajós Alfréd-díját 2011-ben Orendi Mihálynak adományozták. „Az ezredfordulót követő egy évtized alatt munkájának köszönhetően Debrecen városa felkerült a világ sporttérképére. Vezetője volt hat világbajnokságnak, tizenegy Európa-bajnokságnak, számos nemzetközi és hazai sportesemény szervezésének. Munkája során kiemelt figyelmet fordított az utánpótlás-nevelésre. A magyar sportiskolák között, valamint a felnőtt nemzetközi és hazai mezőnyben a Debreceni Sportcentrum-Sportiskola versenyzői évek óta számtalan kiemelkedő eredményt érnek el. Jelenleg tizenkét szakosztályban 1200 gyerek sportol nap, mint nap a sportiskola keretei között. Több sportág felkarolásában (atlétika, triatlon, úszás) és városunkban történő meghonosításában vállalt szerepe példaértékű mindannyiunk számára.”

képviselőként a Fidesz parlamenti frakcióvezetője Budapesten, egyben a Magyar Országos Korcsolyázó Szövetség elnöke. Arra kért, hogy vállaljam el a szövetség ügyvezető igazgatói tisztségét. Egy olimpiai ciklusra vállaltam. 2015 februárjában kezdtem az eredetileg a debreceninél kevésbé bonyolultnak látszó munkát, de az öt szakág – műkorcsolya, rövidpályás gyorskorcsolya, jégtánc, gyorskorcsolya, szinkronkorcsolya – és maga a szövetség működtetése korántsem egyszerű feladat. A sportág nem volt ismeretlen számomra, hiszen Debrecen jó korcsolyaélet jellemezte, egy évtizede fedett csarnokunk is volt, és éppen 2014-re készült el a Jégcsarnok ikertestvére. A fővárosban az időszerű tennivalók mellett két középtávú célt állítottunk magunk elé: a Testnevelési Egyetemmel együttműködve indítsuk el a korcsolyaszakadémiák képzését, amely nélkülözhetetlennek látszott a sportág szakmai színvonalának emeléséhez, és hozzuk létre a korcsolyaakadémiát, amely a felkészülés központi létesítménye lesz. Az előbbi látszott könnyebben kivitelezhetőnek: 2017-ben már megkezdődött valamennyi jeges sportág számára a felsőfokú szakadémiák képzése. Ez nem a végállomás: mesterképzést, nemzetközi oktatást is tervezünk, hiszen ma a tudásexport az egyik legjobb befektetés. Hozzáálltunk a Nemzeti Korcsolyázó Központ beruházásának előkészítéséhez is, amely a szövetség történetének legnagyobb vállalkozásaként indult, negyvenmilliárdot meghaladó program. Jelenleg a tervezés befejező része tart. Teljesen fedett, multifunkcionális sportlétesítményről van szó, amelynek központi eleme egy 400 méteres gyorskorcsolya-versenypálya a hozzá tartozó lelátókkal és kiszolgáló funkciókkal. Úgy készülünk, hogy a beruházás teljes mértékben megfeleljen a nemzetközi szövetségek előírásainak, azaz a sportág csaknem minden világversenyét meg tudjuk rendezni, miközben – természetesen – az új jeges központ az utánpótlás-nevelés centruma is lesz.

– *Úgy tűnik, hogy az ön esetében az egyik feladat hozza a másikat, mert a kétévnyi korcsolyaszövetségi tevékenysége után a Magyar Olimpiai Bizottság tagjának, sőt alelnökének is megválasztották. Milyen feladatai lettek ebben a tisztségben?*

– Az volt a kézenfekvő, hogy közvetlenül a téli olimpia sportágainak felelőse legyek, így csupán részben kellett új feladatokat vállalni, pontosabban a szövetségi munka

helyeződött szélesebb összefüggésbe. Persze alelnökként a MOB sportszakmai bizottságában is dolgoztam, de ott a napi munka a hivatásos szakemberek feladata volt. Fontosnak tartom elmondani, hogy a titkos szavazás után jóleső érzés töltött el: nem kijelölt személyként, „ejtőernyősként” fogadtak. A 2017. május 2-án tartott tisztújító közgyűlésen én kaptam a legtöbb szavazatot. Nem mellékes, hogy már jóval korábban, 2008-ban érdemesnek tartották a MOB-díjra, a Magyar Olimpiai Bizottság legmagasabb elismerésére.

– *Hogyan lehet, hogy fél életen át ingázott, de a családi otthon mindvégig nyíregyházi maradt?*

– 1981 előtt ez nem volt téma, mert abban az esztendőben történt „az Orendi fiú esete Tóth Marival”, azaz a házasságkötésünk. (Feleségem leánykori neve Tóth Mária.) Addig egyedülálló voltam, ott éltem, ahová a munkám kötött, többnyire csak aludni jártam haza, amennyiben a szolgálati férőhelyek valódi otthont jelentettek. Az elköltözésünk 1999-ben került komolyabban szóba, Debrecenbe. Családi tanácsot tartottunk, ahogy azt a „Nagykönyvben” leírták, mindenki elmondta a véleményét. Feleségem az Egészségügyi Főiskolai Karon jól érezte magát, szerette sportoktatói munkáját. Fiaink – a ’84-ben született Gergő, a ’85-ös Botond, – szívesen maradtak volna még régi iskolájukban, a Zrínyiben, illetve a Vasváriban. A család 3:1 arányban finoman ugyan, de a változtatás ellen szavazott. Három-négy év múlva családi házról volt szó a környéken, de költözés helyett inkább nagy átalakításba kezdünk az egyébként szép helyen – a Szarvas utcai Csillag Csemege fölött – lévő jó lakásunkban, ma is ott élünk. Valójában ez nekem sem volt ellenemre, mert Nyíregyházát kedvelem, én ide mindig *hazaérkezem*. Talán nem túlzás, szeretem is a várost. Főképpen azt, hogy emberléptékű, működnek a személyes kapcsolatok, vannak jó színházi, zenei programok. Ide kötnek korai éveim meghatározó sikerei, és a Sóstói-erdő, ami éppen a stadion mellett kezdődik. Máig ható élmény, hogy annak idején magunk mértük ki acélszalaggal a futóköröket, szinte minden ösvényt, erdei utat ismerek, sőt sok jellegzetes fát is.

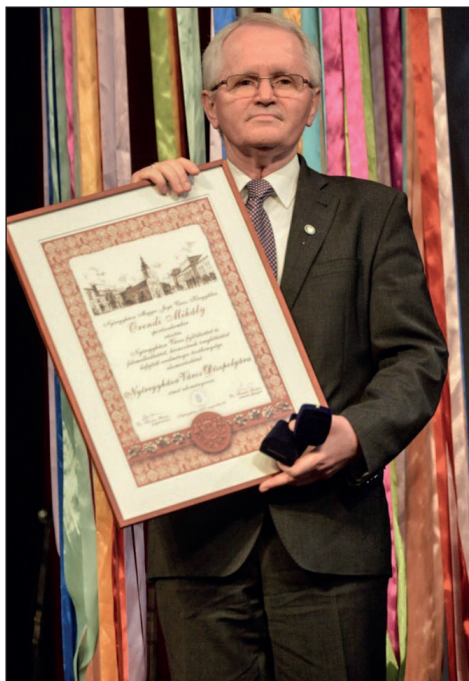
Egy korábbi karácsonyi emlék: együtt az Orendi család

– *Öt éve a város díszpolgára. Mi jutott eszébe, amikor megkapta a hivatalos értesítést a rangos elismerésről?*

– 1973, amikor fiatalon Nyíregyházára jöttem!

„Egy nemzet ledrágább kincse a tehetség”

„A város fejlődéséért és felemelkedéséért, hírnevének öregbítéséért kifejtett kiemelkedően eredményes tevékenysége elismeréseként Orendi Mihály sportszakember részére Nyíregyháza Város Díszpolgára címet adományozza”. Nyíregyháza Megyei Jogú Város közgyűlésének 161/2017. (VI. 29.) számú határozata

Nyíregyháza Város Díszpolgára
2017

Kossuth tér. Orendi Mihály legkedvesebb
saját felvétele Nyíregyházáról

KOVÁTS JUDIT

A Táttra gyermekei

(regényrészlet)

Még soha életemben nem ültem hajón, és nem láttam a tengert. *America*: stílusosan ez a böhömnagy óriás neve. Kétkéményes, háromemeletes és olyan hosszú, mintha tucatnyi emeletes házat ragasztottak volna egymáshoz, a kikötőben palcikaembereknek tűntünk mellette.

Induláskor a hajókürt vastag, mély hangja, mintha a föld gyomrából jött volna. Martin el volt ragadtatva, s mint amikor a blumenstadti állomáson a müncheni vonattal érkező Juliust vártuk, és dudált a mozdony, úgy tapsolt örömeiben. Aztán csak állt a korlátnál, és lelkesen integetett, hiába mondtuk neki, hogy nincs kinek, a nagymamától és Elsitől otthon búcsúztunk el, jobb híján álltunk hát mi is vele, és néztük a távolodó partot az egyre zsugorodó épületekkel, még akkor is néztük, amikor már csak egy keskeny, sötét sáv látszott belőle, és még akkor is, amikor cérnaszállá vékonyodott, s egyszer csak a horizontba veszett.

Hatalmas ez a hajó, és annyian vagyunk, hogy egy nagyobb falu vagy kisebb város kitelne belőlünk. Martinnak a lelkére kötjük, hogy egyedül sehová nem mehet, a legfelső fedélzetre pláne nem, a korlát közelébe meg sehol sem, még akkor sem, ha magasabb, mint ő, és a felnőttek is legfeljebb szántsándékkal tudnának átesni rajta. *Igen, mama, rendben papa* – hál' istennek szófogadó, jó fiú, éppen csak túl a beszállás és indulás izgalmán, mint szárnyaszegett madár, úgy szomorkodik. A barátai után. És Eva, a szomszéd kislány után, akibe szerelmes.

Szerelem, gyerekszerelem; neki Eva, nekem Péter, akivel négykezes zongoráztam karácsonykor az iskolai hangversenyen, aki felcsatolta a korcsolyámat a jégpályán, hangjegyekkel díszített, semmitmondó kis üzeneteket csempészett a táskámba, majáliskor fagyaltot vett nekem: semmi több, még csak egymás kezét sem fogtuk meg. '44 nyarán kitört a partizánfelkelés, és a front is közeledett, egy hétig sem jártunk iskolába, amikor Ernstbrunnba, onnan Reichenhallba evakuáltak bennünket. Csak minket, német diákokat. Ő magyar volt, őt nem. Soha többé nem láttuk egymást.

– A papa ösztöndíja két évre szól. Két év múlva visszajövünk! Amerikában is lesznek barátaid, az otthoniaknak meg írhatasz levelet! – biztatom Martint nem sok sikerrel, csupán egy halvány biccentésre telik tőle.

– Tudod-e hány csomóval bír menni ez a hajó?

Hajhálós frizura, finom smink, sötétkék kosztüm, selyemsál, gyönyörű, kék retikül és kék cipő, olyan, amilyenre koldus barakklakó koromban annyira vágytam; idős

hölgy kékben, ő kérdezi Martint, és magyarázza kedvesen, hogy az *Americát* pontosan akkor bocsátották vízre, amikor Hitler megtámadta Lengyelországot, a sebessége harminc csomó, 22 222 tonna a súlya, a tengerészegyenruhán a zsinórok, sávok, paszományok pedig ilyen és ilyen rangot takarnak.

Hü és ha! – Martin felvillanyozódik, olyannyira, hogy dicsekedni kezd. Azzal, hogy neki is volt egy majdnem tengerészegyenruhája, egy matrózgalléros ing kék mellényvel, aranyos-horgonyos gombokkal, ötévesen, az én esküvőmön viselte, olyan volt benne, mint egy kisherceg.

– Emlékszel, mama? – kérdezi lelkesen, ő lelkesedik, én zavarban vagyok, amiért olyasmit árul el, ami magyarázatra szorul, vagyis szorulna, ha lenne hajlandóságom a bonyolult családi viszonyaim bogozásába fogni. De minek fognék? Nem tartozik senkire, hogy tizennyolc évesen úgy lettem anya, hogy se férjem, se szeretőm, mint Szűz Mária, még szűz voltam. Martint Polli szülte, de halála előtt rám bízta, a deportálás-kor a bajorok félreregisztráltak, engem tüntettek fel az anyjának, ha akartam volna se javíttathattam ki, nem volt rá idő, vittek tovább a következő táborba, és megint a következőbe, táborról táborra, Blumenstadt: a végső állomás, ahol már semmi jelentősége nem volt annak a papírnak. Különben is, nem más állt rajta, mint az igaz valóság, hiszen Martin eszmélésétől fogva engem tekintett anyjának, Polliról annyit tudott, hogy a nővérem volt, aki idejekorán meghalt tífuszban, az apjáról annyit, hogy odamaradt a háborúban, amikor Juliusszal egy pár lettünk, természetes lett számára, hogy ő az apja, a papír csak papír, Martinon kívül nem tartozom senkinek magyarázattal. De nincs is rá szükség – *Leona Pavlovna Krasznova* –, az idős hölgy mintha meg sem hallotta volna, amit Martin az esküvőről mondott, bemutatkozik.

Szólítsuk egyszerűen csak Lulu néninek, eredendően emigráns orosz, annak idején a szovjet forradalom elől menekült Berlinbe, majd amikor Hitler hatalomra került, Londonba, a háború után meg vissza Berlinbe, vagyis Nyugat-Berlinbe, most rokonokhoz megy Amerikába, kétévente ül fel egy óceánjáróra, úgyhogy ez a negyedik útja, egyszer sem volt tengeribeteg, de ha ébredés után azonnal eszünk, iszunk egy keveset, akkor nem leszünk azok mi sem – anélkül, hogy kérdeznénk, Lulu néni mindezt egyszeruszt mondja el, és viharzik tovább, ide-oda köszönget, ezzel-azzal szóba elegyedik, szemlátomást otthonosan érzi magát, olyan mintha ő lenne az *America* háziasszonya. Martin csodálattal bámul utána, Julius és én szintén csodálkozunk, éppen csak mi azon, hogy vajon honnan tud egy időse orosz dáma olyasmiket, hogy harminc csomó és huszonakárhányezer tonna? És ez a név, hogy Krasznova! Ezzel a névvel a vörösök elől menekülni – Lulu néni egyszerre csodálatos és valóságos.

Kerek hajóablak, két emeleteságy, fehér létra az oldalukhoz támasztva – Martin egyikre is, másikra is felpattan, végül lefoglalja magának mindkettőt –, a falra szerelve fémgyűrű a vizeskannának, a pohárnak, akasztók a legszükségesebb ruhaféléknek: rögzíteni kell mindent, nehogy ki- vagy leboruljon, -hulljon vagy -essen. A két ágy között tükör, szokatlanul nagy, sokkal tágasabbnak mutatja a kabint, mint amilyen valójában: két lépés keresztben, négy hosszában, az alváson kívül mást nemigen lehet csinálni benne, gyönyörű nyáridő, irány a fedélzet!

Vakítóan fehér korlátok, naptól szikrázó ablaküvegek, fényesre súrolt lépcsők, hosszú, széles folyosó, olyan széles, hogy már nem is folyosó, hanem utca: első fedélzet. Öblös padok, kétkarú lámpák, ha a folyosó utca, akkor ez promenád, a második fedélzet egyik fele fedett, jó időben, rossz időben, éjjel, nappal lehet bámulni vagy hallgatni a tengert: ez a főfedélzet, ez a legszebb. Innen tizenöt lépcső a legfelső fedélzetre, ahol a parancsnoki híd is van, Martin lecövekel és a kapitányt lesi – a parancsnoki híd aljában olvasó-író szoba, tárva-nyitva, egy matróz nyargal el mellettünk, ő mondja, hogy ez a neve, a háború előttről maradt itt, és bárki bármikor bemehet olvasni vagy levelet írni. Asztal, karosszék, mustársárga, kopott kárpitú fotel, minden a padlóhoz rögzítve, *íme a szalonunk!* – nevetek rá Juliusra, ő visszanevet, Martint nem érdekli az olvasó-író szoba csak a híd és a kapitány, sziklaszilárd elhatározása, hogy ha felnőtt, ő is hajóskapitány lesz, méghozzá óceánjáró kapitánya, és ugyanolyan aranypaszományos, zsinóros, jelvényes egyenruhában fogja a hídról a messzebbnél is messzebb látó távcsövével a tengert fürkészní, mint ez a mi kapitányunk.

– Nocsak, hogy-hogy nem zongorista?

– Zongorista-hajóskapitány! – vágja rá olyan irigylésre méltó határozottsággal, mint amilyennel csak egy kisgyerek tudja az élet nagy kérdéseit megválaszolni.

A kéményfal tele firkákkal: monogramok, nevek, idéetlen versikék, nyíllal átszúrt szívek, trágárságok, gőzösök, vitorlások, tengeralattjárók kezdetleges és majdhogynem művészi rajzai, dátumok, szavak, mondatok mindenféle nyelven, *a fene egye meg ezt a hajót!* – ezt el tudom olvasni, a kéményfal mögött hatalmas kötélhalom, olyan, mint egy gólyafészek, behuppának, Juliust és Martint is lerántom magam mellé, a tat végében, a korláthoz erősítve óriás mentőöv *SS. AMERICA* és *NEW YORK* felirattal.

– Mit jelent az SS? – kérdezi Martin.

Fogalmam sincs, és Juliusnak sincs, de biztosan nem azt az SS-t! Majd megkérdezzük Lulu nénit, ő a szakértő, bármilyen nagy a hajó, és akárhányan is vagyunk rajta, biztosak vagyunk benne, hogy vele fogunk még találkozni.

Ülünk békésen a kötélfészekben, Martin, Julius és én, alattunk nyolcezer méteres mélység – Vendi, aki rettentő okos volt, és olyanokat is tudott, amit az iskolában nem tanultunk, ő mondta egyszer, hogy az Atlanti-óceán nyolcezer méter mély, annyi, mint Lomnictól a Zöld-tó, éppen csak nem a felszínen, hanem a vízben lefelé, a tengerfenék irányában.

A Zöld-tónál szebb nincs is a világon, hősipkás hegyek állnak tótágast a tükrében, s tényleg olyan zöld, mint a smaragd, és olyan kristálytisza a vize, hogy az utolsó kis havasi gyopárnak a szirmait is megszámlálhatod benne! Ha majd eljössz Késmárkra, megmutatom neked – ezt mondtam a háború végén Elsinek, amikor eljött elbúcsúzni, mert sikerült egy transzportban helyet kapniuk, és indultak haza az evakuálásból. Ha már a Zöld-tónál vagyunk, feltétlenül megmásszuk a Karbunkulus-tornyot is, amelynek réges-régen egy csodálatos ékkő trónolt a tetején, egy olyan kő, amely nappal magába gyűjtötte a napsugarakat, éjszaka kisugározta, s bevilágította velük a tavat és az egész Késmárki-völgyet – mondtam, meséltem Elsinek, ő pedig megígértette velem, hogy még a nyáron, iskolakezdés előtt feltétlenül meglátogatom én is őt Dob-

sinán. Fölmegyünk a Maron-hegyre, utána korcsolyázunk a jégbarlangban, ami legalább akkora világszám, mint a Zöld-tó; ahogyan a fáklyák fénye visszaverődik a jégről, az olyan mintha fehér nap világítana, és ott lent, abban a fényben úgy érzi az ember, hogy már nem is korcsolyázik, hanem lebeg a semmiben. Ő hozzám, én hozzá, még a nyáron, miért ne, elvégre béke van és szünidő, s ha ezzel a transzporttal nem, akkor a következővel mi is hazamegyünk Késmárkra – ebben állapotunk meg.

Soha nem jutottam el Dobsinára, nem jártam a Maron-hegyen, nem korcsolyáztam és nem láttam a fehér napot a jégbarlangban, és Elsinek sem mutathattam meg se a Zöld-tavat, se a Karbunkulus-tornyot. Arra érkeztünk haza, hogy földönfutók lettünk. Elkobozták a házunkat, úgy ahogy volt: bútorokkal, szőnyegekkel, családi fotográfiákkal, edényekkel, ruhafélékkel, könyvekkel, a zongorámmal, korcsolyámmal, sílécemmel, hegymászó bakancsokkal, a karácsonyfadíszekkel, gyerekjátékokkal, a pincében, padláson heverő limlomokkal együtt. A gimnázium is megszűnt létezni, németként sem iskolához, sem munkához, orvoshoz, kórházhoz, istentisztelethez, semmihez sem volt jogunk többé.

De velünk ellentétben Elsiék haza sem értek! Přerovnál cseh katonák leszállították a vonatról, kihajtották a Svéd-sánchoz, és tömegsírba lötték őket! Ha Elsi és a nővére nem jön rá a pisilés, és a sorakozó zűrzavarában nem osonnak félre, ők is köztük lettek volna. Ha a papa késlekedése miatt nem maradunk le az első transzportról, én is, mi is köztük lehetünk volna. Miért pont az a transzport, miért pont akkor kellett hazaindulni, miért pont akkor kellett a cseh katonáknak Přerovba érkezni, miért pont azokból a vagonokból és miért éppen azokat szállították le, ők miért, és mi miért nem?

Nem könnyű túlélőnek lenni. Elsinek a szülei, bátyja, nénikéi, bácsikái, minden rokona odaveszett. Engem, az enyéimet nem lötték tömegsírba; Pollit és nagymamát a nováki lágerben, az internálás alatt vesztettem el, a papát Blumenstadtban, Martin apját, Gertit Münchenben, ahová mindketten meghalni érkeztek. Az egyik csehszlovák kényszermunkatáborból, a másik orosz hadifogságból.

Sírjuk sincs – mondta Elsi, amikor Novákyban ismét sorstársak lettünk. Pollinak és a nagymamának sincs. Tavaly, amikor sikerült vízumot szerezni, és nagy nehezen rávettem magam, hogy visszalátogassunk Szlovákiába, hiába jártam fel a tapolcsányi temetőt, a Polliét nem találtam, és Novákyban a nagymamáét sem találtam, az egykori rabtemetőt beszántották, tehének legeltek rajta. Akkor az örület határán voltam. Julius komolyan aggódott értem, Martin megijedt tőlem, ahogyan magamból kivetkőzve úztem, hajtottam, szidtam a bamba teheneket, majd a földre rogyva marokszám téptem a füvet. Az ő megnyugtatóására és a magam vigaszára akkor is, ott is mesét mondtam – rabtemetőben, fogolytáborban, menekülttáborban, ilyen-olyan barakkokban, az utcán mindenféle osztásra várva, segélyért sorban állva: a legtöbbször és a legtöbb mesét Martinnak mondtam, de meséltem Dachauban is a Baltikumból elűzött szöske kislánynak, vagy a Mangfall partján Juliusnak, amikor megkérte a kezem, sőt, a müncheni szerkesztőségben, amikor álláshirdetésre jelentkeztem, miért ne mondhatnék hát mesét az *America* fedélzetén, a tengeren?

Messze innen, az óceán túlsópartján van egy különös hegység, a nagy Turtur-hegység, amelyet manapság Tátrának neveznek, és amely a világ legkisebb magashegysége.

Nem magasságra kicsi ez a hegység, csúcsai ugyanúgy az égig érnek, mint az Alpoknak vagy a Pireneusoknak, hanem kiterjedésre kicsi, annyi mintha Késmárkról elmennénk Zakopanéba.

Vulkáni működés, kőzetfelgyűrődés millió évekkel ezelőtt: a tudósok valahogy így magyarázzák a keletkezését, de én nem vagyok tudós, csak egy mesemondó, s az én mesém szerint a Tátra nem holmi természeti erők által, hanem ama bizonyos hat napnak az egyikén egyenesen az Úr akaratából, mondhatni, némi kacskaringóval teremtetett.

Történt pedig, hogy az Úr a világ teremtésében éppen Magyarországot fejezte be, és afeletti örömeiben, hogy az olyan csodaszépre sikeredett, szusszanás nélkül nekifogott a magashegyek, nevezetesen a Tátra megteremtésének.

Csipkés, cakkos sziklacsúcsok, rohanó hegyi patakok, tarkavirágos havasi rétek, haragó, kék fenyvesek, feneketlen tengerszemek: az Úr nem látott, nem hallott, úgy elmélyült a teremtésben, hogy az angyalt, aki leereszkedett hozzá, észre sem vette.

Az angyal viláért sem zavarta volna meg urát nagy elfoglaltságában, csendben, lélegzétvisszafojtva nézte, hogyan gyűrődik a föld, és löki ki magából a hegyeket, hogyan bújnak elő a sziklahasadékokból a patakok, erek, duzzadnak a mélyben tavakká a vizek, aztán kis idő múltán, mégiscsak megköszöri a torkát, és illedelmesen így köszönt:

– *Aldás, békeesség!*

Az Úr csodálkozva pillantott föl munkájából, futólag rámosolygott az angyalra, bólintott is neki, de máris fordult vissza a teremtéshez. Ide selyemfüvű havasi legelőt, oda sebesvízű patakot, réz- és ezüstércet a hegy gyomrába – szélsebesen került elő a keze alól mindaz, ami egy hegységhez feltétlenül szükséges. Az angyal nem győzött csodálkozni és ámulni, de két elragadtatott *ah!* és *óh!* között azért azt is gondolta, hogy ami ilyen könnyen és gyorsan megy, nem lehet olyan nagy kunszt, s hogy az örökös és védelmezés mellett, ami időtlen idők óta a feladata, egyszer, csak egyetlenegyszer nagyon szeretné ő is kipróbálni a teremtést. Nagy vágyakozásában végül összeszedte minden bátorságát, megköszöri ismét a torkát, és így szólt:

– Pihenj egy kicsit, Uram, majd én folytatom helyetted!

Az Úr nem kis meghökkenéssel nézett rá, majd némi bizonytalansággal a hangjában azt kérdezte:

– Képes lennél rá?

– Miért ne lennék képes? – bátorodott fel az angyal, s izgatottan így könyörgött:

– Csak engedd meg, Uram! Bízzál bennem! Meglátod, hogy amit én alkotok, az sem lesz rosszabb a tiédnél!

– Ha mindenáron akarod, ha feltétlenül meg szeretnéd próbálni, ám legyen! Befejezheted, amit elkezdtem! – válaszolta egy sornyi töprengés után az Úr, és elmosolyodott.

Őszintén szólva, jóságos atyai szíve bármit megengedett volna szeretett angyalának, de azért magában azt is gondolta, hogy ami olyan jól meg lett alapozva, mint a Tátra, történjék bármi, nem lehet elrontani.

Az Úr magára hagyta tehát az angyalt, és továbbsietett észak felé. Amikor pedig készen lett egy újabb, gyönyörűséges vidékkel, elhatározta, hogy mielőtt ránéz kedves segédjére, megmutatja azt is neki.

– *Befejezted már a munkádát?* – kérdezte a felhőkön át tőle, és az igen válaszra meginvitálta magához. Az angyal sebesen szárnyra kapott, és már a magasból olyasmiket kiabált elragadtatottan, hogy *csoda!* és *gyönyörűség!*, s valóban, alattuk a táj akár egy virágos szőnyeg: zsíros, fekete szántóföldek, aranyló búzamezők, tarkabarka gyümölcsösök, vidáman csörgedező patakok, ezüstsínű folyók, a dombokon szőlőtáblák, a hegyoldalakon sűrű erdők, a völgyekben kövér legelők.

Az angyal nem győzött csodálkozni és lelkendezni, s az Úr hagyta is egy darabig, mert szó mi szó, neki magának is jólesett annyi tengernyi munka után megpihenni és gyönyörködni egy kicsit az alkotásában. Mivel azonban hat napja volt csupán az egész világra, nem engedhetett meg magának túl sok tétlenkedést, ezért így szólt:

– *Lássuk, te mire jutottál!*

Az angyal izgatottságában – és mert előre örült a dicséretnek – tiszteletről, udvariasságról megfeledkezve az Úr elébe vágott, és szelnél is sebesebben suhant a Tátra felé. Az Úr ugyanazzal az elnéző, szeretettel mosollyal a nyomában, mint amikor ráhagyta a teremtésszádozást. De *Istenem, Atyám, ne hagyj el!* – megérkezővén, az eléjük táruló látványtól szóhoz sem jutottak.

Miután az Úr megengedte neki a teremtést, és magára hagyta, az angyal rögvest munkához látott. Legelőször is gondolkodott egy sort, és arra jutott, hogy egy termékeny, virágzó hegyvidékhez semmi másra nincs szükség, mint sok-sok melegre, amire úgy tehet szert, ha minél közelebb emeli a földet a naphoz. Ezért irdatlan mennyiségű követ gyűjtött össze, s addig tornyozta őket egymásra, mígnem a felhőket átfúrva, már-már égig érő hegyekké nőttek. Szikla szikla hátán, ameddig a szem ellát, nagytóval sem lehetett volna egy rendes síkságot találni. Legfeljebb csak síkságocskát vagy sokkal inkább sík foltocskát, azt is csak mutatóban.

A baj akkor történt, amikor az angyal elrepült megcsodálni az Úr legújabb alkotását. A felhőszakadás, amely távollétében zúdult a vidékre olyan hatalmas volt, hogy az utolsó göröngyig lemosta a termőföldet a sziklákról, amelyek így, lecsupaszítva hatalmas égre írt felkiáltójeleknek, a belőlük kiálló kőcsipkék és cakkok sárkányfogagnak, az óriás, fekete szájként tátongó szakadékok, szurdokok a pokol lejáratainak tűntek. Meg kell hagyni, a Tátra zordabbra, félelmetesebbre szándékosan sem sikerülhetett volna.

– *Mit csináltál?* – kiáltott fel az Úr döbbenetéből fölocsúdva, szegény angyal meg csak hebegett-habogott ijedten, hogy ez nem az ő műve, ez merőben más, mint amit itt hagyott, és ő nem akart egyebet, mint fölemelni magasra, a felhők fölé a vidéket, hogy minél több napfény és meleg érje, s ezáltal virágzásnak induljon, termőre forduljon!

– Te balga, te! Éppen az ellenkezőjét érted el! Még a szegény zab sem lesz képes megteremni, mert mielőtt beérne, megfagy! Tudatlanságod miatt a Tátra a hideg és éhség

birodalma lesz, és ez ellen most már nincs mit tenni! – dörmögte az Úr szomorúan, arcát kezébe temetve.

– Ne aggódj, Uram – suttogta bűnbánóan az angyal –, azt hiszem, tudom, hogyan lehetne orvosolni a bajt! Kérlek, engedd meg, hogy embereket is teremtsék, és meglátod, a sovány legelők hogyan változnak majd termő szántóföldekké!

– Azt már nem! – dörgött rá most először mérgesen az Úr. – Ha játszani akarsz, menj máshová! Oda, ahol nem tudsz semmit elrontani! A Táttra az enyém, én leszek, aki benépesítem!

Így történt, hogy az Úr ehhez a különös tájhoz, ehhez a különleges hegyvidékhez megalkotta a hozzáillő, szintén különleges embert: a gorálokat. Akik szálfatermetűek, nyílttekintetűek, lábuk, mint az acél, szemük, mint a sasé, okosak, bátrak, becsületesek, rendíthetetlenek, szorgalmasak, kitaratóak, céltudatosak, azért, hogy azon a vad és mégis szépséges vidéken, amelyet az angyal alkotott, élni tudjanak.

Valamilyen szigetek közelében járhatunk, mert sirályraj köröz fölöttünk, hófehér tollruhájuk ezüstbe játszik, szárnyuk vége hollófekete, némelyik olyan közel merészkedik, hogy félő, beleakad a korlátba, akárcsak az angyal szárnya a Táttra csúcsába – lánc-lánc-meselánc, a mesék egymásba érnek, a Táttra teremtéséről többet is tudok, köztük egy olyan rövidet, amely már nem is mese, csupán csak mesécske, de abban is az Úr angyaláé a főszerep, mivelhogy őmiatta lett a Táttra olyan, amilyen.

Az úgy történt, hogy a hetedik napon, miután az Úr befejezte a teremtés nagy munkáját, leült, hogy megpihenjen és végigtekintszen a világon, amelyet alkotott. Pihent az Úr és nézelődött, közben arra a megállapításra jutott, hogy bár a mű tökéletes, mégis hiányzik belőle valami. Semmit sem tétozva magához intette hát legügyesebb angyalát, és meghagyta neki, hogy szórjon szét még a világban egy zsáknyi szépséget.

Az angyal azonnal munkához látott; röpködött serényen körbe-körbe a föld körül, és szorgalmasan szépítgetett minden tájat, amely az útjába került, mígnem egyszer csak a Táttrához érkezett. De meglehet, addigra elfáradt a világ csinosításában, és lankadt a figyelme, de az is lehet, hogy elvakította a havas hegycsúcsokon szikrát néhány napsugár, s ezért történhetett, hogy rosszul mérte fel a magasságot, és az egyik sziklacsúcsba egész egyszerűen beleakadt a szárnya. A pillanat törtrésze sem telt el, máris továbbrepült, a zsákja azonban kiszakadt, és kiszóródtak belőle a kék fenyvesek, tarkavirágos rétek, kristálytisztá patakok, feneketlen tengerszemek, dübörgő vízesések. És kiszabadultak zsákjából a mormoták, zergék, őzek, szarvasok, rókák, medvék, a mindenféle madarak, bogarak és lepkék, ahogy kiszabadultak, szerteszét szaladtak, és belakták a hegyeket, völgyeket, erdőket, vizeket, barlangokat, réteket. Köszönhetően az angyali figyelmetlenségnek, így eshetett az meg, hogy az én Táttrámnak annyi természeti szépség jutott, mint semelyik másik hegységnek ezen a világon!

– És a harmadik mese?

– Milyen harmadik?

– Az, amelyikben az Úr keresztel!

Martin a meséimen cseperedett, kifordítva-befordítva tudja majdnem mindet, éppen csak azt szereti, ha én mondom őket, soha nem unja meg, és én sem – lánc-lánc-meselánc, mondom az ő kedvére és a magam gyönyörűségére, ebben a mesében nincs sem elbizakodott, sem óvatlan angyal, csak maga az Úr, aki a hatodik nap végén, a világ teremtésében elfáradva, leült megpihenni egy felhőre, de alighogy leült a fejéhez kapott, teljesen elfelejtette ugyanis, hogy másnap a hetedik nap lesz, az ő napja, és nincs neki hol ünnepelni. Lába alatt mindenütt víz, a paradicsom szóba sem jöhet, mert azt az emberpárnak adta, a csillagok pedig teljességgel alkalmatlanok erre a célra. Nincs más hátra, alkotnia kell még valamit, egy olyan helyet, ahol kipihenheti magát, és később is kedvére időzhet, s amely az embereket is emlékezteti majd órá, amíg világ a világ.

Az Úr fölemelte a kezét, fölnyúlt a magasba, az egyik csillagról letört egy sugarat, és a mélyben hömpölygő vízbe dobta. A víz zubogva, bugyborékolva azon nyomban forrni kezdett, a hullámok kétszáz templomtorony magasságba csaptak, villámok szántották az eget, korbácsolták a vizet, a fehér tarajok először még a tenger tajtékjainak tetszetek, de nem azok voltak, hanem sziklák, amelyek csak nőttek és nőttek, hegyekké nőttek, csúcsaik keresztüldöfték a felhőket, még azt is, amin az Úr ült, s ki tudja, lehet, hogy egészen az égig megnőnek, ha az Úr rájuk nem kiált, hogy *megálljatok!*

A hegyek természetesen azonnal szót fogadtak, de addigra már teljesen kimerültek a nagy növekedésben, és nem is látszott belőlük semmi, fehér gőzpárába burkolóztak. Csak amikor a szél feltámadt és tisztára seperte az eget, akkor mutatkoztak meg; a tengernek nyoma vészett, az Úr a megmondhatója, hogy elfolyt valamerre, vagy mélyen a hegyek alá rejtőzött, mindenesetre helyén mesés szép sziklavilág magasodott. Olyan szép, hogy az Úr nem győzött gyönyörködni a csipkés-cakkos csúcsokban, tornyos, tarajos gerincekben, mély szurdokokban, szakadékokban, szelíd fennsíkokban, óriás vízesésekben, a sziklákat visszatükröző kristálytisza tengersizemekben.

Amikor aztán betelt a látvánnyal, így szólt az Úr:

– Mától Tatra a nevetek, annak jeléül, hogy a világ valamennyi hegységének az atyja vagytok. Mivel pedig az én napom emlékére teremtettem titeket, a világ végéig szolgálni fogtok engem. Ti lesztek az én templomom, ezért most feldíszítelek benneteket. Azzal palástjából szebbnél szebb virágokat, illatos gyógynövényeket, füveket, bokrokat, fákat vett elő, beterítette velük a kopár sziklákat, majd ismét megszólította őket:

– Mindennek a világon kell, hogy vezére legyen. A tiétek az a csúcs lesz, amelyik elsőként emelkedett ki a tengerből, s amelynek én a Kriván nevet adom. Ő fog benneteket vezetni, és ti mindenben engedelmeskedni tartoztok neki!

A nap régen lement, teljesen besötétedett, de az Úr, mint jó gazda a földjén, egyre csak vándorolt a sziklák között. Egyiket dicsérte, másikat dorgálta, de azért volt mindegyikhez egy-egy jó szava is. Végül, miután keresztben-kasban bejárta az egész hegységet, ködbe burkolózott, és letelepedett az egyik csúcsra, pontosabban egy csipkés-cakkos sziklafal tövébe. Ott ünnepelte meg a hetedik napot, az ő napját, ott ül még ma is, és nevének nevezi mindegyik csúcsot, mivelhogy a Kriván után mindegyiknek nevet adott.

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

Falu ez is, az is

Délután három óra, a nap vakon tűz, felperzsel mindent. Azoknak a poros nyári napoknak az egyike ez, amikor az anyjának kedve kerekedik elindulni, és az ilyen utakra rendszerint őt is magával viszi. „Nem megyünk el Ilon nénihez?” – kérdezi, miközben a belső, jólesően hűvös szobában ruhákat szortíroz. A kérdés ellenére ellentmondást nem tűrő felszólítás ez – ő tapasztalatból tudja, hiábavaló lenne a tiltakozás. „Ez a kis pettyes ruha jó még neked, nem nőtted ki? – kérdezi tanácstalanul, de határozott válaszra várva. Vállat von, mire az anyja a „próbáld csak fel!” felszólítással pásztítja a ruhát a vállához, állítja az ovális nagytükör elé türelmetlenül. Ő kényszeredetten engedelmeskedik. A ruhapróbának mindig tétje van, ez dönti el, mivel indul el az útra és hogy ítélik majd meg azok, akikkel találkozhatnak. Legalább is az anyja szerint.

Ilon néni Kismajtényban lakik, a szomszédos faluban, ha a közbeeső Nagykárolyt nem számítjuk. A magasított parton, másképpen szólva töltesen, haladva le lehet vágni ezt a kerülőt, cserébe viszont a fűvel benőtt, néhol kövecses vagy gizgazos szakaszon kell végigmenni jó néhány kilométert. Arrébb, lent a füzessel sűrűn benőtt Kraszna, a másik oldalon végtelen sík mező. A forró levegő messze utat sejtet, apró hangyák, autók araszolnak Nagykároly, majd azon is túl, Szatmár felé. Neki ott van a kisbicikli, a lepattogzott festékű, de még masszív, erős Pegas, az jó lesz. Az anyjának viszont nincs biciklijé, kicsit töpreng ezen, de nem baj, majd elkérjük a nagynénédét – jut eszébe hirtelen. A nagynénje amúgy el van látva mindennel, ahogy az anyja szokta mondogatni, meg van vetve az ágya. Se kutyája, se macskája. „Egy útra csak ideadja, nem hal bele” – teszi hozzá ingerültséggel a hangjában. Ingerültsége onnan jön, hogy tudja, nem a legjobb útvizonyokra kéri. Jó kis orosz bicikli az, még csak egy karcolás sincs rajta, ahogy az anyja mondja, nincs leribolva.

Kismajtényt Kaplonytól nem csak egy partszakasz, egy világ választja el. Vidék, falu ez is, az is, mondhatja, aki ezeket a falvakat nem ismeri. De ő, csakis ő tudja, hogy nem így van. Ilyen nagy nyárvégi felkerekedések alkalmával, amikor megcsapja az utazás szabadsága, még világosabban érzi ezt. Régen, amíg ő egész kicsi volt és az apja még élt, kétülésem lovas bricskával tették meg ezt az utat, félig-meddig felvágás, ahogy ők mondták, korzózás volt ez. De amolyan elvárt felvágás, mivel szülei akárhogy is, még fiatal házásoknak számítottak, illetl is, hogy kimozduljanak, megmutassák magukat, és hova járjon az ember megmutatni magát, ha nem a testvéreihez. Ilonék zsáknyi szárazpaszulyt nyomtak az ülés alá, mert milyen a testvér, mindig ad valamit, akárhogy is van, de hús a fajtájához. Otthon a tornác szállt a zörgős, kunkori paszulyhéjtól, mezítláb rálépve volt, hogy megszurta a talpát, de a hántás során is vigyázni kellett, könnyen felsértette az ujjait.

„Te még mindig egy ingben vagy? Siess egy kicsit, mindjárt ránk jön az este” – sűrgeti az anyja, aki már útra készen áll világos, nyári nadrágban, könnyű csíkos felsőben, csatos szandálban, utolsó mozdulatként már csak a haját lapogatja. Egy-két tincs makacsul mindig kibújik a fésű alól. Arca üde, szappanszagú. Végre elindulnak. Az apró kövekkel sűrűn kirakott főúton egyet-egyet döccen a kerék. Hiába a kaplonyiak pedáns rendszeretete, ezt a vasárnap délutánt is kikezdte a forróság. Az út menti szilvafák levelei fuldokolnak a rájuk rakódott portól, az a néhány, vallásban egyetlen vigaszt lelő idős asszony már a litániáról is hazaszállingózott. A templom ajtaja bár nyitva, de környéke üres. Csakis a beton házfalak fordítják fehér arcukat a Napnak. Belül, a lesötétített szobákban hosszú filmet, sorozatot néznek, a hűtőből előkerülnek a mostanra eltett sörök, dinnyék, házi fagyik, krémesek és gyümölcsös üdítőitalok. Nyári délután. Habár messze még az este, a fény már elhasznált, homályos, illúziótlan. Ez a vasárnap sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

A főútnak vége, egyre rázósabb az út. Kikanyarodnak a „Nagyödrök”, azaz az elvadult, náddal benőtt halastó felé, állott mocsárszag csapja meg az orrát, de mégis jólesik, mert hűvös. A házak is szerényebbek, rejtőzködőbbek erre, bárhogyan is irtják, a bozótos mindig utat tör magának. Az utolsó ház már a gátórház, magas betonkerítéssel, gémeskúttal az udvarán. Szorongató tágasság lengi be. A végtelen földekkel szomszédos. Felérnek a partszakasz egyik részére, ahol is az út kettéválk. Lefelé széles földút vezet a falusiak földjei felé, amerre a szem ellát, tengeri- és napraforgótáblák. Hétköznap szekerek, traktorok zörögnek erre, most, vasárnap lévén, néptelen. De ők nem arra mennek. Az előttük kanyargó végtelennek tetsző Kraszna-partra térnek rá, az ottfelejtett piros-fehér sorompó hiába vágja el az utat előttük. Megkerülve kissé lecsúsznak a partról, anyja könnyű nadrágjába bogáncs ragad. Végre a parton állnak, előttük hosszan kinyúlik az út. A partszakasz végtelen egyenesei messze egy pontban összefutnak. „Lehet, hogy mégis a rendes úton kellett volna menjünk” – nyugtalankodik az anyja – „nehogy ennek a biciklinek is valami baja legyen. Akkor aztán kapunk a vénlánytól, többet nem adja ide.”

Ő, ahogy megérzi a szabad mező szénaitatát, a mellettük, kicsit lejjebb futó Kraszna sodrását, ami minden tavasszal megárad, és nyaranta is belefutad néhány fürdőző, tudja, hogy egy másik nyárba érkezett. A szíjas fücsomók dacára csak azért is nyomja a pedált. Érti, ahogy a combizma megfeszül, előnti a forróság. Vízcseppek futnak le az arcán, csípi a szemét, szájában sós ízt érez. Néha megcsapja egy kis szél, megkönnyebbül. Vasárnaponként, nagymise idején, reggel tíztől tizenegyig érez valami hasonló könnyű szellőt, tágasságot. Amikor kikerül a kontroll, a tekintély figyelő szeme elől. Nagynénje – aki egy házban lakik velük – Magyarból hozott műselyem ruhájában már indulásra kész. Mintegy elégtételként most ő lesz, aki megfigyel.

Később, már felnőtt korában észrevette, hogy az emberek a leghétköznapibb helyzetekben is úgy veszik, mintha zavarnák, mindegy szabódva bocsánatot kérnek tőle emiatt. Mintha örökösen valami elmélyült munkában lenne, és bár ő maga nem, de mások észreveszik ezt. „Bocsánat, hogy zavartalak” – mondják akármilyen rövid találkozás után. „Nem zavartál” – teszi hozzá csodálkozva, kicsit sértődötten is.

A kulcs a lábtörlő alatt lapul, ahogy elkongatják a tíz órát, ahogy ők mondják, összet húznak, fordul a zárban. Azt, ami már untig ismerős, most mintegy egzotikumként engedni hatni magára. A megfigyelés kéje ez. A téli konyhában, ami egyszerre lakoszoba és a mindennapi étkezés helye, két hatalmas kép: Jézus és Mária felnyitott mellkasukra, töviskoszorús szívükre mutatnak. Jézus ujjait benyomja a mellkasa alá, mintha ő maga tépné fel. A fiókokat kihuzigálva egyből a szemébe tűnik két házszentelésre kapott szentképecske, az egyikén hosszú ruhás, kiterjesztett szárnyú, kecses kéztartású angyal kísér át egy pallón két kisgyereket. Másikon mezítlábás Jézus áll egy sziklaszirten, körötte lángtengerben fuldokló kétségbeesett arcú, karjukat kitaró emberek kiáltanak segítségért. Emlékszik, erről beszéltek is a nagynénjével egyszer, hogy mi lehet ez, a pokol vagy a tisztító tűz. Míg a nagynénje végül is azon a véleményen maradt, hogy ez a tisztító tűz, mivel a pokolban már nem lehet ott Jézus. Elsőáldozáskor, bérmáláskor készített régi, megbarnult fényképek, hosszú fátyolos, szende arcú kislányok, vakítóan fehér harisnyában, de pántos fekete cipőben. Mellettük csibészes mosolyú kisfiúk előlegezik meg a későbbi férfit, térdnadrágban, térdzoknisan. Az imára kulcsolt kezek szalagos fehér gyertyát tartanak, rátekerve, mint valami finom bilincs, fehérgyöngyös rózsafüzér a végén kicsi kereszttel. Szigorú, vastag szemüvegkeretes papok, papi bojtos sapkában, sűrűn gombolt földig érő reverendában. Pedig nyár van, meleg lehetett akkor is. Esküvői képek, ahogy a pár enyhén egymásra hajtja a fejét. Az egyik képen bár a menyasszony arcát gazdag tüllfátyol lágyítja, de menyasszonyi csokrot szorongató keze már kérges, munkától eldurvult, körmei tömpék.

Felbátorodik, vérszemet kap. Már a spájzban, a régi házból maradt kaszliban kutat cél nélkül, pusztán a keresés kedvéért. Zsírpecsétetes receptes füzetekbe lapoz, télire elteendő ecetes uborkák, diós linzer és havasi kifli között a kézírás pedáns megformáltságát figyeli. Néhány régi kiadású Verne-kötet – a *Sándor Mátyás* megsárgult, salátásra mállott lapjait a gondos összefűzés tartja egybe mégis. Iskolai vonalas füzetekben kézzel másolt imák Szent Ritához, Szent Brigittához, füzet a tizennégy segítő szentről, amit ő is olvasott már, leginkább Szent Katalin kerékbetörése maradt meg az emlékezetében. Mert azt sehogy se tudta elképzelni. A nagynénje magyarázta el, hogy az összekötözött elítélt csontjait egy nagy kerékkel összetörték, volt, hogy a kerékre késpengéket is szereltek. A katolikus évkönyv darabjai épületes olvasmányokkal a fiatalság részére. Az egyiknek a hőse egy durvalelkű, folyton káromkodó parasztgazda, akit egy cifra káromkodás közben villám sújt agyon a mezőn.

A szél felkerekedik, a fűzfák levelei fehér fonákjukat mutatják. Anyja dohog, mert, „ha nem vakaróztál volna ennyit, már rég ott lennénk”. „Reggel kell most elindulni, nem a legnagyobb melegben, később már azt se tudod, milyen idő jön fel.” „Mit csinálsz, ha itt kap egy ítéletidő?” Anyja a part szélén ül, a ledobott biciklinek a keréke még forog. Egy ideig a keréksurrogást hallgatják, fejük fölött, mint egy hatalmas üstkohóból, zúdul a forróság. A part szélén ülve a szél már nem fúj annyira, mint biciklin. Bele-belekap a hajukba, a bokáján bogáncs ejtette karcolásnak is jólesik.

Próbálja elnyújtani ezt az utazást amennyire csak tudja. Mert elképzei, ahogy majd odaérkeznek a szokásos „Na, kell a vendég?!” felkiáltással. Erre a „Tik nem bírtok ilyen időben otthon maradni?” – kérdést kapják válaszul. Ilon néni, ha télen jönnek,

ezért mondja, ha nyáron, akkor meg azért. „Eljöttünk már, ne üljünk mindig azok között a haramiák közt” – tör ki az anyjából ingerülten. Ez a megszólás már körülbelül ki is jelöli a beszélgetés alaphangulatát. Ilon néni dohog egy sort, hogy haramiák között, hm. „Én meg tudtam lenni az anyósommal húsz éven keresztül, annyit se mondott, hogy állj arrébb!?” Közben a kórót a térdkalácsán törí egy mozdulattal, mert fogott egy rucát, azt akarja megfőzni. „Te, kiált fel az anyja, hát olyan helyzetbe voltál te, mint én? A te anyósod református volt, úgy, mint te, nem katolikus! De még hogy katolikus, az hagyján, de annál rosszabb, sváb! Akik megfojtának egy kanál vízben!” Ilon néni egy pár szem zöldséget is tesz a levesbe, most szedte a kertben. A kötényében hozta fel, még azon földes, egy műanyag tálban kevés vízben meglögyböli. A letört pengéjű kiskéssel már a murok felületét sikálja. Panaszkodik, hogy szárazság van, a drága szép murkai mind ott fonnyadnak meg a földben. Az anyja közbeszól, „Pucold meg azt a zöldséget rendesen, nem látod, hogy még murvás, piszkos! Így teszed a levesbe?” „A segged lyuka piszkos!” – vág vissza Ilon néni harciasan. A fővő leves szaga a csípős kórófüsttel keveredik. A sámlin ülnek a tornácon, lábuk körül csirkék szedeggetnek, a tornác vályogfalán napozó legyeket vadásszák. Ilon néni közben egy rózsás, de már megsárgult és csorba levestálra szedi ki a húst a szétfőtt zöldséggel. Magának a koldusernyőjét veszi ki, azt szopogatja. Ő és az anyja a tornácon esznek, ölükben egy-egy mély pléhtányérral. Az anyja most sem elégedett, mert szerinte még főnie kellett volna a húsnak, rágós. „Majd megfő odabent” – vágja rá Ilon néni egykedvűen.

A torony egyre közelebb jön, a parti megsárgult fűcsomók helyét, mint valami jutalom a kitartásért, most már egy vékony, keréknyomnyi földút veszi át. Rágyorsítanak. A szomszédos Domahidára átvezető Kraszna-hidat elhagyják, majd a kerekek meglendülnek, szinte pedálozni sem kell. Végre aszfaltos útra érnek, ebben a pihenésben érzik csak, micsoda utat tettek meg. Köröttük mindenütt napraforgók nehéz babafeje, ahogy – mint valami parancsszóra – egy irányba néznek. Elhagyják a vasúti átjárót, a romos, gyommal, vadszederrel buján benőtt állomás épületét. Most már a falusi úton kerekéznek. A temető után ráfordulnak a széles Temető utcára. Az árokparton ebben a forráságban még csak a cigányok ülnek, pirított napraforgómag-héjat köpködnek, valahonnan mulatós zene szól. Megpillantva az Ilon néniék házat, ahogy a kapu tárva-nyitva, baljós érzés lesz rajta úrrá. Az anyja már a bicikliről kiáltja csalódottan, „Lehetett azt gondolni, hogy ezek még vasárnap is a mezőn tanyáznak!” Mit lehet tenni, ha már idáig jöttek, a biciklit tolvá maguk mellett befordulnak a gyeperes udvarra, az anyja a kerek kútból vizet húz, csattan a vödör a kút alján, ahogy a láncon tekeri felfelé, ki-kilocsan a víz.

Megállnak a tornácon, az anyja mond valamit, inkább csak magának. Észreveszi, hogy a kamra nyitva van. „Nesze, nyomja a kést a kezébe, vágjal magadnak egy kis füstölt sonkát, biztos éhes lehetsz már.” Valahonnan kenyér is kerül, koszos konyhakenedőbe csavarva, de legalább megmentve a legyektől. A kés nehezen vágja a nehéz, szíjas sonkát, de csakhamar előtűnik az érett, bordó hús márványos rajzolata, mint valami megváltás. A nap lejjebb száll, megnőnek az árnyékok. Messziről kutyák ugatnak, a csirkék a napi kószálás után egy csapatba verődnek már. A kisszéken ülnek, rágják-tépi a sonkát. A földes tornácon, széna- és napraforgó-leheletű estében.

LAJTOS NÓRA

Tente mama

(1)

Tente mama a falvédőt figyeli, a rajta futó szarvasokat és az ötágú fákat, az egymást követő motívumok azok, melyek lekötik most a figyelmét, a fákra aranydiókat képzel, melyeket nem lehet a mozsárban széttörni, csupán az őt körülvevő csöndet, ha fülében szarvasbögést hall, ő is hangosan kezd beszélni, hagyják magára a vágató szarvascsordával, s engedjék a fára mászni; úgy hiszi, az aranydió három kívánságát teljesíti, de mire ezt elképzeli, már el is felejt, kékeres halántékán megcsillan a hold fénye. Tente mama elalszik örökre a falvédőt nézve.

(2)

Tente mama az otthonban ül egy kerekesszékekben. Nem bénult le, csak leesett az ágyról és combnyaktörést szenvedett. Ebben a korban már nehezen gyógyul az ember. Napjában háromszor, az étkezések alkalmával kiültetik, olyankor kitégult előtte a világ: az ágrácson túl is van élet, s daragaluskás a délután, olyan könnyű neki az álom, s mikor felébred, a játék babáihoz beszél, elmeséli nekik a gyerekkorát: a hosszú verandás házat, azokat a mezítlábas nyarakat, amikor kislánycént fonott hajába bele-belefűjt a homokos szél, a királyliliom édes illatát, az életet, a fényt, a reményt. Most, ebben a télel bélelt időben eszébe jutnak a szánkázások, fagyott mosoly dereng az arcán, egy zsoltárt dúdol a babáinak, ráteszi kezét a fejükre, mintha áldást osztana... Tente mama megvacsorázik, a bögrét két kezébe fogja, csöndesen elmosolyodik, s ül egy kicsit a félhomályban.

(3)

Tente mama a tévét nézi, és azt képzei közben, hogy figyelik, ettől reszketni kezd, kimegy gyújtósért, a cserépkályhában pattogó fadarabokra rácsukja az ajtót. Tél van, és hó, és csend és magány. Egy szirénázó rendőrautó halad el az ablaka alatt, ő ismét remegni kezd, hátha érte jöttek. A nyugdíját befőttesüvegbe gyűri, majd elfelejti, és a kispárnacihában keresi, hiába, nem leli, gyanús lesz neki mindenki. Délben megszámolja mind a tizenkét harangszót, a tyúkokat most engedi csak ki. Pókhálóba simul hullámos haján a puha fejkendő, a nyakánál megigazítja, majd simít egyet a fején, hogy hátratolja. Későre jár. A híradóban lövéseket látni, hallani, fél, hogy háború van ismét, mint tegnap, amikor a férje gránátszilánkos lábán a körmöt levágta, de lehet, hogy az mégsem tegnap volt, nem tudja pontosan. Tente mama kikapcsolja a tévét, aludni tér. Elmorzsol félhangosan egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet, s reggel újra várja, várja, várja, hogy a frontról hazatérjen az ő egyetlen, imádott, sohasem volt unokája.

(4)

Tente mama a pszichiátria folyosóján csoszog
összegöngyölt ruháival a kezében, hol húzva azt
a földön, hol vállára vetve, mint piaci cigányasszonyok,
kik portékájukat egy zsákból árulják; szóval kikelve
ágyából, csoszog, a vajdasági magyarban úgy mondanák:
krosnyog olajzöld mamuszában, és közben mindenkitől
megkérdezi, merre van a kazincbarcikai vasútállomás.
Szájában máskülönben szépen artikulálódik a csönd,
akkor is, amikor motyójával visszavezetem a kórterembe,
nem ellenkezik, csak tőlem is azt kérdezi, hogy drága, ugyan
tessék már megmondani, hogy merre van a vasútállomás,
mert neki sürgősen haza kell mennie, hogy miért, arra
választ nem kapok, lefektetem, kicsomózom összegubózott
ruháit, szépen egyesével kisimítgatom, mint vasaláskor
a törölközőket szoktam, és közben azt kérdezi, hogy
a vonatfüttyöket, ugye innen hallani. Megnyugtatom, hogy
csak a huzat fütyörészik egy kósza dallamot, de ő mást
dúdol, egy altatódalt, s közben a kispárnáját ringatja.
Tente mama éjjel is útnak indul, magára öltve hét réteg ruhát,
és az ügyeletes ápolók már egy másik, üres ágyban találják,
onnan vezetik a helyére, ahonnan reggeli után kezdetét veszik
fejkendőbe kötözött múltjának meséi, s szomolyai fekete
cseresznye szemében izzik a remény, a kegyelet, hogy
a vasútállomás itt van a közelben, s végre csoszogva-krosnyogva
még ma, a vasárnapi misére biztosan hazamehet.

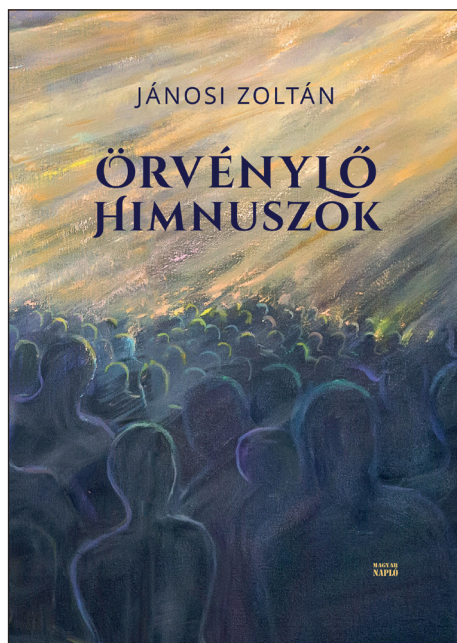
„Valaki ír a kezdeddel”

Jánosi Zoltán könyvéről

„Ha élek, hát legszebben éljek”
(Nagy László)

Mi mást választhattunk volna mottónak Jánosi Zoltán legújabb kötetének méltatása élére, mint a költő szavait, amelyekre nem csupán életvezető igeként tekintett, amelyek – bár jókedve őt is sokszor elhagyta – segítettek neki abban, hogy ne csüggedjen, visszataláljon arra az útra, amelynek legfőbb princípiuma a legszebb élet ígérete, vezérlő csillaga. Legszebb Élet... – írom nagy kezdőbetűvel méltató soraim fölé, miközben eszembe jut az elhunyt pályatársat, János Istvánt megsirató/visszaidéző írásban olvasott Horatius-sor: „Scire nefas, quem tibi, quem mihi finem di dederint” (Tudni tilos, mit szánnak, neked és nekem, mi jövőt, isteneink). Jánosi Zoltán sem tudhatta, amikor ifjúí szívvvel és lelkesedéssel írta verseit, nem sejtette, mit szánnak neki az istenek. Aztán rájött – a szép szó ígérete sosem hagyta el –, hogy istenei a másokra figyelés elköteleződését, az irodalmi művekben rejtett/kódolt üzenetek megfejtését/értelmezését bízta rá, mindannak tudatosítását az olvasókban és a hallgatókban. A katedrán és a szerkesztői asztalnál nyílt alkalmá és lehetősége arra, hogy elköteleződésként, belső parancsra szolgáljon ott, ahova hivatása szólította/állította.

Ha röviden, tömören akarnánk jellemezni az eddig megtett utat, azt mond-

hatjuk, hogy a magyar kultúra – azon belül elsősorban az irodalom – küldetésének a nyomába eredt, azt kutatta, hogy „Ment-e / A könyvek által a világ elébb?” A világ s azon belül a magyar társadalom. Érdeklődésének koordinátái az európai színvonal keresése és felmutatása, a magyar irodalom legnemesebb hagyományainak fölmutatása mellett eljut a világ peremére szorított lét irodalmi tükrözéséig, az archaikus létszemlélettől a posztmodern jelenség értelmezéséig, a sorsképezés és a valóságanalízis, a nemzeti sorskérdések megragadásától az elsodródott esélyek vizsgálatán túl a

lefokozott, megtagadott élet és hiábavalóság érzésének, az önfelszámolás gesztusának költészeti megjelenítéséig... oly szellemi világba, melyben Nagy László kétségbeesve kérdezte: „Úristen, én nem vagyok itthon?” Mégsem esik kétségbe. Írásai többségében a létérdekű, életelvű irodalom jegyeit mutatja fel, a cselekvő művészetet szolgálókat, akik, az álság fiaival szemben, nemes célok szolgálatába szegődtek. Konok igyekezettel vette számba a klasszikus alkotások és a XX. századi magyar irodalom egyetemes és a borsodi és nyírségi tájhaza szellemi örökségét. Keresi, kutatja a harmadik évezredbeli irodalom küldetését. Mi adott neki ösztönzést a könyv megszeretésére? A korai felismerés: amikor a könyv a „rácok közé kényszerített gyermekkorunknak az életébe a korlátlan szabadság élményét hozta”; az ifjúkorban „olvassással lázadtunk a vasfüggöny sötétsége ellen”; az érett kor gyümölcsének íze: „a könyvek létünk értelmének legszebb bizonyítékai”. A Miskolc–Debrecen–Nyíregyháza háromszögből tekint ki, jut el az országos, európai horizontok kutatásáig, az emberiséget szolgáló jövő szellemi/irodalmi megjelenítéséig, szolgálatáig. A példák/példázatok sorában ott találjuk a Nyírségből indult óriást, a Szindbád-legendákat megálmodó/megalkotó Krúdy Gyulát; ott találjuk a folklór és archaikum jegyeit hordozó, hazai és európai jegyeket integráló, a bartóki modellt követő irodalmat elemző tanulmányokat, köteteket; a Nagy Lászlóról, Ratkó Józsefről, Oláh Jánosról írott monográfiákat; ott találjuk a jelenkor irodalmát szemlélő/méltató számtalan közleményt, több kötetet... köztük ez utóbbit is, amely változatos műfajokban/formákban – emlékezés, laudáció,

köszöntés, tanulmány, bemutatás, kiállításmegnyitó, meditáció, búcsúbeszéd – enged/kínál betekintést abba a szellemi világba, amelyben oly otthonosan mozog: elsősorban az irodalom terrénumaiba, de a zene és a képzőművészet világába is.

Nincs könnyű dolga annak, aki e kötet méltatásába kezd. Hisz az 1991-től 2020-ig terjedő időintervallumban született írásuhatag, közel kétszáz, igen széles rendet vág, időben több mint kétszáz esztendőt ölel fel. Kötőszövetük az irodalom szeretete és szolgálata, tartalmuk egyként szól az írókról és a katedrán, a szerkesztői/kiadói szobákban szolgálatot teljesítő irodalomtörténészről. Úgy tekinthetünk erre a kötetre, mint egy virágos mezőre, amely színében, tarkaságában, illatában külön-külön és a maga teljességében is figyelemre, emlékezetre méltó élményt kínál. Szorgos méhecskeként lapozzuk e könyvet, gyűjtjük az idő és a tér – a történelmi sorsfordító eseményeket, a nemzeti identitást őrző, azt megtartani, megőrizni kívánó üzeneteket, a Kárpát-medence, a megcsonkított kicsiny haza, a szülőföld és a választott föld értékeit fölmutató – sugallta szép gondolatokból, a rendkívül gazdag ismeretanyagból kihámozható esszenciát, amely a rész és az egész kölcsönhatásából nektártként élénk tárul. Elgondolkozhatunk azon, hogy a magyar szellem csillagboltozatán, mely égitestek – „Isten iránytűi” – jelölik ki az irányt, mely part elé vezet? A kötetben oly gyakran előforduló fogalmak tolnak elő: Haza, Nemzet, Hazaszeretet, Együttérzés, Barátság, Ország... melyek erőforrásként, ihletként, célként alakítják és formálják azt a szellemi katedrális, amelyet magyar irodalomnak, magyar művészetnek nevezhetünk.

Az alapozó keret az, amely Kölcsey tenyerén született s az azt követő közel két évszázadban – Arany János, Ady Endre, József Attila, Illyés Gyula, Nagy László és Szécsi Margit, majd Oláh János révén vezet el a jelenkorba, az általuk megélt világba. A kiindulópont: „a tett, a hazáért való cselekvés programja”, a legfőbb parancs: „a haza minden előtt!” Nagyaink életművei „Himalája-méretűek”, oly magaslatok, amelyek a mi életünk sarokpontjai is lehetnek. Jánosi Zoltán köte – az előbb felsoroltak neve is jelzi – a költészetben, a lírai alkotások tükrében jelöli meg a követendő irányt. És adódik is az első kérdés: mi is a költészet? Tömör definíció: „a legszebb emberi szándék”. Bővebben: „Költészet, amely fogva tart, felemel, megnevez, és meghatároz engem. Nem több az Életnél, nem kevesebb a Halálnál: életem sziklarajza az idő omló falán.” Alkotók és alkotások révén a fogalom újabb és újabb jelentéstartalommal gazdagodik. A költészet abban is segít, hogy megtudjuk: „mi lett velünk, mi lesz velünk”, segítenek abban, hogy a költő szavai a magunk feladataira intsenek, figyelmeztessenek: „Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!” Hass, alkoss, gyarapíts akár ellenszélben is, akkor is, ha az idő alkalmas, akkor is, ha nem!

Ki más teheti ezt meg, mint azok, akik elköteleződtek a nemzet, a haza szolgálatra: a költők. A költők, akik – Jánosi Zoltán szerint – „a jövő idő zászlovivői”, a megtartó cselekvésekre ösztönző, tettekre serkentő alkotók, az „erkölcsiség és nemzeti elkötelezettség iránti hűség” megtestesítői, „a szellem hősei”; a költők, akik „mindenféle lélekrontó szellemi zűrzavarral szemben” tértek rá, vezetnek bennünket is a „megmaradás

ösvényei”-re... Azoké, kiknek alkotásait az „erkölcsiség és nemzeti elkötelezettség iránti hűség” szelleme hatja át. Azoké, akik műveikben a nemzettudat és az európaiság egymást kiegészítő szándékként van jelen. „...úgy szeretem már Európát, hogy nem feledhetem Magyarországot.” Továbbá azok, akik bátrak voltak és mertek, „tehetségük teljes erőfeszítésével léptek fel a pártállam időszakában a morális értékrombolással és a nemzeti közösség szétzilálásával szemben”. A szolgálattelvőké, akik, a fényes szellők utópiájából fölbredve köteleződtek el új szolgálatra, a Hetek és Kilencek köréhez tartozók – a már említett Nagy László s Szécsi Margit mellett Ágh István, Buda Ferenc, Nagy Gáspár, Mezey Katalin, Serfőző Simon..., továbbá a zenei és képzőművészeti élet kiválóságai. És a sor folytatódik. Hisz az utánuk következő nemzedékek előtt is ott feszül a kérdés: miért élünk? Az élet újabb s újabb kérdéseket generál. „...az irodalmat alkotó embernek miért – és milyen mértékben – kell újra s újra kiállnia a társadalmi ügyek és változások analízise és ezek megválaszolása területén az elevenen mozgó történelem elé?” A költészet előtt talán minden eddiginél is fontosabb kihívásként áll identitástudatunk őrzése, hagyományaink ápolása, nemzeti önbecsülésünk védelme – határon innen és túl, sőt még az Óperenciás tengeren is túl érvényes feladatként áll a toll munkásai előtt. Ma is, holnap is hitet kell adni az utat tévesztett emberiségnek! „Mindenütt kell élni. Mindenütt lehet élni. Magunkévá kell lakni ezt a hazát, s művelni azzal is, hogy belehalunk.”

Jánosi Zoltán irodalomtörténeti krédóját megismerve, könyveit/köteteit olvasva érezzük, az irodalom értékelése-

kor – Nagy Gáspár örökszép verscímét idézve – ki is mondhatjuk: „valaki ír a kezdeddel”. Valaki, aki a horatiusi Isten írta erkölcsi parancsolattal őt is arra hívja, kötelezi, hogy a hivatástudattal, elkötelezettséggel végzett szolgálatából a legszebbet hozza ki magából. Valaki, aki Görömbei András példáját követve, maga is „a sokoldalú értékfeltárás” szolgálatára szegődött el, követője lett abban is, hogy az általa bemutatott alkotásokban, életművekben maga is „a magyarság felegyenesedését” az „emberi sors alakítására irányuló szellemet” keresse és mutassa fel, azt a magyar irodalom kiiktathatatlan princípiumként állítsa az alkotók elé. Köteteinek a hosszú sora a bizonyosság rá, hogy jó úton jár. Akkor is, amikor arra biztat: Olvass! Olvassunk? Miért is? – kérdeznénk e mai világban, amikor az okos telefonok, tabletek, laptopok révén oly hamar és nyomtalanul elszálló szó világával még vívja harcát a könyvek által őrzött üzenet. Hiszünk abban, hogy „a fejekben és szívekben ma-

gyarul megőrzött szónak volt, van és lesz is értelme”.

A kötetbe foglalt igék, gondolatok és tettek összegzőjeként is hivatkozhatunk a Nagyságos Fejedelem, II. Rákóczi Ferenc testamentumként ránk hagyott szavaira. „Minden igaz hazaszerető, országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthonos lakos, egyszóval minden rendű igaz magyarokat hazafiúságra intjük, és ... kérjük, ... ki-ki édes hazája szabadsága, nemzete mellett az Isten és törvényünk ellen képtelenül hatalmaskodó, zaklató, porcióztató ..., becsületünket tapodó, sónkat, kenyerünket elvevő, életünkön uralkodó s kegyetlenkedő birodalom ellen fogjon fegyvert.”

JÁNOSI ZOLTÁN: Örvénylő himnuszok. Változatok a küldetésről. Budapest, 2020. Magyar Napló, 348 p.

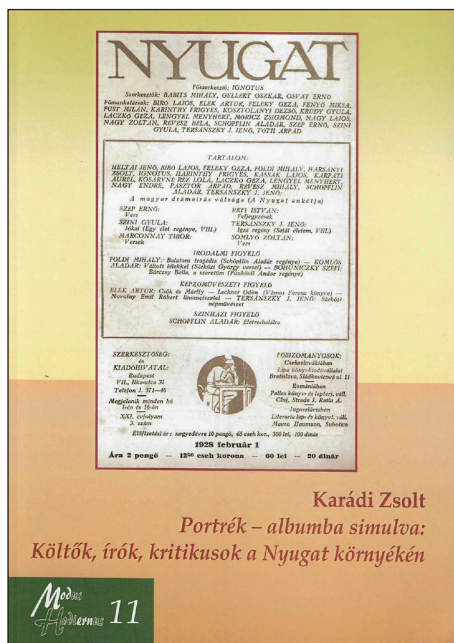
MÁRIÁS JÓZSEF

Portrék – albumba simulva

Karádi Zsolt új kötetéről

„Minden szál hozzá vezetett, és minden szál tőle vezet, a magyar szellemi életnek ő a sugárzási központja.” Talán nem túl merész Szerb Antalnak ezt az Arany Jánosról írt találó megállapítását továbbgondolni és a *Nyugat* folyóiratra vonatkoztatni: egyrészt ugyanis – mint közismert – a *Nyugat* nyitott szemléletmódjával a világlátásoknak és a stílusoknak a legkülönbözőbb változatait fogadta magába, másrészt pedig nemcsak saját korában, hanem napjainkig felmérhetetlenül termékeny hatást fejtett ki. Nem csoda, hogy a tudományok művelői között is sokan vannak (vagyunk), akik ennek az irodalmi fókusznak, gyújtópontnak a bűvöletében élünk. Pontosabban szólva: olvasunk, kutatunk és megpróbáljuk mindig új szempontokkal megközelíteni, interpretálni a *Nyugat* örökségét. Ebben a kutatási irányban különösen kiemelkedő teljesítmény Karádi Zsolt munkássága: ezt korábbi számos tanulmánya, kötete mellett az itt ismertetendő tanulmánygyűjtemény is pontosan tanúsítja.

A kötet a szerző elmúlt tizenöt évben keletkezett tanulmányaiból ad válogatást, tizennégy tanulmányt. Ezek témaválasztását a szerzői előszó szerint részben a szűkebb pátria hagyományainak felhajtóereje, részben személyes vonzódások befolyásolták. A személyes vonzódások közül a fent említett „nyugatosság” mellett meg kell említeni a szerző affinitását az irodalom és a színház határterületeinek analíziséhez, ezen belül nem utolsósorban a színírálatok-

hoz. Az e gyűjteményben is jól tükröződő tágas tudományos érdeklődési körébe beletartozik továbbá a komparatiztika, a fotó- és médiaelmélet, a feminista kritika, a kultusz kutatás, valamint a színház- és a sajtótörténet.

A két nagy fejezetbe rendezett tanulmányok első, *Költők, írók* című egységének nyitó dolgozata a *Szeccessió és szimbolizmus között: Czöbel Minka és a Donna Juanna*. A dolgozat a szakirodalom vonatkozó főbb megállapításainak tömör összefoglalása után saját koncepciót kibontva elemzi az anarcsi költőnő regényes költeményét (mások szerint drámáját). Karádi két fő irányból indul

el analizisében: egyrészt a műfaj, másrészt a gondolatosság felől. Konkrétabban: azt vizsgálja, mennyire célszerű a *Donna Juannát* drámának nevezni, illetve arra keresi a választ, hogy milyen filozófiai összefüggések között helyezhető el és értékelhető a mű.

Szintén a magyar líratörténet (mondhatni, sajnálatos módon) kevésbé figyelemre méltatott költőjének életművét közelíti meg újszerű módon a második, „*Miért jársz e földön árván, számkivetve?*”: *Czóbel Minka a boszorkány-dalai* című tanulmány. Filológiai adataival, jól választott szövegpéldáival és érzékeny, lényeglátó elemző gondolataival a dolgozat meggyőzően bizonyítja azt, hogy érdemes újraolvasnunk a nyugatosok közül többek között Adyra és Kosztolányira is ható, boldog-boldogtalan magányban élő, a buddhizmust, Schopenhauert, a francia és német irodalmat egyaránt jól ismerő, nagy műveltségű „anarcsi boszorkány” életművét, hogy élénk tünjőn, „számos elemében miként teremtett megkapóan modern lírát”.

A szakirodalomban a „Holnap asszonyának” nevezett Miklós Jutka költői, fényképési és esszéírói munkásságát ismerteti meg az olvasóval a *Miklós Jutka redidivus* című tanulmány. Karádi szemléletesen mutatja be, hogy miképpen és miért zárult le hirtelen, különös módon a 16 évesen már tárcát publikáló, 19 esztendősen a *Budapesti Napló*ban verssel megjelenő, többek között Ady Endre és Schöpflin Aladár elismerését is kivívó költőnő irodalmi pályafutása 26 évesen. Az izgalmas és sok szempontból tanulságos életrajzi összefoglaló után a dolgozat második része Miklós Jutka – a szakirodalomban ezidáig nem idézett – Kaffka Margitról szóló esszéjét elemzi. Miklósnak ez a műve azért is figyelemre méltó,

mert – ahogyan ezt Karádi érzékenyen megfigyeli – tulajdon meggyőződésének, emberi-női törekvéseinek jelképét látta Kaffkában, akinek halála mintegy az ő művészi pályájának a lezárulását is jelentette.

Akik ismerik Karádi Zsolt kiváló fotóművészeti munkáit és a fotóművészet iránti mély tudományos érdeklődését, az *Arc és kép: A fotó szerepe az Ady-kultusz alakításában* című tanulmányt olvasva egyáltalán nem lepődnek meg azon, hogy mennyire szerencsés itt a témaválasztás, mennyire produktív a szerző és a téma találkozása. Rendkívül szakszerű, pontos, ugyanakkor élvezetes elemzést kapunk arról, hogy milyen módon járult hozzá Székely Aladár emberábrázoló művészete Adyról való tudásunkhoz és (a szó átvitt értelmében értett) Ady képünkhöz. Székely híres fotói mellett Szőnyi Lajosnak Ady halálakor készült két fényképét is értőn elemzi a tanulmány. (Az elemzett képeket a kötet *Képtár* című része tartalmazza.)

A *Móricz és Karinthy* című tanulmány már csak azért is érdemes lehet a külön figyelemre, mert – mint azt Karádi Zsolt is kiemeli – aligha lehet elképzelni két elmentesebb karakterű szerzőt, mint e két író. A vizsgálódás célja nem az életrajzi vonatkozások rekonstruálása, hanem izgalmasabb feladatot választva azokra a szövegekre fókuszál, amelyekben a halál közvetlen közelében Móricz kísérletet tesz arra, hogy – érzelmi megrendültségét nem szégyellve – megvonja a Karinthy-jelenség mérlegét.

Ugyancsak különleges és izgalmas témát fejtett ki a *Mikes, Juhász, Kosztolányi* című tanulmányban. Akí csak egyszer is látta a *Nyugat* címlapját, abban a folyóiratra gondolva bizonyára rögtön és élesen felidéződik a híres kép Beck Ö.

Fülöp Mikes érméjéről. (Az 1908-as január 1-jei első számtól a lap megszűnéséig mindig ott szerepelt a címlapon.) Mikes alakjának irodalmi, „nyugatos” ábrázolását Karádi Zsolt most azonban nem a képzőművészet felől, hanem Kosztolányi két szövegét, a *Mikes szól* című verset és a *Mikes Kelemen* című esszét, valamint Juhász Gyula *Mikes* című versét sokrétűen elemezve közelíti meg, a Kosztolányi- és Juhász-féle Mikes-portré eltéréseit is plasztikusan kiemelve.

A „*Nyugat franciája*”: *François Gachot* című tanulmány azt vizsgálja, hogyan is lett az 1924-ben tanárként Magyarországra került francia fiatalemberből a „*Nyugat franciája*”. E vizsgálat keretében mindenekelőtt azt mutatja be, hogy a folyóirat története szempontjából különleges, számtalan ellentmondással terhelt 1925 és 1935 közötti évtizedben milyen írásokkal jelentkezett Gachot a lap francia irodalmat, művészetet népszerűsítő rovatában, emellett azonban kitekint Gachot más, a *Nyugattal* való kapcsolat szempontjából fontos szövegeire is, például az *Arion* számára az 1970-es években megjelent emlékezésére.

A kötet első egységének záró dolgozata *A protestáns Áprilyt* mutatja be, a költő 1934-ben a *Protestáns Szemlében* megjelent *A zsoldárfordító* című, Szenczi Molnár Alberttről írott esszéjének és az először 1936-ban, ugyancsak a *Protestáns Szemlében* publikált *Kálvin 1535* című költeményének részletes elemzésével, emellett az idetartozó életrajzi vonatkozásokra és más művekre is kitekintve.

A *Kritikusok* portréit tartalmazó, második fejezet első tanulmánya, „*A rendezés jó volt...*”, Krúdy Gyula *Debreceni Ellenőrben* megjelent színházi témájú írásait mutatja be. A filológiai szempontból már önmagában is értékes dolgozat érté-

két külön is emeli az, hogy fontos hozzájárulás a Krúdy-életmű arányosabb, teljesebb leírásához: ti. az irodalomtörténeti szakirodalom kevés kivétellel csak az író szépirodalmi munkásságát tárgyalja, a publicisztikáiról igen kevés szó esik. Így Karádi témaválasztása és a téma alapos tárgyalása fontos hozzájárulás a Krúdy-kutatásokhoz. Emellett persze nem lényegtelen erénye az is a dolgozatnak, hogy eleven, hiteles képpel járul hozzá a korabeli színházi világ megismeréséhez.

Témáját tekintve szervesen illeszkedik az előző tanulmányhoz *A „nemzet katedrálja”: Adalékok Ady Endre színházi témájú írásaihoz (A debreceni korszak)* című dolgozat. Az Ady színikritikáira vonatkozó szakirodalom áttekintése után a pályakezdő újságíró első esztendejének (1899) színikritikáit veszi szemügyre Karádi, különös tekintettel arra, hogy miképpen írt az ifjú Ady a színészi teljesítményekről. (A tanulmány címe egyébként arra utal, hogy Ady debreceni színibírlatainak nagy részében érvényesül „a színpad a nemzet katedrálja” elv.)

A kötet következő két írása a *Nyugat-korszak* egyik vezető kritikusanak, Schöpflin Aladárnak a munkásságát mutatja be. A „...sohasem tartottam magam tudósnak...”: *Emlékezés Schöpflin Aladárra* című dolgozat 2020-ban keletkezett, Schöpflin halálának 70. évfordulóján azzal a céllal, hogy felidézze, hogyan is látták a kortársak és az utókor a huszadik század egyik legjelentősebb kritikusanak alakját és munkásságát. A nagy ívű áttekintés gazdag forrásanyag alapján mutatja be azt, hogy Schöpflin miként is művelte az ún. „megértő kritikát”. De erről a legérdemesebb magának a szerzőnek az összegzését idézni: „Schöpflin Aladár kritikai-irodalomtörténeti kötetei máig mintát adnak toleranciáról, igye-

kezetről, józan ítélőerőről, lankadatlan cselekvőkészségről.” A következő tanulmány, a *Schöpflin és Móricz* – szélesebb irodalomtörténeti keretben elhelyezve – Schöpflin Aladárnak Móricz Zsigmond drámáiról a *Nyugat* hasábjain megjelent bírálatait analizálja. Ezeknek a szövegeknek a vizsgálata azért is ígér és nyújt komoly tanulságokat, mert Schöpflin kétségtelenül kiválóan ismerte Móriczot, a *Hét krajcár* átütő sikerétől, azaz 1908-tól végigkövette az író pályáját; kritikusként pedig pontosan látta, mélyen átértézte és értékelte Móricznak a színház meghódításáért, a színpadi kifejezési formáért folytatott küzdelmét.

A *Móricz Zsigmond színikritikái és színészportréi* című tanulmányban elemzett különféle műfajú színházi tárgyú írások, ahogy Karádi Zsolt is megállapítja, „pregnansan mutatják Móricz Zsigmond rendkívül gazdag írói világának egy izgalmas szeletét. Azt, amelyben a színház teljesen soha meg nem hódítható világát vallatja szenvedélyesen”.

A *magányos kritikus: Néhány esetvonalás Kárpáti Aurél arcképéhez* a magyar színházkritika egyik ma már kevésbé ismert, de jelentős alakját idézi meg oly módon, hogy egyik, a *Nyugatban* öt részben közölt opusza alapján (kiegészítve ezt egyéb írások vizsgálatával) körüljárja azt a kérdéskört, hogy mit is gondolt a szerző a kritikáról, illetve a kritikusról. Az újraolvasás egyben adalékokat nyújt a szerzői oeuvre újraértékeléséhez.

A tanulmányok sorát francia nyelvű összefoglaló (*Résumé*) követi, majd a gyűjteményben szereplő írások első megjelenésének adatai. Külön kiemelendő a rendkívül érdekes és gazdag képtár, amely kiváló minőségű, jól válogatott fotókkal illusztrálja, illetve nem egy esetben alátámasztja, igazolja (lásd pl. az *Arc*

és kép: A fotó szerepe az Ady-kultusz alakításában című tanulmányt) a dolgozatok szövegében kifejtetteket. Az eligazodást, (vissza)keresést segítő, tehát igen hasznos, precíz *Névmutatót* Kövesdi Ágnes állította össze. A kötetet a szerző munkásságát bemutató rövid összefoglaló zárja. A paratextusok közül itt említendő még a kötetet kiadó Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület elnökének, Mercs István irodalomtörténésznek a *Képpontokból pontos képek* című előszava.

A kötet több tanulmányában is utal Karádi Zsolt olyan párhuzamokra, amelyek a műelemző, a kritikus és az általa bemutatott alkotó személyisége, életműve között mutatkoznak. A fent ismertetett munka esetében sincs ez másképp: nem egy közös vonás fedezhető fel a tanulmánykötet írója és az általa bemutatott szerzők között. Ezért végezetül, összegzőképpen én is hadd mutassak rá egy ilyen párhuzamra. Karádi idézi Keresztury Dezső jellemzését Schöpflin Aladáról, miszerint annak sokoldalú érdeklődése, eleven fogékonysága, udvarias türelme és páratlan tárgyszeretete alkalmassá teszik arra, hogy különböző jelenségeket elfogulatlanul szemügyre vegyen és hitelesen értelmezzen. Ezek a kiváló kutatói erények, kritikusai tulajdonságok, mint a jelen kötet bizonyítja, kétségtelenül érvényesek Karádi Zsoltra is. Ezért is tanulságos és érdemes kézbe venni jelen munkáját – amelyet, reméljük, hamarosan újabbak követnek.

KARÁDI ZSOLT: *Portrék – albumba simulva. Költők, írók, kritikusok a Nyugat környékén.* Nyíregyháza, 2021. Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 237 p. / Modus Hodiernus, 11.) /

PETHŐ JÓZSEF

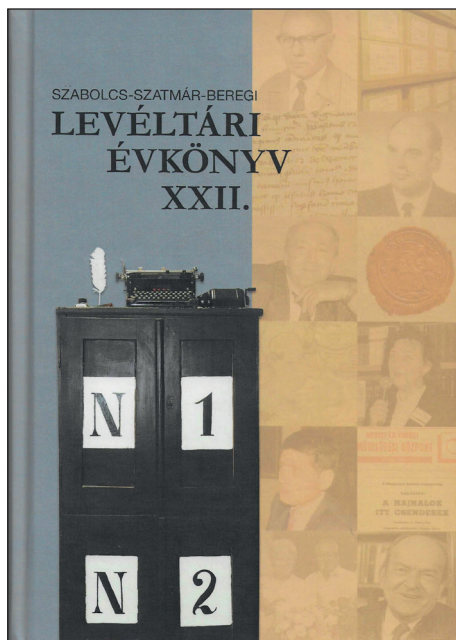
A levéltár mint egy térség történetírásának meghatározó centruma

Adatok és gondolatok a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár új évkönyvéről

Bár az eddigi életemet szinte kizárólagosan Nyugat-Dunántúlon töltöttem, s szocializáció, szakmai pályám ehhez a nagytájhoz kötődik, de így is jól érzékelhető számomra, hogy az ország keleti felében, a hagyományosan erős és mély tradíciókkal rendelkező debreceni történetkutatás, a debreceni történetírói iskola mellett folyamatosan, egyéni arculattal nőtt fel, illetve erősödött meg egy másik, ezzel olykor szervesen összefonódó (és van, hogy ettől a különbözést, az egyéni hangot határozottan kinyilvánító) másik térségbeli centrum, Nyíregyháza.

Úgy vélem, hogy az ismertetendő kötet ennek a bonyolult kapcsolatnak minthaadó teljesítménye, amely levéltáros elődök személyi életútjaiban, tudományos pályáíveiben, az érintett személyek munkásságához kötődő történeti tanulmányokban mutatkozik meg. Valójában e könyvben a debreceni mellett egy másik kelet-magyarországi oktatási és szellemi centrum munkásságából, eredményeiből kaphatunk színes ízelítőt.

Kujbusné Mecsei Éva, a kiadvány szerkesztője öntudatosan, régi archivariusként számomra fölöttébb szimpatikusan axiomatikus tömörséggel leszögezte: a levéltár a nemzet emlékezte. A levéltáros nem csak őrzője és rendezője, de optimális esetben értelmezője, feldolgo-

zója is a rá bízott történeti örökségnek. A kötet egyben az emlékállítás és a tiszteltetés könyve is. Tisztelgés a megyei intézményhez kötődő hajdani igazgatók és az egykori, meghatározó kollégák emléke előtt. Ez a tematikus gyűjtemény elsősorban a folyamatosan változó nevű intézménynek hírnevet, országos tekintélyt szerző vezetőik: Kiss Ernő, Kollega Tarsoly Sándor, a neves pedagógus, történész, Hársfalvi Péter, továbbá a politikai szerepet is vállalt mind a történetu-

domány, mind az etnográfia által több megyében nagyra becsült tudós, Balogh István, és (az életkora miatt is) az 1980-as években alakult Hajnal István Kör egyik veteránja, Gyarmathy Zsigmond, az országosan is kiemelkedő kapcsolat- és hálózatépítő Nagy Ferenc, illetve a nemrég tragikus hirtelenséggel elhunyt, olyan, a régió túl is ismert és elismert kollégák, mint a kora újkoros Henszel Ágota, s a modern korok kutatója, László Géza, valamint az általánosan tisztelt tanácsadó Margócsy József személyének és munkásságának állít monumentumot.

A speciális kötet tizenkilenc tanulmányát és forrásközlését a szerkesztő három nagy tematikus blokkba osztotta. Az első 13 írással a *Levéltár és levéltáros* címet (13–141.), a második *A megyén innen és túl* gyűjtőcímet (141–317.), míg a harmadik az intézmény tudományszervező kapcsolatrendszerét illusztrálva a *Nyír-egyháza és kötődései* címet kapta (339–399.).

Az első tanulmányt a kora újkori Szatmár megyei jegyzőkönyv regesztáit is jegyző Künstlerné Virág Éva készítette Pászthóy Máté vármegyei jegyző 1629–1640 közötti hivatali működéséről. Munkája óhatatlan minta és kihívás más megyék kora újkor-kutatói számára. Ezt követi Barabás László levéltáros szakmatörténeti publikációja, melyben Osváth Lajos Bihar vármegyei főlevéltáros magánemberi arcélét rajzolta fel. Szabó Géza a legendás történész tanár, Hársfalvi Péter közéleti tevékenységének dimenzióit vázolta fel. A blokkba sorolás nehézségeit már a következő forrásközlés is érzékelteti: a debreceni levéltár vezetője, Szendiné Orvos Erzsébet a kora politikai életében, illetve több tudományban, az etnográfiában és társadalom- és

gazdaságtörténetben, s nemcsak a két szomszédos megyében (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár), hanem országosan is nagyra tartott Balogh István és Szabó Magda levelezéséből publikál dokumentumokat. Takács Tibor politika- és társadalomtörténeti tanulmányában egy kiemelt érdeklődésű témakör bemutatását vállalta: Margócsy József megfigyelését a Kádár-rendszer konszolidációjától az 1970-es évekig.

A szerkesztő asszony kolléganőjével, Czapárné Helmecci Alizzal klasszikus levéltárosi feladatot vállalt, amikor Margócsy József irathagyatékát ismertette. Ezt követően Kocsis György a két közelmúltban elhunyt főlevéltáros (László Géza, Henszel Ágota) bibliográfiáját állította össze. Szinte logikusan következett, hogy ez után a kötet tengelyében Kujbusné Mecsei Éva tanulmánya kapjon helyet a közlevéltár megalakulásáról és kezdeti működéséről (1945–1952). A záródolgozat Csatáry György és Kutassy Ilona tollából a határon túli együttműködés (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár) évtizedeire tekint vissza.

Ezt követi a második (megyén innen, megyén túl), tematikájában legszínesebb blokk. A középkorász régész, muzeológus Németh Péter a Bátoriak első várát, Ecsedet mutatja be. Az emlékkötetben a sűrű hiteleshely hálózattal rendelkező Dunántúli szerzőket Bilkei Irén képviselte, aki hatalmaskodási eseteket villantott fel a zalai konventek Mohács utáni hiteleshelyi okleveleiben. Mohácsi Endre Dóczy András felső-magyarországi kapitány életútjának, tevékenységének a korai időszakát ismerteti, felső-magyarországi tevékenysége kezdetéig. Nagy Dóra forrásközlése az Apafi-kori Erdély fejedelemszövegének, Bornemissza Annának

a radnóti udvarbírájához 1674-ben írott utasítása kiegészítése. A közreadó a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala állományában található forrást gondos szövegkritikai apparátussal publikálta. E kelet-magyarországi térséget kevésbé hálózta be a hiteleshelyek intézménye, mint amit a távoli Dunántúl kutatója megszokhatott. Így módszertani szempontból is alapvető az egri főlevéltáros Kovács Melinda munkája, amelyben a további kutatás számára Szabolcs, Szatmár és Bereg megyei forrásokat mutat be az egri székeskáptalan levéltárából. A túlzás nélkül fundamentálisnak nevezhető tanulmány messzemenően kielégíti a címben vállaltakat, így táblázatos formában, gyakorlatilag konkordancia-jegyzéket ad. Közreadja az Országos Levéltár és a Heves Megyei Levéltár Mohács előtti okleveleinek jegyzékét, a káptalani birtokok térképeinek, s az e területre vonatkozó tervrajzok jegyzékét. A történeti segédtudományok sorából a hazai levéltáros társadalommal következetesen együttműködő Novák Veronika tanulmánya hasonlóképpen az intézmény nemzetközi kapcsolatrendszerét villantja fel, midőn a történeti Pozsony megyei Csallóköz, és a Győr megyei Csilizköz XVIII–XIX. századi települési, döntően községi pecsétjeit tárgyalja gazdagon adatolt munkájában. A Debrecen Bihar vármegye nemesi és jobbágy társadalmának, valamint a Csáky család történetjének jeles kutatója, a Debreceni Egyetem professzora, Papp Klára a borkereskedő Császi Miklós XVIII. század eleji pereskedéséről szól a civis város elitjével szemben. Az izgalmas esettanulmány szélesebb kontextusban szervesen illeszkedik a debreceni történetírás által korábban már mind regionális, mind

azon túlnyúló, városlakó nemeséget vizsgáló, konfliktusokkal terhelt tematikába.

Némi leegyszerűsítéssel az ismertetés írója azt is mondhatná: ami Sopron megye számára a XVII. századtól a hercege Esterházy család, az Szatmár vármegyének a Károlyi család (a helyi politikát uraló legnagyobb birtokos, akinek a családi címere a megyecímert is meghatározta.) E sorok leírásával óhatatlanul Éble Gábor máig alapvető családtörténeti feldolgozása mellett, az e tájhoz és szakembereihez is szorosan kötődő, Hajnal István Kör (Társadalomtörténeti Egyesület) fiatalon elhunyt, nemzetközileg elismert közgazdász-történész Vári András (1953–2011) nevét és munkásságát juttatja eszembe, aki e táj történetének és urainak – nemzetközi kontextusban – a *Herrschaft an der Grenze* kötetében állított emléket. A modern archivisztika jól ismert személyisége, a XVI. századi elitkutatásban is otthonosan mozgó *Laczlavik György* a Károlyi család XVII. századi birtokszerzéseit, XVIII. századi birtoképítését mutatja be a család felemelkedésében kiemelkedő szerepet játszó Károlyi Sándor birtoképítésére fókuszálva. Fazekas Rózsa a reformkori arisztokrácia kedvelt sportjába és időtöltésébe invitálja az érdeklődőket, gr. Károlyi György falkavadászaiba kalauzolja az olvasót. A Frankfurt am Main-i egyetem professzora, Wilfried Forstmann forrásközlését (Harry Kessler gróf naplója alapján készült forrásközlését is) Nagy Ferenc levéltárigazgató emlékének ajánlotta, minthogy a szerző még 2018-ban egy nemzetközi levéltári napon került kapcsolatba a legendás intézményvezetővel.

E publikációval kezdődik a XX. századi blokk: a levéltáros Gottfried Barna a

politikai tevékenységet is folytatott Barabás Samu (1863–1948) református lelkész életútjából villant fel epizódokat a térség történetében sorsdöntő 1920-as évekre összpontosítva. Szervesen e tematikához illeszkedik Szemán László dolgozata, aki a nyíregyházi vagonlakók és menekültek életét idézi meg az 1920-ból. Ugyancsak a Trianon-szindrómát vizsgálta meg Zsoldos Ildikó Vécsey László (1866–1924) ungszennai uradalmában. Tanulmányában az I. világháborút követő gazdasági nehézségek mellett kitért a korszak szociális feszültségeire, és azok uradalmon belüli megjelenéseire, megoldási kísérleteire. Munkája a kapitalizálódó nagybirtok és nagybirtokosok helyzetét és megoldási kísérletét illusztrálja a kor kihívásaival, válságjelenségeivel szemben. Zsoldos Ildikó megközelítései a távoli Dunántúl szempontjából is fontosak, e térségben leginkább még a bencés rend Győr megyei birtokainak hasonló vizsgálata (Fülöp Éva Mária kutatásai) készült el. Hasonlóképpen a helyi református értelmiség és gyülekezete kapcsolatát elemzi Garas Norbert, aki Csűry István pátrohai lelkész és gyülekezete kapcsolatát vizsgálta – ego-dokumentumok mellett – a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltár forrásbázisára építve. Az utolsó, jelenkori blokkot az Egyházkerület forrásbázisára alapozva. Bene János szintén egy ego-dokumentumot ad közre: a gyorshadtest kötelékébe tartozó 1. sz. lovasdandár katonájának, Horthy Györgynek (1918–2003) hadi naplójából közölt a 1944-es esztendőre vonatkozó részleteket (330–335.). Ilyen szisztematikus gyűjtést és forrásközreadást az általam jobban ismert nagytájon, a Dunántúlon, a történeti Zala megyében, Molnár András vitt végbe.

Az utolsó szakmai blokk a *Nyíregyháza és kötődései* gyűjtőcímet kapta, ennek gazdagsága óhatatlanul az egykori és jelenlegi intézményvezetők tudomány-szervező tevékenységét dicséri. Valuch Tibor *A személyes történelem lehetőségei és kérdései* alcímű tanulmánya a vidéki kiadványok spektrumán messze túlmutató módszertani munka, mely a történeti megismerés problematikáját, a személyes történelem dilemmáit vizsgálja, majd egy XIX–XX. századi nyírségi polgárcsalád, a Kecskeméthyek példáján a hazai polgárosulás zsákutcái közepette a társadalmi mobilizáció egyik útját tárja fel. Műve óhatatlanul egybehangzik a Hajnal István Kör több vezető kutatójának munkáival. A modellszerű egyéni családrekonstrukciót Reszler Gábor írása követi, aki a századfordulós nyíregyházi lakások komfortját vizsgálva a település városiasodására vonatkozóan von le következtetéseket. A megyei levéltár helyettes vezetője, Bánszki Hajnalka politikatörténeti tanulmányt jegyez. A megyeközpont, az egykori mezőváros többnyire szlovák etnikumú lakossága körében működő evangélikus gyülekezeteiben vizsgálja az ébredési mozgalmak hatását. Magam is jól emlékszem arra, hogy egykori tanárunk, Kövér György speciális forrásanyag, vagy történeti esemény révén milyen szorosan kapcsolódott egyes vidéki centrumokhoz. Míg történészként Sopronhoz, az ego-dokumentumok és a XX. század első felében Csatkai Endre által felfedezett, majd Kátóna Csaba által következetesen közzétett és többoldalúan elemzett reformkori női napló, zadjeli Schlachta Etelka műve kötötte, Nyíregyházához a mikrotörténeti eszközökkel feldolgozott tiszzaeszlári vérvád vonzotta. Ezen érdeklődés miatt

szakmai pályájának egy részét intenzív forráskutatások közepette a szabolcsi megyeszékhely levéltárában töltötte. E kutatásokban őt egykori tanítványa, a polgárosodó Nyíregyháza jeles kutatója, egykori csoporttársam, az egyik legnagyobb szakmai elismeréssel, a Dóka Klára-díj első fokozatával kitüntetett (2018) Galambos Sándor levéltáros önzetlenül segítette. Kövér tanár úr az emlékállító kötetet egy nyíregyházi származású iskolateremtő gazdaságtörténész professzor, Domanovszky Sándor tanítványának, Lukács Zsófia pályájának felvillantásával gazdagította. Ő a regéci uradalmat kutató, ugyancsak Domanovszky-tanítvány, Jármay Edittel együtt azon kevés tudós hölgyek sorába tartozott, aki sokat tett a női nem tudományos egyenjogúsításáért. E sor valószínűsíthetően még folytatható, de feltétlenül érdemes megjegyezni a kortárs, Sopron megyei jobbágyfalvak úrbéres viszonyait feldolgozó (1937) Jenny Ilona nevét, akinek pályája szintén nem történeusként teljesedett ki, miképpen a történeti statisztikát is művelő várostörténész, Pálffy Ilona életútja

sem. A színes, gazdag tartalmú kötet lezáró tanulmánya Kührner Éva munkája, aki az 1945 utáni amatőr színjátszás történetét dolgozta fel, leginkább nyomtatott források (sajtó, műsorfüzetek, plakátok) alapján.

Úgy vélem, az ismertetésem elején jelzett szerkesztői szándék maradéktalanul megvalósult, ezt szimbolikusan jelzi a lektorok kiválasztása is. Míg H. Németh István a kora újkori városkutatás meghatározó országos szakembere, Galambos Sándor a térség meghatározó veterán történész-levéltárosa is: személyük az írások színvonalának és a konkrét térségen átnyúló érvényességének garanciája. A kiadványt bátran ajánlhatjuk mind a konkrét térség, mind az érintett korszakok, történeti problémák és forrástípusok kutatói számára.

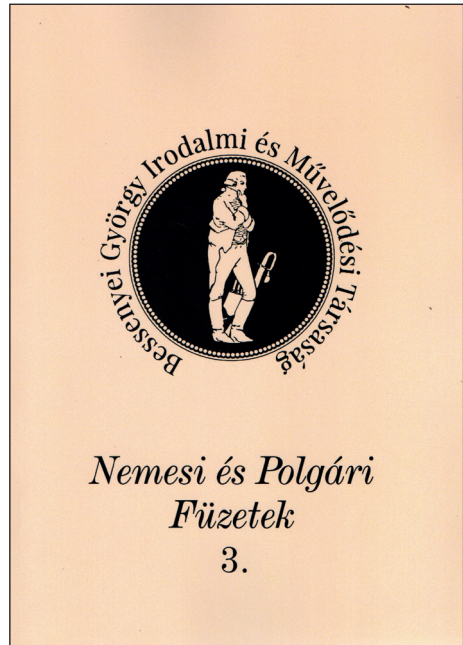
KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA (szerk.): Szabolcs- Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv. XXII. Nyíregyháza. 2021. 412 p.

DOMINKOVITS PÉTER

Nemesi és Polgári Füzetek 3.

A Nyíregyházán működő Bessenyei Társaság, Szabolcs megye legrégebben (1898) alapított irodalmi, művészeti és művelődési társasága összefogja nem csak a város, hanem egész Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kultúra iránt érdeklődő polgárait. A társaság évente két kiadvány megjelentetésével gondoskodik a Bessenyei-kultusz és a helytörténeti emlékek ápolásáról: a havi összejöveteleken elhangzott előadások a *Bessenyei Almanach*ban kerülnek kiadásra, míg a megyéhez kötődő családok történeteit a *Nemesi és Polgári Füzetek* című sorozat mutatja be. Utóbbi kiadvány harmadik kötete 2021 év végén látott napvilágot, ezúttal is igen érdekes témákat tárgyalva. A 345 oldalt kitevő munkában szereplő négy tanulmány a XVII. és XX. század közötti időszak történelméből ismertet egy-egy témát. A kötetben közölt források, naplók, testamentumok fontos részleteket árulnak el a vizsgált korszak családi viszonyairól, szokásairól, ugyanakkor bepillantást nyújtanak a nagy politikai események helyi részleteibe is.

Kujbusné Mecsei Éva tanulmánya gróf Károlyi Ferenc (1705–1758) és családja gyászhoz kapcsolódó szokásait ismerteti. A Nyíregyházát a XVIII. században újjáépítő Károlyi Ferenc, bár testvéreivel, Lászlóval és Klárával szeretetteljes légkörben nevelkedett, igen korán találkozott a halál jelenségével. A kiskorától betegeskedő bátyja 21 évesen elhunyt, ami érzékenyen érintette az egész családot. Ráadásul – a körülmények mi-

att – az őt megillető, nagy pompával járó temetést sem tudták megadni neki. Mivel 1710 után Ferenc lett a család reménysége, elő kellett készülnie a rangjával járó kötelezettségek teljesítésére, így a társadalmi reprezentációkra is, köztük a főúri ceremónia egyik csúcsát jelentő nagy „temetési sollemnitásokra”. A barokk temetés a családi összetartozás és a társadalmi rang kifejezőjeként szigorú protokoll szerint zajlott, nyilvánossága miatt magas szinten szervezett volt. A tanulmány részletesen tárja elénk azt, hogyan adták meg a végtisztességet a Károlyi család tagjainak: a gróf szüleinek, a feleségének, a gyermekeinek és magának Károlyi Ferencnek is. A szöveg mellék-

letében megtekinthető Károlyi Ferenc végrendeletének első és utolsó oldala, valamint olvasható a gróf 1752-ben kelt testamentumának teljes szövege.

A kiadvány ezt követően három forráskiadást tartalmaz. A Komizsár Dénes és Joó András szerzőpáros Kállay Miklós (1887–1967) korábban nem ismert *Emlékek* című önéletrajzi írását adja közre. A dokumentum a miniszterelnök pályájának korai szakaszát mutatja be helyenként anekdotikus részeket felelevenítve. A két külön részből álló, összesen 24 oldalt kitevő szöveg a nyíregyházi Kállay Gyűjtemény részét képezi, az azonban nem tudható, hogy szerzője milyen szándékkal írta, és pontosan mikor készült. Az írást olvasva feltűnik, hogy nem szokványos értelemben vett önéletrajzról van szó, a stílus és a nyelvezet inkább arra utal, mintha az érdeklődő egy életrajzi interjúhoz készített feljegyzést tartana kezében.

Az élettörténet olvasása során egyrészt kibontakozik előttünk egy politikusi életút, másrészt a visszaemlékezés láttatni engedi Kállay Miklós szemszögéből a korabeli Szabolcs vármegyét, egyes településeit, emellett betekintést nyújt más tájegységek életébe is, ami értékes adatokat szolgáltat a dualizmuskori, az I. világháborús és a Trianon utáni időszakok mélyebb megértéséhez. Ahogy az emlékirat keletkezési körülményei nem ismertek, azt sem lehet tudni, hogy Kállay Miklós tervezte-e a szöveg folytatását; annyi biztos, hogy az 1944-es letartóztatását követően nem vihette magával az emigrációba.

A következő forrás Vértes József *Egy ember a forradalomban* című írása, amely a nyíregyházi Jósa András Múzeum Könyvtárának rendezése során került elő. A könyv igen sok, eddig ismeretlen

adattal szolgál az 1919-es évre vonatkozóan. Szintén ez a gyűjtemény őrzi a fehér katonai parancsnokság által 1919 májusában letartóztatott és Debrecenbe szállított 58 Szabolcs megyei forradalmár névsorát, melyben szerepel Vértes (Weisz) József neve is.

Vértes József újságíró a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején a Nyíregyházán állomásozó V. hadosztály mellett működött hírlap-tudósítóként. Valószínűleg ez volt az oka annak, hogy a megszálló csapatok, mint kommunistát, őt is letartóztatták. A nyíregyházi tőkésék először lelkesen fogadták a városba 1919. április 27-én bevonuló imperialistákat, örömük azonban hamar elszállt: a nyíregyházi fogház rövid idő alatt megtelt letartóztatott forradalmárokkal, akik közül 58 foglyot május 22-én Debrecenbe szállítottak. Itt három napot töltöttek, majd elindították őket Brassó felé, ahova május 28-án érkeztek meg.

Az elhurcoltakat a brassói fellegvárba zárták, néhány nappal később hadiörvényszék elé állították. Mivel nem sikerült a rabokat alaptalan vádak elfogadására rábírní, a tárgyalásokat megszüntették, augusztus 3-án útnak indítottak a vulpasesztii munkatáborba egy nagyobb csoportot, amelybe a nyíregyháziak is beletartoztak. Innen a közeli pizskuruszului tölgyerdő lágerébe vitték őket, majd október 7-én a bukaresti Seidemann táborba kerültek. Vértes József részletesen leírja a rabok megpróbáltatásait, a dokumentum ugyanakkor fontos forrásul szolgál Nyíregyháza történetének megismeréséhez. A város életében sorsdöntő volt az 1918–1919-es időszak, amelyből kevés memoár maradt fenn, ezért is annyira jelentős Vértes József új-

ságiró történelmi visszatekintése. A 113 oldalas, jegyzetekkel ellátott visszaemlékezést a szerző a *Nyírvidek* című lapban megjelent verseinek gyűjteménye követi; a költemények szintén korrajzként értelmezhetők.

A tanulmánykötet negyedik írása Krasznay András emlékiratait mutatja be Komiszár Dénes bevezetőjével. A dokumentum előkerülésének történetét a szerző így meséli el: „2010-ben Krasznay (III.) Lászlóval utaztam vonaton Budapestről Nyíregyházára, ükapja, Krasznay Péter naplói 2. kötetének bemutatójára. [...] Az úton sok mindentről beszéltünk, volt rá elég időnk, nem győztem hálálkodni a Gondviselésnek, hogy egy újabb mérföldkőhöz értünk [...] végre megjelent a kortörténetileg is fontos forrásmű, a 'Krasznay-napló' befejező része. Ennek tudatában – nyugodt mosollyal – közöltem velem Krasznay László, hogy 'Ez még semmi! Bandi bátyám emlékiratai is a család birtokában vannak, az még nincs kiadva...' Meglepődtem ezen a kijelentésen és faggatni kezdtem, hogy mit is kell tudni nagybátyja, Krasznay András (1911–1997) memoárjáról.” Az emlékirat lejegyzője a családi hagyományokat követve katonatisztként szolgált a keleti fronton, majd egy súlyos sebesülést követően hadifogságba esett a nyugati fronton. A háború után hazatért, de ka-

tonai pályafutása derékba tört. Krasznay András nyugdíjba vonulása után kezdett el foglalkozni családjá történetével; ennek során levéltári kutatómunkát végzett, feljegyzéseket készített, levelezéseket folytatott, így gyűjtve össze minden fontos adatot a Krasznayokról. A memoárt forrás-, valamint a családtagokat ábrázoló fotógyűjtemény egészíti ki.

A *Nemesi és Polgári Füzetek* 3. kötetének jelentőségét nem csak az adja, hogy a tanulmányok szerzői Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, illetve Nyíregyháza történetének egy-egy újabb részletébe nyújtanak mélyrehatóbb betekintést. A szövegek mindegyike egy-egy személyes dokumentum elemzésén keresztül teszi ezt: az olvasó megismerheti a Károlyi család gyászhoz kötődő szokásait; Kállay Miklós memoárja segítségével a korabeli események leírása, politikai pályájának alakulása mellett a miniszterelnök személyiségét is megismerhetjük; Vértesi József feljegyzései felelevenítik az 1919-ben elhurcolt 58 nyíregyházi fogoly szenvedéseit; Krasznay András emlékiratai pedig egy család történetét tárják elénk.

KÜHRNER ÉVA (szerk.): Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság, Nyíregyháza, 2021. 345 p.

FÖLDVÁRI KATALIN

Szerzőink

Bakajsa András – irodalomtörténész, Fényeslitke

Dr. Bordé Katalin PhD – történész, könyvtárigazgató, Nyíregyházi Egyetem

Buji Ferenc – filozófiai író, fordító, Nyíregyháza

Dr. Dominkovits Péter PhD – főlevéltáros, levéltár-igazgató, Magyar Nemzeti Levéltár
Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára

Dr. Drabancz Róbert Phd – történész, Nyíregyházi Egyetem

Földvári Katalin – tudományos kutató, MTA-SZAGKHF Lendület
Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport, Szent Atanáz
Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza

Prof. Dr. Frisnyák Sándor – geográfus, egyetemi tanár, Nyíregyházi Egyetem

Dr. Héjja Julianna Erika PhD – főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár
Békés Megyei Levéltára, Gyula

Kováts Judit – író, Nyíregyháza

Dr. Kührner Éva PhD – történész, könyvtárigazgató, Szent Atanáz Görögkatolikus
Hittudományi Főiskola

Dr. Lajtós Nóra PhD – költő, író, irodalomtörténész, Debrecen

Lakatos-Fleisz Katalin – író, irodalomtörténész, Kolozsvár

Máriás József (1940–2022) – újságíró

Marik Sándor – újságíró, Budapest

Dr. Pethő József Phd – nyelvész, főiskolai tanár, Miskolci Egyetem

Dr. Sipos László PhD – művészettörténész, műemlékfotós, Nyíregyháza

Stevanyik András – helytörténész, Nyíregyháza

Vitál Attila – szociológus, Nyíregyháza

500 FT

BEVONULÁS JERUZSÁLEMBE (NAGYAR)

E számunk megjelenését támogatta:

nka
Nemzeti Kulturális Alap